T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

ÖTEKİNİ GÖZETEN İKTİSADİ DAVRANIŞLARDA EMPATİNİN ETKİSİ

BİLGE TERZİOĞLU
2502100175

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. GÖKHAN KARABULUT

İSTANBUL 2014

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **BİLGE TERZİOĞLU** Numarası : **2502100175**

Anabilim/Bilim Dalı : **İKTİSAT** Danışman : **DOÇ. DR. GÖKHAN KARABULUT**

Tez Savunma Tarihi : **02.12.2014** Tez Savunma Saati : **15:00**

Tez Başlığı :**"ÖTEKİNİ GÖZETEN İKTİSADİ DAVRANIŞLARDA EMPATİNİN ETKİSİ"**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **50. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. M. HÜSEYİN BİLGİN		Kabul
2- PROF. DR. TEVFİK HAKAN ONGAN		Kabul
3- PROF. DR. M. EMİN KARAASLAN		Kabul
4- DOÇ. DR. GÖKHAN KARABULUT		Kabul
5- DOÇ. DR. MURAT BİRDAL		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. DÜNDAR MURAT DEMİRÖZ		
2- YRD. DOÇ. DR. ASLI ŞEN TAŞBAŞI		

ÖTEKİNİ GÖZETEN İKTİSADİ DAVRANIŞLARDA EMPATİNİN ETKİSİ

BİLGE TERZİOĞLU

ÖZ

Bireylerin öznel mutlulukları (refahlarının, faydalarının) kendilerine ait gelir, tüketim, servet, statüye bağlı olduğu gibi bunların başkalarının sahip olduklarına göreli konumuna da bağlıdır. Bu göreli durum endişesi hem ulusal/uluslararası anket verileri kullanan araştırmalarda hem de deneysel çalışmalarda ortaya konmakla birlikte belirleyici faktörler üzerine az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada sosyalleşmenin temel etmenlerinden biri olan empatinin göreli durum tercihleri üzerine etkisi deney-anket yöntemi kullanılarak incelenmektedir. Yapılan deney sonucunda, empatinin tercihleri etkilediği yönünde doğrudan bulgulara rastlanmamakla beraber haset, olumsuz karşılıklılık, düşük kendine güven gibi tehdit algılarının bulunmadığı bireylerde ve sosyalleşme eğilimi yüksek bireylerde empati ile göreli durum hassasiyeti arasında ters yönlü ilişki gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göreli durum endişesi, ötekini gözeten davranışlar, empati, mutluluk iktisadı

EFFECT OF EMPATHY
ON OTHER REGARDING ECONOMIC BEHAVIOUR

BİLGE TERZİOĞLU

ABSTRACT

Individuals' subjective happiness (welfare, utility) depends on the income, consumption, wealth, or status of their own, as well as on their level relative to those of other people. The concern for positionality is well documented by both studies employing national/international survey data and experimental studies; however, research about the determinants of the phenomenon have yet to be studied in depth. This study examines the effect of empathy which is one of the basic determinants of socialization on the positional preferences by employing experiment-survey methods. Although there are no direct findings indicating that empathy influences preferences, it is observed that positional sensitivity is inversely correlated to empathy among the people who score high in social orientation or low in threat perceptions such as envy, negative reciprocity, or low self-esteem.

Keywords: Positional concern, other-regarding behavior, empathy, happiness economics

ÖNSÖZ

Ana-akım iktisat yaklaşımına göre bireylerin faydası sadece kendilerine ait gelir, tüketim seviyesi ile ilişkilidir. Öte yandan insanların başkalarına göre konumlarını göz önünde bulundurarak tercih ve davranışlarını şekillendirdikleri öne sürülmektedir. Başkalarının gelir veya tüketimlerinin göreli olarak yüksek olması öznel mutluluğu etkilemektedir. Bunun yanında insanların, başkalarından çok kazandıkları/tüketebildikleri durumları mutlak olarak daha fazla ancak karşılaştırmalı olarak daha az kazandıkları/tüketebildikleri durumlara tercih ettikleri gözlemlenmektedir.

Bu tezde yukarıda belirtilen göreli durum endişesi ile empatik eğilimler arasındaki ilişki üniversite öğrencilerinden oluşan bir gruba yapılan deney-anket uygulamasının sonuçları kullanılarak değerlendirilmiştir. Uygulamada katılımcılar farklı görelilik seviyelerini ifade eden ikili karşılaştırma sorularına ve haset, kendine güven, karşılıklılık gibi kişilik özelliklerini ölçen psikometrik ölçeklere cevap vermiştir. Bu veriler ile betimsel istatistik ve aralık regresyonu yöntemi kullanılarak göreli durum hassasiyeti üzerine etki eden faktörler araştırılmıştır.

Tez danışmanlığımı üstlenen, tezin tüm süreçlerinde etkin bir yol gösterici olan hocam Doç.Dr. Gökhan KARABULUT'a, uygulama kısmındaki zorlu süreçte yardımlarını esirgemeyen Doç.Dr. Mahmut TEKÇE, Dr. Bilge ERİŞ DERELİ, Prof.Dr. Murat DONDURAN ve Yrd.Doç.Dr. Senem ÇAKMAK ŞAHİN'e, tüm desteklerinden ötürü aileme, kapılarını açarak bu teze başlamamda kuşkusuz en büyük paya sahip Sinem ÖZDEMİR, Hazal ÖZDEMİR ve Ayşe ATASOY'a, tezin en zorlu dönemlerinde fedakarca yanımda olan sevgili Yasemin AĞIRDIR'a, fikirleri ve manevi destekleri ile yolu kolaylaştıran değerli çalışma arkadaşlarım Selda GÖRKEY AYDINOĞLU ve Yrd.Doç.Dr. Aslı ŞEN TAŞBAŞI'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bilge TERZİOĞLU

İstanbul 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....iii

ABSTRACT.....iii

ÖNSÖZ.....v

KISALTMALAR…….....ix

TABLOLAR LİSTESİ.....x

EKLER LİSTESİ.....xii

GİRİŞ.....1

BÖLÜM 1

GÖRELİ DURUM ENDİŞESİ.....5

1.1 İktisatta Görelilik.....5

1.2 Tercihlerin Birbirine Bağlılığı ve Göreli Mutluluk.....6

1.3 Easterlin Paradoksu ve Mutluluk İktisadı.....8

1.4 Göreli Durum Endişesi ve Ekonomi Politikası.....11

1.5 Uygulamalı Araştırmalar.....12

1.5.1 Saha Araştırmaları.....12

1.5.2 Deney-Anket Çalışmaları.....18

BÖLÜM 2

EMPATİ.....26

2.1 Empati Tanımı.....26

2.2. Felsefede Empati.....27

2.2.1 Sempati.....27
2.2.1.1 Hume'da Sempati Kavramı.....27
2.2.1.2 Smith'de Sempati Kavramı.....28
2.2.2 Öznelerarasılık (Intersubjectivity).....28
2.3 Tanım Tartışmaları.....29
2.3.1 Sempati ve Empati.....29
2.3.2 Ötekine Yönelik Yapı.....29
2.3.3 Doğruluk/Tam Örtüşürlük.....30
2.3.4 Öznellik.....32
2.3.5 Otomatiklik.....33
2.3.6 Bağlama Bağlılık.....34
2.3.7 Duygusal ve Bilişsel Süreçler.....35
2.3.8 Empati Olarak Adlandırılan Tepki ve Süreçler.....36
2.4 Empatinin Ölçümü.....36
2.5 Empati ve Göreli Durum Endişesi İlişkisi.....39
2.5.1 Sosyal Yönlü Davranış.....39
2.5.2 Tehdit Algısı.....40
2.5.3 Haset/Kıskançlık, Rekabet ve Schadenfreude.....41

BÖLÜM 3

UYGULAMA.....43
3.1 Deney Protokolü.....43
3.2 Göreli Durum Endişesi Deneyi.....43
3.3 Yöntem.....45
3.3.1 Spearman-Karber Katsayısı.....45

3.3.2 Rassal Fayda Modeli....46
3.3.3 Regresyon Analizi....48
3.4 Veri....49
3.4.1 Duygusal Tepki Alt-Ölçeği....50
3.5 Bulgular....50
3.5.1 Empati Kanalları....53
3.5.1.1 Vücut-Kütle Endeksi....54
3.5.1.2 Sağlık....56
3.5.1.3 Gönüllülük....57
3.5.1.4 Haset/Kıskançlık....59
3.5.1.5 Olumlu Karşılıklılık....62
3.5.1.6 Olumsuz Karşılıklılık....64
3.5.1.7 Kendine Güven....65
3.5.1.8 Dini Etmenler....68
3.5.1.9 Politik Yön....71
SONUÇ....75
KAYNAKÇA....77
EKLER....102
ÖZGEÇMİŞ....116

KISALTMALAR

BMI : Body-Mass Index (Vücut-Kütle Endeksi)

DES : Dispositional Envy Scale (Haset Ölçeği)

EQ : Empathy Quotient (Empati Ölçeği)

MDP : Marginal Degree of Positionality (Marjinal Görelilik Seviyesi)

RFM : Rassal fayda modeli

SK : Spearman-Karber

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Deneylerde Ortalama Endişe Seviyeleri ve Oranlar.....21
Tablo 3.1: Gelir Deneyinde Toplum Seçenekleri.....44
Tablo 3.2: Anket Açıklamaları.....49
Tablo 3.3: Göreli Durum Tercih Oranları ve Endişe Dereceleri.....51
Tablo 3.4: Empati için Aralık Regresyonu Bulguları.....52
Tablo 3.5: MDP Ortalamaları (Vücut Kütle Endeksi ve Empati).....55
Tablo 3.6: Aralık Regresyonları (Vücut Kütle Endeksi ve Empati).....55
Tablo 3.7: Vücut-Kütle Endeksi Örneklem Dağılımı.....55
Tablo 3.8: Vücut Kütle Endeksinin Diğer Değişkenlerle İlişkisi.....56
Tablo 3.9: MDP Ortalamaları (Sağlık ve Empati).....56
Tablo 3.10: Aralık Regresyonları (Sağlık ve Empati).....57
Tablo 3.11: Sağlık Örneklem Dağılımı.....57
Tablo 3.12: Sağlığın Diğer Değişkenlerle İlişkisi.....57
Tablo 3.13: MDP Ortalamaları (Gönüllülük ve Empati).....58
Tablo 3.14: Aralık Regresyonları (Gönüllülük ve Empati).....59
Tablo 3.15: Gönüllülüğün Diğer Empatiyle İlişkisi.....59
Tablo 3.16: MDP Ortalamaları (Haset ve Empati).....60
Tablo 3.17: Aralık Regresyonları (Haset ve Empati).....61
Tablo 3.18: Haset Örneklem Dağılımı.....61
Tablo 3.19: Hasetin Diğer Değişkenlerle İlişkisi.....61
Tablo 3.20: MDP Ortalamaları (Olumlu Karşılıklılık ve Empati).....62
Tablo 3.21: Aralık Regresyonları (Olumlu Karşılıklılık ve Empati).....63
Tablo 3.22: Olumlu Karşılıklılık Örneklem Dağılımı.....63
Tablo 3.23: Olumlu Karşılıklılığın Diğer Değişkenlerle İlişkisi.....63
Tablo 3.24: MDP Ortalamaları (Olumsuz Karşılıklılık ve Empati) 64
Tablo 3.25: Aralık Regresyonları (Olumsuz Karşılıklılık ve Empati) 65
Tablo 3.26: Olumsuz Karşılıklılık Örneklem Dağılımı.....65
Tablo 3.27: Olumsuz Karşılıklılığın Empatiyle İlişkisi.....65
Tablo 3.28: MDP Ortalamaları (Kendine Güven ve Empati).....66

Tablo 3.29: Aralık Regresyonları (Kendine Güven ve Empati).....67
Tablo 3.30: Kendine Güven Örneklem Dağılımı.....67
Tablo 3.31: Kendine Güvenin Empatiyle İlişkisi.....67
Tablo 3.32: MDP Ortalamaları (İbadet Sıklığı ve Empati).....68
Tablo 3.33: Aralık Regresyonları (İbadet Sıklığı ve Empati).....69
Tablo 3.34: İbadet Sıklığı Örneklem Dağılımı.....69
Tablo 3.35: İbadet Sıklığının Diğer Değişkenlerle İlişkisi.....69
Tablo 3.36: MDP Ortalamaları (Tanrı Önemi ve Empati).....70
Tablo 3.37: Aralık Regresyonları (Tanrı Önemi ve Empati).....70
Tablo 3.38: Tanrı Önemi Örneklem Dağılımı.....70
Tablo 3.39: Tanrı Öneminin Diğer Değişkenlerle İlişkisi.....71
Tablo 3.40: MDP Ortalamaları (Politik Yön ve Empati).....72
Tablo 3.41: Aralık Regresyonları (Politik Yön ve Empati) 72
Tablo 3.42: Politik Yön Örneklem Dağılımı.....72
Tablo 3.43: Politik Yönün Empatiyle İlişkisi.....73
Tablo 3.44: MDP Ortalamaları (Siyasi Kutuplaşma ve Empati).....73
Tablo 3.45: Aralık Regresyonları (Siyasi Kutuplaşma ve Empati).....73
Tablo 3.46: Siyasi Kutuplaşmanın Empatiyle İlişkisi.....74

GİRİŞ

Klasik iktisadi yaklaşım, iktisadi birimlerin akılcı ençoklayıcılar olduğunu varsayar. Bu akılcılık varsayımına göre tercihler tam ve tutarlıdır; mevcut tercih sıralamaları, yeni olanak veya durumlardan bağımsızdır; iktisadi birimler için daha çok her zaman daha fazla fayda sağlar. Varsayımın bir sonucu olarak; kişiler, veri kısıtlar altında kendi faydalarını artırma gayreti içindeki iktisadi birimler olarak ele alınmaktadır.

İktisat yazınına deneysel çalışmaların katılmasıyla klasik akılcılık anlayışına dayalı kuramlar sorgulanmaya başlanmıştır. Yapılan deneyler, iktisadi birimlerin davranışlarının mevcut yaklaşıma uymayabileceğini veya uymadığı durumlar olabileceğini göstermektedir. Deneyler, insanların bencil ve miyop olmayabileceğini, bilakis güvenen ve güvenilir, adil olabileceğini veya eşitsizlikten kaçan davranışlar sergilediklerini göstermiştir. Bunun yanında kişilerin tercihleri birbirlerine göre bulundukları duruma ya da kendi durumlarını başkalarına göre nasıl algıladıkları/değerlendirdiklerine göre değişmektedir. İktisadi birimlerin faydaları müstakil tercihlerine ve kaynaklarına/konumlarına göre değil, fakat birbirlerine bağlı olarak şekillenmektedir.

Bireylerin öznel mutluluklarının (refahlarının, faydalarının) kendi sahip oldukları gelir, tüketim seviyesi, servet, statü gibi iyi veya kötü mallar dışında, bunların başkalarının sahip olduklarına göreli olarak ne kadar olduğuna bağlı olması durumu "göreli durum endişesi" (positionality concern) olarak ifade edilmektedir. Göreli durum hassasiyeti hem ulusal/uluslararası anket verileri kullanılan çalışmalarda, hem de deneysel çalışmalarda ortaya konmakla birlikte nedenleri üzerine çalışmalar bulunmamaktadır. Bu çalışmada sosyalleşmenin temel

etmenlerinden biri olan empatinin göreli durum tercihleri üzerine etkisi incelenmektedir. Bu inceleme kapsamında, empatik eğilimlerin öne çıkmasıyla ya da engellenmemesiyle, kişilerin göreli durum hassasiyetlerinin azalacağı savı tartışılacaktır. Empati haricinde "kıskançlık/haset", "kendine güven", "yardım severlik" gibi eğilimlerin görelilik hassasiyeti üzerine etkileri hem doğrudan, hem de empatik eğilimle ilişkileri açısından değerlendirilmektedir.

Birinci bölümde, iktisadi birimlerin tercihlerinin birbirine bağlılığının bir örneği olan göreli durum endişesi açıklanmakta, göreli durum endişesinin teorik temeli ve araştırma yöntemleri ayrıntılı olarak incelenmektedir. Göreli durum hassasiyeti, masallar ve dini metinlerde bahsedilen ve çeşitli alanlarda araştırmacıların ilgisini çeken bir konu olagelmiştir. Smith, Marx, Veblen gibi öncü iktisat düşünürleri konuyu haset kavramı çerçevesinde tartışmışlardır. Sosyal psikoloji alanı konuya sosyal karşılaştırma açısından yaklaşmaktadır ve haset dışında kendini tanıma ve kendini geliştirme motiflerine vurgu yapılmaktadır.

Standart fayda modellerinde kişilerin faydasının kaynağı kendilerine ait mutlak değerlerdir. Duessenberry (1949) ana-akım iktisadi yaklaşımın fayda modellerinin aksine tüketimin başkalarına bağlı olduğunu ifade etmiş ve bu yaklaşım çerçevesinde tasarruf oranlarının tarihsel gelişimini açıklamıştır. Konuya doğrudan fayda açısından yaklaşan Easterlin (1974) mutluluk verisini incelemiş ve ortalama gelirdeki artış ile mutluluk arasında beklenen olumlu ilişkinin bulunmadığını tespit etmiştir. Easterlin'e göre bu durumun nedeni insanların yeni durumlara uyum sağlayarak yeniyi norm kabul etmeleridir; insanların faydası mutlak gelire değil, göreli gelire bağlıdır. Gelişmiş ülkeler üzerine yapılan diğer çalışmalar bu bulguyu desteklemekle birlikte, gelişmekte olan ülkelerde tam tersi sonuçlara rastlanmıştır. Bu durum ise ortalama gelir artışının insanlara geleceğe yönelik bir sinyal vermesi neticesinde mutluluğu arttırdığı şeklinde açıklanmaktadır. Öte yandan, mutlak ve göreli gelir/tüketim etkilerini birlikte inceleyen saha çalışmaları da bulunmaktadır. Bu çalışmaların bulgularına göre kişilerin faydası mutlak gelir ile doğru orantılı olmakla birlikte, göreli gelir ile mutluluk ilişkisi yukarıda sözü edilen bulgularla paraleldir.

Göreli durum hassasiyeti mutluluk ve gelir verisi içeren saha çalışmaları yanında deney-anket çalışmaları yoluyla da incelenmektedir. Deney-anket çalışmalarında katılımcılar göreli olarak düşük gelir kazandıkları/tüketim yaptıkları bir durum ile bu duruma göre mutlak olarak daha az kazandıkları/tükettikleri ancak toplumun geri kalanından göreli olarak üstün oldukları bir durum arasında sıralı tercih yapmaktadır. Deneysel çalışmaların bulguları saha araştırmalarınınkiler ile örtüşmektedir.

İkinci bölümde, göreli durum hassasiyeti üzerinde etkisi olduğunu düşündüğümüz empati karakteristiği üzerinde durulmaktadır. Tanım tartışmaları, felsefe ve psikoloji kuramlarından beslenmiştir. Bu tartışmaların kesişim noktasında empati kavramı kişinin kendi deneyimleri ile başkalarının deneyimleri arasındaki boşluğun kapatılmasını ya da boşluğa bir köprü kurulmasını içermektedir. Empati, ötekine yönelik bir duygu durum ve kişilik özelliğidir. Bununla birlikte, çevre şartlarına ve kişinin içinde bulunduğu veya bulunduğunu duyumsadığı/algıladığı durumlara bağlıdır.

İkinci bölümün sonunda çalışmamızın temel sorusu olan empati ve ötekini gözeten iktisadi davranış ilişkisi açıklanmaktadır. Empati ile sosyal yönlü davranış arasında anlamlı olumlu ilişki çeşitli sosyal psikoloji çalışmalarında gözlemlenmiştir. Bu açıdan empatik eğilimi yüksek kişilerin toplam faydayı arttırma veya eşitsizliği azaltma eğiliminde olacakları düşünülmektedir. Göreli durum endişesinin, yarattığı olumsuz dışsallık nedeniyle toplam faydayı düşürdüğü, ayrıca eşitsizliği arttırıcı etkisi bulunduğundan, empati ile ters yönlü ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Bunun yanında empati ötekine dönük bir kişilik özelliği olduğu için göreli durum hassasiyeti gibi kendini karşılaştırmaya yönelik ego-merkezli bir duygu durum ile negatif ilişkili olması beklenmektedir.

Son bölümde, yapılan deney-anket çalışması ve ölçülen demografik ve psikometrik değişkenler ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Deney verisi betimsel istatistik analiz ve aralık regresyonu kullanılarak incelenmektedir. Deneyden elde edilen sonuçlar da bu bölümde tartışılmaktadır.

Bağımlı değişken olarak katılımcıların göreli durumlara ilişkin sorulan sıralı sorulara verdikleri cevaplar alınmıştır. Bu seçimlerin empati ile ilişkisi gelir, cinsiyet gibi sosyo-demografik değişkenler kontrol edilerek araştırılmıştır. Bunun yanında empatinin görelilik hassasiyeti üzerindeki etkisi çeşitli kişilik özellikleri açısından çapraz olarak değerlendirilmektedir.

BÖLÜM I

GÖRELİ DURUM ENDİŞESİ

1.1 İktisatta Görelilik

Bireylerin mutluluklarının, refahlarının ya da faydalarının, kendi sahip oldukları şeyler dışında bunların başkalarının sahip olduklarına göreli olarak ne kadar olduğuna bağlı olması durumu "göreli durum endişesi" (positionality concern) olarak ifade edilmektedir. Sahip olunan şey gelir, tüketim seviyesi, servet, statü veya boş zaman, iyi veya kötü mallar olabilir. Örneğin kişinin refah seviyesi sadece elde ettiği mutlak gelir değil, içinde bulunduğu toplumun ya da kerteriz aldıkları kişilerin gelirlerine bağlıdır. Kişinin göreli durum endişesi ne kadar yüksek ise başkalarının gelir artışları kendi refah seviyesini o derece ters yönde etkileyecektir. Benzer bir yorum kullanılan araba, yemek, giysi gibi tüketim mallarında veya sınav notu, mesleki başarı gibi statü mallarında da yapılabilir.

Bu endişe durumuna ilişkin fikir ve tartışmalara çeşitli halk deyişlerinden dini metinlere kadar rastlamak mümkündür. Öte yandan Smith, Veblen, Duesenberry, Marx, gibi öncülerin eserlerinde ayrıntılı şekilde ele alındığı görülmektedir. Adam Smith (1776/1981), göreli durum endişesini şu sözlerle ifade etmektedir: "Örneğin keten gömlek, doğrudan söylemek gerekirse yaşamsal bir gereklilik değildir. Sanıyorum, Yunanlılar ve Romalılar keten olmadan da pek rahat yaşamıştır. Ancak günümüzde Avrupa'nın büyük bir bölümünde, muteber bir çalışan, keten gömlek olmadan toplum içine çıkmaktan utanç duyacaktır. Zira gömleğin yokluğu, had safhada kötü davranışlar içine girmeden kimsenin içine düşmeyeceği onursuz bir fakirlik seviyenin işareti sayılacaktır. Aynı şekilde, adet öyle gelmiştir ki deri ayakkabı İngiltere'de yaşamsal bir gereklilik olmuştur." Benzer bir yaklaşımla Thorstein Veblen, 'Aylak Sınıfın Teorisi' (1899/2009) adlı eserinde göreli durum

endişesini gösteriş tüketimi kapsamında ele almıştır. Veblen'e göre insanlar bulundukları statüyü gösterebilmek amacıyla veya bulunduklarını düşündükleri statünün gereği olduğu düşüncesiyle esasen ihtiyaç duymadıkları malları tüketir. Bu açıdan kişinin gerçek veya algılanan statüsünden kaynaklanan göreli durum endişesi, tüketim tercihleri ve seçişlerinde önemli bir belirleyicidir.

Marx, Kapital'in ilk cildinde (1867/2012) malların değerinin fiziksel doğalarından kaynaklanmadığını fakat birbirlerine göre nasıl konumlandırıldığına bağlı olduğunu ileri sürerek, buna bağlı olarak bireylerin de hangi mala sahip olduklarına göre sosyal konumlarını ifade ettiklerini, 'mal fetişizmi' ile kavramlaştırmıştır. Üreticilerin malın fiyatını değil, ona atfedilen ürün prestiji vurgulaması da buna bağlanmaktadır.

Duesenberry (1949), döneminin hâkim iktisadi anlayışı olan Keynesgil yaklaşımın tüketimin mutlak gelirin tersine yönlü bir fonksiyonu olduğu (dolayısıyla tasarrufun aynı yönlü) önermesinin aksine kişilerin fayda fonksiyonlarının kendi tüketimlerinin başkalarının tüketimine oranına bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Bu yaklaşımla gösteriş tüketiminin altında yatan göreli durum endişesi kişilerin 'başkası' olarak kimleri kerteriz aldığına ve bu kişilere ne derece önem verildiğine göre değişecektir. Sosyal statü açısından başkalarının, çalışma, tüketim, servet, gelir gibi tercihlerinin insanları etkilemesi standart fayda modelinden başka modellerin arayışını beraberinde getirmektedir (Weiss ve Fershtman, 1998; Holländer, 2001).

1.2 Tercihlerin Birbirine Bağlılığı ve Göreli Mutluluk

İnsanların tercih ve davranışlarında ya da mevcut öznel refahlarını nasıl değerlendirdikleri konusunda başkalarının durumlarını hesaba katmaları fenomeni sosyal psikoloji alanında çalışanlarca da üzerinde durulmuş bir konudur. Bu alanda yapılan çalışmalar en geniş anlamda "sosyal karşılaştırma" başlığı altında toplanabilir.

Festinger (1954), alandaki öncü çalışmasında "nesnel, sosyal-olmayan araçların bulunmadığı durumlarda, insanlar görüş ve yeteneklerini, başkalarının görüş ve yetenekleri ile karşılaştırarak değerlendirdiklerini" öne sürmüştür. Diğer bir değişle, sosyal karşılaştırma, kendini değerlendirmenin bir aracıdır. Bu görüşe göre insanlar, örneğin bir konudaki becerilerini, bunu nesnel olarak kontrol edebilecekleri bir ortam yoksa kendilerini karşılaştırdıkları insanların becerilerine göre değerlendirir. Festinger, bu karşılaştırmanın benzerlik ve yakınlık üzerinden kurulduğunu belirtmekle birlikte benzerlik ve yakınlığın kaynağı hakkında bir fikir öne sürmemektedir. Bununla birlikte sosyal karşılaştırma alanında bu soruya çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Değerlendirilme ihtiyacı duyulan görüş ya da yetenek ile ilişkili olan nitelikler yönünden benzerlik kurulduğu (Goethals ve Darley, 1977) ve nitelik benzerliğinden ayrı olarak başka ancak ilgili bir konuda benzer bir yetenek göstermiş bir vekil yoluyla karşılaştırma yapıldığı (Wheeler, Martin ve Suls, 1997) ileri sürülmüştür. Suls ve Wheeler (2000), mevcut tercihler, inançlar ve gelecek tercihleri arasında ayrımı yaparak her bir durum için karşılaştırma niteliklerinin neler olacağını ayrıntılı olarak işlemiştir. Sosyal karşılaştırma konusu bu çerçevede kişilerin kendilerini değerlendirirken başkalarını hesaba aldıklarını ortaya koymaktadır.

Öte yandan sosyal karşılaştırmanın kendini iyileştirme (self-enhancement) ve kendini geliştirme (self-improvement) yönleri de incelenmiştir. Zira kişinin kendini başkalarına göre nerede gördüğü ve bunu hangi yolla değerlendirdiği kişisel duygu dünyasında bir karşılık bulduğu gibi sosyal ve iktisadi tercihlerinde de etkilidir.

Sosyal karşılaştırmaların bir yönüyle kişinin kendini iyi hissetmesine yönelik olduğu ileri sürülmüştür. Wills (1981) temel ilke olarak "insanların öznel refahlarını daha az şanslı olan başkaları ile karşılaştırma yaparak arttırabileceklerini" belirterek, bunun bir sonucu olarak insanların kendilerini daha düşük durumda düşündükleri/konumlandırdıkları kişilerle karşılaştırdıklarını belirtmektedir. Öte yandan benzer bir kendini iyileştirme sonucuna yukarı yönlü karşılaştırma ile varılabileceğini ortaya konmuştur (Collins, 2000). Kişiler kendilerini karşılaştırırken daha yüksekte olduğunu düşündükleri kişileri gözönünde bulundurarak bu kişilerle

özdeşlik kurarlar ve onlarda bulunan/onlara atfettikleri olumlu nitelikleri kendilerinde var sayarlar; böylelikle kendilerini iyi hissederler.

Yukarı yönlü karşılaştırma kendini iyi hissetme yanında kendini geliştirme saikiyle de yapılabilir. Kişiler kendilerinden yüksek seviyelerdeki kişileri rol model olarak görerek, o seviyeye ulaşmak için karşılaştırma yapabilir (Wood, 1989; Lockwood ve Kunda, 1997).

Sosyal karşılaştırmaların kim tarafından ve hangi yönde yapıldığından bağımsız olarak, ekonomik birimlerin birbirlerine göre pozisyon aldıkları ve tercihleri ve tahayyüllerinde birbirilerinden etkilendikleri söylenebilir. Bireylerin tüketim ve tasarruf gibi ekonomik eğilim ve tercihleri de sosyal karşılaştırmaların bir parçasıdır (Frank, 1985; Kapteyn ve diğerleri, 1997; Holländer, 2001). Bunun dışında sosyal karşılaştırmanın ve daha geniş olarak tercihlerin birbirine bağlılığı çalışma hayatı, oy davranışı gibi çeşitli açılardan tartışılmaktadır[1].

1.3 Easterlin Paradoksu ve Mutluluk İktisadı

Standart fayda modellerde tanımlanan ekonomik bireyin faydasının kaynağı kendine ait olan mutlak değerlerdir. Örneğin ekonomik birimlerin faydası başkalarının gelirlerinden bağımsız olarak kendilerine ait gelir ile doğru orantılıdır. Herhangi normal bir malın tüketimi azalarak artan şekilde kişinin faydasını arttıracaktır. Ancak Easterlin (1974) bunun varsayımın aksine sadece göreli gelirin fayda açısından gözönünde bulundurulduğunu uygulamalı bir çalışma ile öne sürmüştür. Bu çalışmada hem kişilerin toplu anketlerde kendi mutluluk seviyeleri hakkında "hiç mutlu değil" ve "çok mutlu" arasında verdikleri cevapları ve Cantril'in (1965) çeşitli umut, korku, mutluluk gibi duygu durumlarını endekslediği

[1] bkz. Çalışma hayatı/ücret: (Boskin ve Sheshinski, 1978; Neumark ve Postlewaite, 1998; Aronsson, Blomquist ve Sacklén, 1999; Charness ve Grosskopf, 2001); yardımseverlik: (Andreoni ve Scholz, 1998); oy verme: (Schram ve Sonnemans, 1996); mali piyasalarda davranış: (Campbell, 1986); eşitsizlik-büyüme: (Cooper, Garcia-Penalosa ve Funk, 2001; Knell, 1999)

çalışmasının sonuçları ile gelir arasındaki ilişki incelenmektedir. Üç temel gözlem şu şekilde sıralanabilir: (1) ülkeler kendi içinde incelendiğinde gelir grupları zengine doğru gittikçe daha yüksek mutluluk ifade edilmektedir. (2) ülkeler arasında gelir farkları ile mutluluk ortalamaları arasında açık bir farklılık yoktur. (3) ülkelerin zaman içindeki değişimine bakıldığında ülkelerin zenginleşmesi ile mutluluk anlamlı şekilde artmamaktadır. Aynı şekilde Amerika için zaman serisi verisi 1995'e kadar ilerletildiğinde ve Japonya veri kümesi (Easterlin, 1995) ve Avrupa ve Güney Amerika'da da yer alan 37 ülkenin veri kümesi (Easterlin ve diğerleri, 2010) incelendiğinde farklı bir sonuç bulunmamıştır.

Easterlin bir paradoks olarak anılan bu saptamasını "herkesin gelirinin artması herkesin mutluluğunu arttırmayacaktır çünkü yükselen gelirin öznel mutluluk üzerindeki olumlu etkisi gelirlerdeki genel artışın getirdiği yükselen yaşam normlarının olumsuz etkisiyle dengeleneceğine" bağlamaktadır. Toplumun yeni gelir seviyesi ve buna bağlı alım gücü yeni norm olacaktır, bu nedenle insanların mutluluğu aynı nispette artmayacaktır. Bu gözlem bölümün başında yer alan fikirlerle uyuşmaktadır: bireyin faydası göreli gelir ile doğru orantılıdır.

Gelir artışı ile mutluluğun artmamasında yeni normların oluşarak insanların bunlara uyum sağlamasının etkisi, kişilerin gelir dağılımındaki yerlerini nasıl algıladıklarında referans gruplarının gelirlerinin etkisi ile gözlenebilir. Konuya bu açıdan yaklaşan uygulamalı çalışmalarda başkalarının gelirlerinin ters yönlü etkisi gözlemlenmiştir (Kapteyn ve van Herwaarden, 1980; van Praag, Kapteyn ve van Herwaarden, 1979; Stadt, Kapteyn ve Geer, 1985; Kapteyn ve diğerleri, 1997).

Ülkelerin kendi içinde gelir grupları arasında öznel mutluluk farkları bulunmakla birlikte zaman serisinde bir artışa rastlamaması ya da bu artışın düşük olması önermesi, farklı ülke grupları ve/veya zaman aralıklarına odaklanan ve benzer karşılaştırmalar üzerinden yapılan bazı çalışmalarda onaylanmış (Clark ve Oswald, 1994; Frey ve Stutzer, 2000), bazılarında ise bu duruma rastlanmamıştır (Veenhoven, 1991; Inglehart, 1990; Shields ve Price, 2005). Amerika için Easterlin'in (1974) baz aldığı başlangıç yılından itibaren yürütülen başka araştırmalarda genel anlamda

bulgular doğrulanmakla birlikte çeşitli demografik özellikler hesaba katıldığında mutlak cari gelirin öznel mutluluk üzerine –gelişmiş ülkelerde az olmak üzere- olumlu etkisi bulunduğu gözlemlenmiştir (Blanchflower ve Oswald, 2000, 2004; Ferrer-i-Carbonell ve Frijters, 2004; van Praag, Frijters ve Ferrer-i-Carbonell, 2003; Clark ve diğerleri, 2005).

Cari dönem gelirlerinin mutluluk üzerindeki olumlu etkisi geçici bir etki olabilir. Bu geçiciliği ifade eden norm kayması ya da yeni duruma uyum sağlama, dönemler arasındaki pozitif gelir farklarının öznel mutluluk üzerinde olumlu etkisi olmasını gerektirmektedir. Kişinin cari geliri ile önceki dönemdeki geliri arasındaki fark ile mutluluğu doğru orantılı ise, kişinin zaman içinde yeni duruma uyum sağlamış olduğu söylenebilir. Çeşitli panel veri kümeleri ile yapılan çalışmalar bu önermeyi destekleyen bulgular ortaya koymaktadır (Weinzierl, 2005 - Almanya; Burchardt, 2005 - İngiltere; di Tella, Haisken-De New ve MacCulloch, 2010 - Almanya). Di Tella, MacCulloch ve Oswald (2003) bu etkiyi GSYİH'daki büyüme üzerinden değerlendirmektedir. Benzer şekilde dönemler arası farkı kavrayan ulusal büyüme ile bireyin öznel mutluluğu arasında pozitif bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır.

Göreli gelirin, yani kişinin kendini karşılaştırdığı diğer kişilerin veya kendisinin geçmişteki durumunun mutluluk üzerine olumsuz etkisi sosyal karşılaştırma ve norm kayması ile açıklanabilmektedir. Easterlin'in sonuçları ile uyuşan çalışmalarda bu iki kaynak neden olarak gösterilmekle birlikte farklı sonuçlara ulaşan çalışmalarda gelişmiş olmayan ülkelerin verilerinin incelenmiş olması, Hirschman'ın (1973) 'tünel etkisi' yaklaşımına paralellik göstermektedir. Toplumdaki veya başkalarının gelir artışı, insanlar tarafından gelecek açısından kendileri için olumlu bir sinyal olarak algılandığında, göreli gelir ile öznel mutluluk arasında doğru yönlü bir korelasyon bulunacaktır. Örneğin, geçiş döneminde Rusya verisi üzerine çalışan Ravallion ve Lokshin (2000, 2002) bahsedilen tünel etkisine işaret edecek şekilde, Easterlin'in bulgularının aksine, öznel mutluluk ile gelir arasında doğru yönlü bir ilişki bulmuştur.

1.4 Göreli Durum Endişesi ve Ekonomi Politikası

İnsanların iktisadi tercih ve davranışlarının birbirine bağlı olması iktisadi refah ve politika açısından çeşitli sonuçlar doğurmaktadır; zira gelir veya tüketimin göreliliği dışsallık üretmektedir. Göreli tüketim durumunda, insanlar tüketimlerini başkalarının tüketim kararları üzerinden belirlemektedir. Kişinin kendine ait ihtiyaçlarının dışında bir harcamayı başkalarının yapması dolayısıyla yapmasının nedeni geride kalma hissinin yarattığı olumsuz dışsallığı gidermek içindir[*]. Bunun bir yönünde de Duesenberry'nin (1949) belirttiği üzere tasarruf etkisi bulunmaktadır. Toplam tasarruf artışı toplam gelir artışı ile beklenen ilişkiyi göstermemektedir. Göreli gelirin fayda üzerine etkisi de göreli harcamanın bir yansıması olarak ele alınabilir. Mutlak gelir artışından değil fakat diğer insanlardan daha fazla gelir veya servet sahibi olmanın sağladığı marjinal fayda ise olumlu bir dışsallıktan kaynaklanmaktadır. Tünel etkisi durumunda ise referans olarak belirlenen kişilerin gelirlerinin artışı gelecek için bir umut doğurduğu için olumlu bir dışsallık ile faydayı arttırmaktadır.

Frank (1985), göreli tüketimin sosyal statüdeki yerin belirlenmesi üzere bir yarış anlamına geldiğini ve bu sebeple sosyal refahı bozucu etki yarattığını belirtmektedir. Bu olumsuz dışsallığı gidermek üzere lüks vergilerini ve gelir vergisi yerine artan oranlı harcama vergilerini önermektedir. Diğer taraftan Pigou (1912/2013) zenginlerin mutlak birikimlerinden değil fakat göreli üstünlükten fayda sağladıklarını, bu sebeple gelir politikaları yoluyla bu gelirin azaltılmasıyla tüm zenginlerin mutlak geliri azalacağından (göreli üstünlük korunacağından) ve bu azalıştan yaşanan refah kaybının yoksulların gelir artışı dolayısıyla sağlanacak refah etkisinden az olması nedeniyle toplam refahın artacağını belirtmektedir. Gelir politikaları ve artan oranlı gelir vergileri ile gelir dağılımının yeniden tanzimi ile gelir dağılımı eşitsizliğinin azaltılması yoluyla göreli gelirden kaynaklanan olumsuz dışsallıkların içselleştirileceği belirtilmektedir (Boskin ve Sheshinski, 1978;

[*] Burada öğrenme süreçleri dışarıda bırakılmaktadır. İnsanların başkalarının yaptığı harcamaları öğrenerek ihtiyaçlarını belirlemeleri dışsallık kavramı içine alınamaz.

Aronsson, Blomquist ve Sacklén, 1999; Ireland, 1998; Layard, 2005). Persson (1995) ve Ljungqvist ve Uhlig (2000) uygulamalı çalışmalarda görelilik ve vergi arasında kurulan kuramsal ilişkiyi onaylamaktadır.

Bu noktada hangi malın ne ölçüde göreli durum endişesini kapsadığı önem taşımaktadır. Bu konuyu, deney-anket çalışması bölümünde tartışacağız.

Göreli durum endişesi gelir ve tüketim yönünden optimal vergileme dışında birçok iktisadi konuda da sonuçlar doğurmaktadır (bkz., tasarruf/yatırım - Abel, 1990, 2005; büyüme - Carroll, Overland ve Weil, 1997; Oswald, 1997; Stevenson ve Wolfers, 2008; emek arzı - Neumark ve Postlewaite, 1998; Woittiez ve Kapteyn, 1998; Stutzer ve Lalive, 2004; risk tutumu - Robson, 1992; eşitsizlik - Becker, Murphy ve Werning, 2005)

1.5 Uygulamalı Araştırmalar

Göreli gelir veya tüketimin ya da statünün bireylerin refah seviyesi ve davranışları üzerinde önemli bir belirleyici olduğu çeşitli ulusal ve uluslararası anket verileri ışığında yapılan çalışmalarda gözlemlenmiştir. Frank (1985) ve Oswald (1997) gibi araştırmacılar kişinin öznel mutluluğunda mutlak ve göreli gelirin etkisi vurgulamıştır. Yukarıda bahsi geçen çalışmalar mutlak gelir ve öznel mutluluk verisi arasında gözlenen ilişkilerden yola çıkmaktadır. Ancak bu çalışmalarda mutlak ve göreli gelirin etkilerini ayrı ayrı gözlemlemek, özellikle görelilik belli bir gruba özel olarak tanımlandığında mümkün değildir. Standart fayda modelinden farklı olarak, bireyin faydasında göreli gelirin etkisini kapsayan bir fonksiyon gerekmektedir. Böyle bir fonksiyon hem ulusal ve uluslararası saha anketlerinin verileri ile hem özel olarak hazırlanmış deney-anket sonuçları ile incelenebilir.

1.5.1 Saha Araştırmaları

Bu fikir doğrultusunda öznel mutluluk ile mutlak ve göreli gelir arasındaki ilişkiyi ilgili demografik özellikleri gözeterek analiz etmek üzere standart fayda

modelinin bir uzantısı olan aşağıdaki yapıda bir fonksiyon kullanılmaktadır (Clark, Frijters ve Shields, 2008):

$$U_t = U\left(u_1(Y_t), u_2\left(Y_t \middle| Y_t^*\right), u_3(T - l_t, Z_{1t})\right)$$

$U(.)$, ekonomik birimlerin $u_k(.)$ alt-faydalarını toplulaştıran sıradan bir fayda fonksiyonudur. *t*, zamanı ifade etmektedir. $u_1(.)$, [0-t] aralığında elde edilen gelirleri ifade eden Y_t vektöründen elde edilen faydayı belirtir. Gelirin vektör olarak ele alınması ile geçmiş gelirin bugünkü tüketime etkisi de göz önünde bulundurulmaktadır. $u_3(.)$ fonksiyonu ile aylak (boş) zaman ve demografik öğelerin toplam faydaya etkisi hesaba alınmaktadır. Y_t^*, t zamanındaki referans grubun, en geniş ifadesiyle sosyal karşılaştırmada göz önünde bulundurulan noktaların gelirini ifade eden vektördür. Dolayısıyla $Y_t \middle| Y_t^*$ göreli geliri belirtmektedir.

Yürütülen ekonometrik çalışmalarda kullanılan yöntem, verinin kesit, zaman serisi veya panel olmasına göre spesifikasyonu değişebilmekle birlikte temel olarak yukarıdaki fonksiyon kullanılmaktadır. Öznel faydayı ifade eden örtük (latent) değişken, anketlerin genel mutluluk, hayat tatmini ve benzeri sorularına verilen cevaplar ile ölçülmektedir.

Mutluluk iktisadı alanında yapılan çalışmalarda kullanılan öznel mutluluk/tatmin verisinin katılımcıların beyanına dayalı olması dolayısıyla oluşan bazı sapmalara dikkat edilmesi gerekir (bkz. Bertrand ve Mullainathan, 2001; Ravallion ve Lokshin, 2001). Bu sapmalar, insanlar arasındaki algı veya kişilik özelliği farklarından veya insanların bu duygu veya eğilimlerinin duygu-durumdaki dalgalanmalardan etkilenebilmesinden kaynaklanabilmektedir. Bu sapmalara ek olarak -diğer psikolojik eğilim ölçüler de olduğu gibi- sorunun cevap verildiği çevre şartları, soruyu soranlarla etkileşim, sorunun şekli ve sıra etkileri gibi olumsuzluklar her zaman dikkate alınmalıdır. Ancak beyana dayalı öznel mutluluk verileri ile diğer mutluluk ölçütleri, başkaları tarafından gözlenen mutluluk, hatırlanan mutluluk

(Fordyce, 1988; Costa ve McCrae, 1988; Pavot ve diğerleri, 1991; Sandvik, Diener ve Seidlitz, 1993; Balatsky ve Diener, 1993; Seidlitz, Wyer Jr. ve Diener, 1997), sinir ağı aktivitesi (Sutton ve Davidson, 1997), kalp ritmi ve tansiyon (Shedler, Mayman ve Manis, 1993) veya bedensel tepkiler (Weinberger, Schwartz ve Davidson, 1979; Ekman, Davidson ve Friesen, 1990) gibi değişkenler arasında kurulan kuvvetli ilişki bu verinin cevaplarının güvenilirliği ve geçerliliği olduğunu göstermektedir.

Öznel mutluluk verisini kullanan tüm çalışmalar öncelikle bu verinin iktisadi fayda ile bağlantılı olduğu temel varsayımına dayanmaktadır (Clark, Frijters ve Shields, 2008). Esas itibariyle öznel mutluluk verisine özel üç varsayımla hareket edilmektedir (Ferrer-i-Carbonell, 2002; Ferrer-i-Carbonell ve Frijters, 2004): bireyler, kendi mutluluk/tatmin durumlarını değerlendirebilir ve bu durumun sorulduğu soruları içtenlikle cevaplar (bkz. Andrews ve Crandall, 1976; Sandvik, Diener ve Seidlitz, 1993), 'öznel mutluluk' başlığı altında ölçülen ile ilişki kurulmak istenen ekonomik refah/mutluluk arasında bir ilişki vardır (Frey ve Stutzer, 2002), verilen cevaplar kişiler arası karşılaştırmada kullanılabilir (bkz. Ng, 1996, 1997).

Ulusal ve uluslararası anketlerde sorulan öznel mutluluk ya da tatmin sorularında –şekli değişmekle birlikte- "hiç mutlu değilden" "çok mutluya" şeklinde sıralanmış seçeneklerden birinin işaretlenerek cevap verilmesi beklenir. Bu şekilde bireylerin mutluluklarına dair sansürlü bir veri (censored data) elde edilmiş olur. Öznel mutluluk ya da tatminin kendisini (ÖM*) gözleyememekle birlikte, buna ait sunulan kategoriler arasındaki yeri (ÖM) gözlenebilir. Bu yapı dolayısıyla –değişkenlerin ve verinin geneline ilişkin yapıya göre- ekonometrik yöntem olarak sıralı probit ya da sıralı logit kullanılmaktadır.

Referans noktaları olarak neyin alınacağı, yani 'göreli gelir' büyüklüğünün hangi gruba göre hesaplanacağı önemli olduğu kadar karmaşık bir konudur. Referans grubu içsel olarak ele alınıp belirlenebileceği gibi (Falk ve Knell, 2004; Clark ve Senik, 2010), -çoğu çalışmada olduğu üzere- ad hoc belirlenebilir. Bu nedenle referans noktaları araştırmalar arasında değişmektedir. Bu noktalar, kişinin kendine

ait geçmiş veya gelecek gelirler veya yaş grubu, meslek grubu, yaşanan bölge gibi özellikler açısından toplulaştırılan gruplar olabilmektedir.

Bu yaklaşımın öncüleri arasında yer alan Clark ve Oswald (1996), iş tatmini, gelir ve çeşitli demografik verileri içeren BHPS'in[2] 1991'e ait kümesi ile yürüttükleri çalışmada yaş, cinsiyet, eğitim ve ikametgâh üzerinden tanımladıkları göreli gelir ile mutluluk (iş tatmini) arasında ters ilişki bulunduğunu gözlemlemiştir[3].

Benzer şekilde kesit veri kullanan McBride (2001), 1994 yılı için ABD'de hazırlanan GSS[4] verisini kullanarak göreli gelir hipotezini incelemiştir. Göreli gelirde referans grubu olarak kişilerin kendilerinden 5 yaş küçük ve 5 yaş büyük insanlar alınmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre kişilerin öznel mutlulukları mutlak gelirleri ile doğru, göreli gelirleri ile ters orantılıdır. Kullanılan veri setinin sadece 1994 senesini kapsaması nedeniyle zaman boyutunu, yani norm kayması dolayısıyla yükselen mutlak gelire olumlu tepki verilmemesi boyutunu gözlemlemek mümkün değildir. Ancak insanların gelirlerini değerlendirirken sadece cari mutlak durumlarını dikkate almadıkları gözlemlenmiştir.

Bahsi geçen ankette katılımcıların mevcut durumlarını, ebeveynleri ile karşılaştırdıklarında nasıl değerlendirdikleri sorulmuştur (GSS, 1994; soru 198): "ebeveynlerinizin sizin şimdiki yaşındaki durumu ile karşılaştırıldığında yaşam standardınızın nasıl olduğunu düşünüyorsunuz? Çok daha iyi, biraz daha iyi, aynı gibi, biraz daha kötü, çok daha kötü". Öznel mutluluk ile bu soruya verilen cevaplar arasında gözlemlenen ilişki, bireylerin mevcut durumlarını geçmişten kötü olarak algılamalarının mutlulukları üzerinde olumsuz etki yaptığına işaret etmektedir. Bu

---

[2] Britanya Hanehalkı Panel Anketi (British Household Panel Survey) hakkında ayrıntılı bilgi ve veri kümesi https://www.iser.essex.ac.uk/bhps adresinden sağlanabilir. (14/08/2014)

[3] Benzer bir yaklaşımla göreli ücretlerin iş tatmini ve öznel mutluluk üzerindeki etkisi çeşitli açılardan incelenmiştir (Bkz., Brown ve diğerleri, 2008; Clark, 2003; Helliwell ve Huang, 2005).

[4] Genel Sosyal Anketi (General Social Survey) hakkında ayrıntılı bilgi ve veri kümesi http://www3.norc.org/GSS+Website/ adresinden sağlanabilir. (14/08/2014)

açıdan öznel mutluluktaki göreliliğin geçmiş referans noktalarından kaynaklandığı fikrine destek sağlanmaktadır.

Panel veri özelliklerini taşımamakla birlikte, GSS, 1972'den beri hazırlanan bir veri kümesi olarak göreli gelir yaklaşımında zaman boyutunun kavranması için olanak sağlamaktadır. Blanchflower ve Oswald (2004), 1972-1998 aralığını kapsayan araştırmalarında eyalet gelir ortalamalarını referans noktası olarak kullanmakta ve göreli gelirin, öznel mutluluk ile ters ilişkili olduğunu uygulamalı olarak göstermektedir. Anketi cevaplayanların her yıl farklı kişiler olması (dolayısıyla verinin panel olmaması) kişiye özel sabit etkilerin hesaba katılmasını önlemektedir. Bu nedenle norm kayması açıklaması test edilememektedir.

Panel veri kümeleri kullanan çalışmalar sayesinde, aile geçmişi, dini inanç, eğitim, cinsiyet gibi kişiye/hanehalkına özel veya yaşanılan bölgeye ait sabit özelliklerin etkileri ayrıştırılarak analiz yapılabilmektedir. Diğer yandan zaman boyutunu kapsamasıyla karşılaştırma etkilerine dair hipotezlerin testine imkân sağlanmaktadır. Bu şekilde Luttmer (2004), NSFH[5] verileri üzerinden yaptığı çalışmasında yerleşim yeri esasına göre ele aldığı göreli gelirin öznel mutluluk üzerindeki olumsuz etkisini göstermiştir. İnsanların kendi gelirlerindeki artış ile öznel mutluluklarının arttığı ancak aynı dönemde başkalarının gelirlerinde oluşan artışın öznel mutluluk artışını engellediği sonucu GSOEP'yi[6] kullanan Ferrer-i Carbonel (2005) tarafından paylaşılmaktadır[7]. Bu çalışmada referans noktaları eğitim seviyesi, yaş aralığı ve Doğu-Batı Almanya üzerinden belirlenmektedir.

---

[5] Aile ve Hanehalkı Ulusal Anketi (National Survey of Families and Households) hakkında ayrıntılı bilgi ve veri kümesi http://www.ssc.wisc.edu/nsfh/ adresinden sağlanabilir. (14/08/2014)

[6] Alman Sosyo-Ekonomik Paneli (German Socio-Economic Panel)hakkında ayrıntılı bilgi ve veri kümesi http://www.diw.de/en/soep adresinden sağlanabilir. (14/08/2014)

[7] Aynı veri kümesi ile benzer bir yaklaşımla 'gelir tatmini' sorusunu bağımlı değişken olarak kullanan d'Ambrosio ve Frick (2007) aynı yönde sonuçlar bulmaktadır. GOESP 2004-2005 veri kümesi ile referans gruplarını ikametgâh üzerinde belirleyen Knies (2010), batı Almanya için aynı yönlü sonuçlar bulmakla birlikte doğu Almanya için anlamlı bir sonuç belirtmemektedir.

Öte yandan olumlu gelecek beklentilerini ifade eden tünel etkisi de konunun diğer bir tarafıdır. Senik (2004a), yüzde 42 oranında aynı kişileri takip eden RLMS[8] verilerini göreli gelir yaklaşımı içinde analiz etmektedir. Bir dönem geciktirilmiş gelir ve kişiye özel sabit etkileri kontrol edilen modelde, eğitim seviyesi, iş deneyimi, bölge, iş kolu, yaş ve cinsiyete göre hesaplanan göreli gelirin öznel mutluluk üstünde olumlu bir etkisi olduğu gözlemlenmektedir. Sonuçlar geçiş ekonomisi olan Rusya'da referans grubuna ait göreli gelirin, karşılaştırma etkilerinden ziyade geleceğe yönelik umut etkilerinin temel alındığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde gelir, göreli durum endişesi taşımamaktadır. Kingdon ve Knight (2007) 1993'te Güney Afrika'da SALDRU'nun[9] hazırladığı ulusal veri kümesi üzerine yürüttükleri çalışmada mahalle bazında toplulaştırma yapılmaktadır ve Luttmer'in (2004) aksine göreli gelirin öznel mutluluğa olumlu etkisini göstermektedir[10]. Çalışmada yerleşim bölgeleri daha dar çapta ele alınmış olmakla beraber gelişmekte olan ülkelerde karşılaştırma etkilerinden ziyade tünel etkilerinin öne çıktığı söylenebilir. Benzer bir yöntemle yaptıkları araştırmada Knight, Song ve Gunatilaka (2009) ile Akay, Bargain ve Zimmermann (2012) kırsal Çin için yakın sonuçlar vermektedir. GSOEP verisini kullanan Akay ve Martinsson (2012) ise yaş gruplarına göre göreli durumu incelediklerinde gençlerde (40 yaş altı) göreli gelirin öznel mutluluğu olumlu etkilediğini gözlemlenmekte, bu yaş grubunda gelecek umudu etkilerinin baskın olabileceğini belirtilmektedir. Senik (2004b) Avrupa ülkelerini farklı veri kümeleri üzerinden ayrı ayrı incelenmekte ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında –sırasıyla- karşılaştırma ve sinyal/tünel etkilerini gözlemektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri aynı veri kümesinde toplayan

---

[8] Rus Boylam Gözlemleme Anketi (Russian Longitudinal Monitoring Survey) hakkında ayrıntılı bilgi ve veri kümesi http://www.cpc.unc.edu/projects/rlms-hse adresinden sağlanabilir. (14/08/2014)

[9] Güney Afrika Emek ve Kalkınma Araştırma Birimi (South African Labour and Development Research Unit) hakkında ayrıntılı bilgi ve veri kümesi http://www.saldru.uct.ac.za/surveys/completed-surveys/project-for-statistics-on-living-standards-and-development-pslsd adresinden sağlanabilir. (14/08/2014)

[10] Aynı veri kümesi ile tüketim odaklı çalışan Bookwalter ve Dalenberg (2010) aynı yönlü sonuçlar ifade etmektedir.

ESS[11] üzerine çalışan Caporale ve diğerleri (2009) Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde karşılaştırma etkilerinin, doğu Avrupa geçiş ekonomisi ülkelerinde ise tünel etkilerinin etkisini göstermektedir.

Clark, Kristensen ve Westergard-Nielsen (2009), ECHP[12] Danimarka verisini kullanarak benzer sonuçlar bulmakla beraber, kişilerin gelirdeki sıralamaları konusunda karşılaştırma yaptıklarını belirtmektedir[13]. Gelir sıralaması açısından karşılaştırma etkileri, Meksika Öznel Refah Araştırmasını[14] (Encuesta sobre Bienestar Subjectivo en Mexico) kullanan Castilla (2012) ve BHPS veri kümesi ile çalışan Boyce, Brown ve Moore (2010) tarafından paylaşılmaktadır. İnsanların göreli geliri gelecek açısından bir sinyal olarak görmeleri ile birlikte, gelir karşılaştırmalarını kardinal değil fakat ordinal yaptıkları söylenebilir. Bu açıklamaya deneyler kısmında tekrar dönülecektir.

1.5.2 Deney-Anket Çalışmaları

Geniş saha araştırmaları yanında göreli gelir (ve tüketim) endişesi anket deneyler ile çalışılmaktadır. Bu deneylerde katılımcılardan sunulan iki toplum arasında tercih yapmaları istenir. Bu toplumlardan birinde kişi toplumun geri kalanına göre daha az kazanmakta, diğer toplumda ise ilk toplumdakinden daha az kazanmakla birlikte toplumun ortalama geliri kendisininkinden azdır. Tüketim boyutu ele alındığında soru, harcama imkânları ya da sahip olunan bir malın değeri üzerinden hazırlanır. Belirtilen değişkenler dışında toplumlar arasında fark olmadığı

---

[11] Avrupa Sosyal Anketi (European Social Survey) hakkında ayrıntılı bilgi ve veri kümesi http://www.europeansocialsurvey.org/ adresinden sağlanabilir. (14/08/2014)

[12] Avrupa Toplumu Hanehalkı Anketi (European Community Household Panel) hakkında ayrıntılı bilgi ve veri kümesi http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/microdata/echp adresinden sağlanabilir. (14/08/2014)

[13] Çalışmada sıralama etkileri, iş tatmini ve ücret sıralaması arasındaki ilişki ile gözlemlenmiştir.

[14] Araştırma hakkında ayrıntılı bilgi ve veri kümesi http://www.inegi.org.mx/inegi/contenidos/investigacion/experimentales/bienestar/default.aspx adresinden sağlanabilir. (14/08/2014)

ve seçimin hangi toplumun daha iyi olduğuna göre değil fakat hangi toplumun sorunun muhatabınca daha iyi olacağına göre düşünülmesi gerektiği vurgulanır. Tablo 1.1'de çeşitli çalışmalarda kullanılan A toplumu ve farklı B toplumu seçenekleri için kişiye ait gelir ve toplumun ortalama geliri sayıları sunulmaktadır. Çalışmalarda çoğunlukla katılımcılardan gelecekteki hayali bir akrabaları için tercih yapmaları istenmektedir. Böylelikle farazi sorulara cevap veren katılımcıların kendi mevcut durumlarına bağlı kalmadan düşünmeleri hedeflenmektedir.

Çalışmalarda göreli durum endişesinin seviyesini (MDP: Marginal Degree of Positionality) görebilmek üzere farklı seviyeleri ifade eden birkaç B toplumu sunulmaktadır. MDP esas itibariyle kişinin gelirindeki marjinal artışa karşılık olarak artan göreli gelirdeki değişimin faydada sebep olduğu yüzdelik değişimi ifade eder. Katılımcı her bir B_i toplumu için A toplumu sayıları ile karşılaştırma yaparak tercihini belirlemektedir.

Bu deneysel yapıda göreli durum $U = v(y_i, r)$ fayda fonksiyonu ile modellenmektedir. y_i, *i* kişisine ait geliri (harcamayı), *r* ise göreli geliri (harcamayı) ifade eder. Gelir artışı dolayısıyla oluşan fayda artışı içinde göreli gelirdeki artışın payı olan MDP, *U* fonksiyonunuençoklanmasıyla hesaplanabilir:

$$\text{MDP} = \frac{(\partial v/\partial r)(\partial r/\partial y_i)}{(\partial v/\partial y_i) + (\partial v/\partial r)(\partial r/\partial y_i)}$$

Göreli geliri kapsayan fayda fonksiyonu iki şekilde modellenmektedir[15]:

1) Oransal karşılaştırma fayda modeli (bkz. Boskin ve Sheshinski, 1978; Layard, 1980; Persson, 1995):

$$U = v\left(y_i, \frac{y_i}{\bar{y}}\right)$$

[15] Modellerin ayrıntılı incelemeleri için bkz. Clark ve Oswald (1998).

$$v = y_i^{1-\gamma}\left(\frac{y_i}{\bar{y}}\right)^{\gamma} = \frac{y_i}{\bar{y}^{\gamma}}$$

2) Eklemeli karşılaştırma fayda modeli (bkz. Akerlof, 1997; Knell, 1999; Ljungqvist ve Uhlig, 2000):

$$U = v(y_i, y_i - \bar{y})$$

$$v = (1-\delta)y_i + \delta(y_i - \bar{y}) = y_i - \delta\,\bar{y}$$

y_i, i kişisine ait geliri, $\bar{y}$, toplumun ortalama gelirini, δ, MDP'yi ifade etmektedir. Çiftli seçim şeklinde hazırlanan deneylerde MDP, uygulanan modele göre iki şekilde hesaplanabilir. A ve B toplumları arasında kayıtsız kişi için oransal karşılaştırma modelinde $y_{i,A}/\bar{y}_A^{\gamma} = y_{i,B}/\bar{y}_B^{\gamma}$ eşitliği, eklemeli karşılaştırma modelinde $y_{i,A} - \delta\,\bar{y}_A = y_{i,B} - \delta\,\bar{y}_B$ eşitliği geçerli olacaktır. Öyleyse kişinin geliri ve toplumun ortalama geliri A toplumunda 2.000 ve 2.400, B toplumunda 1.900 ve 1.600 olarak verilirse, MDP şu şekilde hesaplanacaktır:

$$\gamma = \frac{\ln(y_{i,A}/y_{i,B})}{\ln(\bar{y}_A/\bar{y}_B)} = \frac{\ln(2.000/1.900)}{\ln(2.400/1.600)} = 0.127$$

$$\delta = \frac{y_{i,A} - y_{i,B}}{\bar{y}_A - \bar{y}_B} = \frac{2.000 - 1.900}{2.400 - 1.600} = 0.125$$

Katılımcı, A ve B toplumları arasında kayıtsız ise, marjinal endişe seviyesi (δ) 0,125'tir. Eğer mutlak gelir seviyesinin B toplumundan daha yüksek ancak toplumun ortalama gelirinden düşük olduğu A toplumunu tercih ediyorsa, MDP 0,125'ten küçüktür. B toplumunu tercih ettiği durumda ise 0,125'ten büyüktür. Soruların çeşitli göreli durum seviyelerini kapsayacak şekilde sorulması sayesinde insanların MDP'leri belli bir aralık içinde belirlenebilmektedir. Aralıkların genişliği soru sayısına bağlı olacaktır. MDP, katılımcıların fayda fonksiyonunda mutlak gelir

ve göreli gelire ne kadar ağırlık verdiklerini göstermektedir. MDP'nin 0'a eşit olması halinde kişi göreli gelirini hiç önemsememekte, 1'e eşitse tamamen göreli gelire karşı hassasiyet göstermektedir. MDP ortalaması, orta nokta, Spearman-Karber gibi yöntemlerle hesaplanabilir.

Tablo 1.1 - Deneylerde Ortalama Endişe Seviyeleri ve Oranlar				
	Katılımcı/Hayali Torunun Geliri	Toplumun Ortalama Geliri	δ	%
Solnick ve Hemenway (1998) – ABD				
A	100.000	200.000		
B	50.000	25.000	0,29	59
Johansson-Stenman, Carlsson ve Daruvala (2002) – İsveç				
A	25.000	30.000		18
B_1	25.000	20.000	0	12
B_2	24.000	20.000	0,1	8
B_3	23.000	20.000	0,2	28
B_4	20.400	20.000	0,46	15
B_5	18.400	20.000	0,66	4
B_6	17.400	20.000	0,76	6
B_7	16.650	20.000	0,84	9
Ort.(δ)	0,43			
Alpizar, Carlsson ve Johansson-Stenman (2005) – Costa Rica				
A	300.000	360.000		22
B_1	300.000	240.000	0	22
B_2	285.000	240.000	0,125	4
B_3	270.000	240.000	0,25	10
B_4	245.000	240.000	0,46	8
B_5	220.000	240.000	0,67	1
B_6	210.000	240.000	0,75	2
B_7	200.000	240.000	0,84	31
Ort.(δ)	0,40			
Carlsson ve diğerleri (2007) – Vietnam				
A	2.500.000	3.000.000		40
B_1	2.500.000	2.000.000	0	25
B_2	2.250.000	2.000.000	0,25	9
B_3	2.040.000	2.000.000	0,46	10
B_4	1.840.000	2.000.000	0,66	16
Ort.(δ)	0,28			

Tablo 1.1 (Devam) - Deneylerde Ortalama Endişe Seviyeleri ve Oranlar				
Carlsson, Johansson-Stenman ve Martinsson (2007) – İsveç				
A	27.000	30.000		25
B_1	25.250	22.950	0,25	22
B_2	22.000	20.000	0,5	6
B_3	14.800	13.450	0,74	47
Ort.(δ)	0,53			
Andersson (2008) – İsveç (Toplam Harcama)				
A	25.000	30.000		32
B_1	25.000	20.000	0	18
B_2	24.000	20.000	0,1	3
B_3	23.000	20.000	0,2	12
B_4	20.400	20.000	0,46	13
B_5	18.400	20.000	0,66	5
B_6	17.400	20.000	0,76	8
B_7	16.650	20.000	0,84	9
Ort.(δ)	0,33			
Carlsson ve Qin (2010) – Çin				
A	3.600	4.000		43
B_1	3.150	2.200	0,25	8
B_2	2.700	2.200	0,5	3
B_3	2.250	2.200	0,75	46
Ort.(δ)	0,51			
Grolleau, Mzoughi ve Said (2012) – Fransa				
A	100.000	200.000		
B	50.000	25.000	0,29	44
Akay, Martinsson ve Medhin (2012) – Etiyopya				
A	2.990	3.900		66
B_1	2.860	2.600	0,1	6
B_2	2.730	2.600	0,2	3
B_3	2.600	2.600	0,3	17
B_4	2.470	2.600	0,4	2
B_5	2.340	2.600	0,5	2
B_6	2.210	2.600	0,6	3
Ort.(δ)	0,158			
Anderson, Stahley ve Cullen (2014) – Vietnam				
A	2.500.000	3.000.000		34
B_1	2.500.000	2.000.000	0	22
B_2	2.250.000	2.000.000	0,25	11
B_3	2.040.000	2.000.000	0,46	12
B_4	1.840.000	2.000.000	0,66	22
Ort.(δ)	0,35			

Yukarıda açıklandığı şekilde hazırlanan anket deney yöntemi ile saha anketi çalışmalarından farklı olarak belli bir referans grubu ile karşılaştırma etkileri veya tünel etkileri değil fakat sadece toplum çapında karşılaştırma etkilerini gözlemlenebilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde saha çalışmaları ile örtüşen sonuçlara ulaşıldığı görülecektir. Tablodan görüldüğü üzere insanlar göreli gelirleri konusunda hassastır ve gelir konusunda göreli durum endişesi taşımaktadır. Çoğu çalışmada birbirine yakın MDP'ler bulunmakla birlikte Akay, Martinsson ve Medhin'in Etiyopya'da (2012) ve Carlsson ve diğerlerinin (2007) Vietnam'da yürüttükleri deneylerde daha yüksek gelir seviyesindeki ülkelerdekinden daha düşük bir MDP rapor etmektedir. Bu sonuç, benzer ülkelerde yapılan bazı saha çalışmalarının bulguları ile uyum göstermektedir.

Deney bulguları insanların, başkalarından daha yüksek gelir seviyesine kavuşabilmek üzere belli bir miktar gelirden vazgeçebileceklerini gösteriyor. Ancak bu tercihte üstte olma saiki gibi arkada kalmama saiki de etkili olabilir. Nitekim Solnick ve Hemenway (1998) deney sonunda katılımcılarla yaptıkları konuşmalarda göreli durum tercihlerinin haset/kıskançlık nedeniyle değil fakat yaşamı süregiden bir rekabet olarak görmeleri dolayısıyla öne geçmemenin geride kalmak olacağını düşünmeleri nedeniyle oluştuğunu söylediklerini belirtmektedir. Johansson-Stenman, Carlsson ve Daruvala (2002) ile aynı sayıları gelir değil tüketim miktarı olarak soran Andersson (2008) tabloda sunulan deneyin yanında aynı göreli durum seviyelerini ifade eden ancak farklı sayılar bulunan iki deney daha uygulamaktadır. İlk deneyde kişiler tüm seçeneklerde toplum ortalamasının üstünde (örn., A: 31.000/30.000; B: 29.750/20.000), ikincisinde ise tüm seçeneklerde altında (örn., A: 28.200/39.000; B: 27.450/30.000) kazanmaktadır. İki çalışmada da esas deneyin MDP'si üst deneyine ait MDP'den büyük, alt deneyine ait MDP'den küçük bulunmaktadır. Üst deneyi Çin'de uygulayan Carlsson ve Qin (2010) de benzer bir sonuç bulmaktadır. İnsanların genelin üstünde oldukları sürece göreliliği çok önemsemedikleri, fakat aşağıdayken daha fazla önemli buldukları sonucu konunun sadece kıskançlık ile açıklanamayacağını işaret etmektedir, zira ileride olmayı istemek ile geride kalmayı istememek aynı duyguyu ifade etmez.

Öte yandan göreli gelirin faydaya etkisinin göreli tüketim üzerinden gerçekleştiği öne sürülebilir. Ancak mallar arasında görelilik yönünden farklar bulunduğu, örneğin mücevher, araba, ev gibi malların ekmek veya boş zaman gibi mallara nazaran göreli tüketim bakımından daha önemli olduğu öne sürülmektedir (Hirsch, 1976; Frank, 1985; Pagano, 1999, 2007; Heffetz, 2004). Hangi malların göreli durum endişesi ile ne ölçüde ilişkili olduğu, ekonomi politikası açısından önem taşımaktadır. Örneğin büyüme ve optimal vergileme açısından düşünüldüğünde boş zamanın göreli durum endişesine dahil olmadığı ve göreli gelirin önemli olduğu bir ekonomide artan oranlı vergi düzenlemeleri piyasa etkinliğini düzeltici etki yaratacaktır (Boskin ve Sheshinski, 1978; Ireland, 2001). Bunun dışında mallar arasında görelilik farklarının bulunması mala özel vergilemenin etkinliğini gündeme getirecektir (Alpizar, Carlsson ve Johansson-Stenman, 2005).

Deney-anket yöntemi uygulanan çalışmalar mallar arasındaki göreli durum endişesi seviyesi farklarını kontrol etmek amacıyla gelir için sorulan soruyu çeşitli mallar üzerinde sormaktadır. Örneğin soru çalışılan şirketin kullanmaları üzere sağlamış olduğu arabanın fiyatı üzerinden sorulmaktadır. Katılımcılar diğer çalışanların 28.000 TL değerinde araba kullandığı, kendilerinkinin 25.000 TL değerinde olduğu bir şirket ile aynı arabaların fiyatlarının sırasıyla 19.500 TL ve 17.000 TL olduğu bir şirket arasında tercih yapmaktadır.

Solnick ve Hemenway (1998, 2005) eğitim düzeyi, zeka seviyesi, tatil gibi konularda düzenledikleri sorularla mallar arasındaki görelilik durumu farklarını araştırmaktadır. Test ettikleri mallar arasında anlamlı düzeyde farklar bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmaları Fransa'da tekrarlayan Grolleau, Mzoughi ve Said (2012) yakın sonuçlar bildirmektedir. Kuramsal çalışmalarda göreli durum taşımayan mallar olarak ifade edilen boş zaman ve tatil olanakları bu deney sonuçlarına göre gelire veya harcamaya göre daha az olmakla birlikte görelilik taşımaktadır. Deneklerin yüzde 20'e yakını tatil süresi alanında göreli üstün toplumu tercih etmektedir. Öte yandan boş zamanın (haftalık çalışma süresi) (Carlsson, Johansson-Stenman ve Martinsson, 2007), tatil süresine nazaran (Alpizar, Carlsson ve

Johansson-Stenman, 2005) daha az göreli olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışmalarda araba ve ev üzerinden tanımlanan harcamalar ise gelire göre daha göreli bulunmaktadır. Gelirin göreliliğin harcama olanakları arasındaki rekabetten kaynaklandığı düşünülürse sonuç beklenmedik değildir, zira mallar arasında görelilik seviyesi farkları vardır, tüm harcamalar gözönünde bulundurulursa gelire dair görelilik bazı mallardan az bazılarından fazla olacaktır.

BÖLÜM II

EMPATİ

2.1 Empati Tanımı

Empati, adı konmamış olsa da, ilk yazılı belgelerde, efsanelerde ve dini metinlerde yer alacak kadar eskiden beri bilinen bir kavramdır. Empati, genel olarak başka bir kişinin yaşamakta olduğu hislerin farkına varma veya anlama yeterliliğidir. Empati kelimesi ilk olarak Titchener (1909) tarafından, birebir anlamı "iç-hissetme" olan Almanca Einfühlung kelimesi, İngilizceye çevrilirken ortaya çıkmıştır.

Empati –ve sempati– felsefe, psikoloji ve sinirbilim dalında çalışan birçok düşünür tarafından ele alınmıştır. Konu üzerine çalışan neredeyse her araştırmacı ve düşünür empatinin başka bir yönünü vurgulayan yeni bir tanım ortaya koymuştur. Bu tanımlar empatinin birçok ve birbirine bağlı açıları olduğunu ortaya koymaktadır: başka insanlar için onlara yardım isteği uyandıran kaygılar hissetmek (Coke, Batson ve McDavis, 1978), başka birinin duyguları ile eşleşen duygular yaşamak (Levenson ve Ruef, 1992), başka bir insanın ne düşündüğünü veya hissettiğini bilmek (Ickes ve diğerleri, 1990), öz ve öteki arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmak (Davis ve diğerleri, 1996). Sinirbilimsel araştırma yöntemlerindeki gelişmeler sonucunda tanımlar daha belirginleşmektedir zira düşünme ve duygu süreçleri üzerine daha kapsamlı bilgilere ulaşılmaktadır. Bununla birlikte tüm tanımların ortak paydası, kişinin kendi deneyimleri ile başkalarının deneyimleri arasındaki boşluğun kapatılması ya da boşluğa bir köprü kurulmasını içermeleridir (Hodges ve Klein, 2001).

Yukarıda belirtilen tanımlara göre empati, bir başkası için hissetmeyi kapsaması nedeniyle ötekine yönelik olan bir kavramdır. Dolayısıyla ötekini-gözeten ya da birbirine bağlı tercihlerde belirleyici bir faktör olduğu düşünülebilir.

2.2 Felsefede Empati

2.2.1 Sempati

Hume (1740/2012) ve Smith'in (1759/2006) eserleri, empati üzerine yapılan çalışmaların öncüleri olarak görülebilir. Sadece "sempati" terimini kullanmış olsalar da çoğu durumda esasen kastettikleri kavram "empatidir". Titchener'in çevirisinden önce İngilizcede empati kelimesi bulunmamaktadır. Sempati, genel olarak, bir kişinin başka bir kişinin olumsuz duygularına yönelik gösterdiği tepkiyi ifade eder. Diğer taraftan, empati başka kişilerin yaşadığı olumlu duygulara verilen tepkileri de kapsar. Bu yönden, Hume ve Smith'in "sempatisi" empatinin güncel kullanımına daha yakındır. Eserlerinde kullandıkları sempati, empatinin temel bileşeni ve ayırıcı özelliği olan "duyguların iletilebilirliğini" (communicability of affect) içermektedir.

2.2.1.1 Hume'da Sempati Kavramı

Hume, sempatiyi diğer bazı hislerden ayırırken, onun duyguları iletmeye ilişkin işlevine vurgu yapmaktadır. Sempatiden ayrı tuttuğu acıma veya merhamet ve yardımseverlik hisleri bir kişinin başka birinin yaşadığı olumsuz duruma verdiği olumlu tepkilerdir. Diğer taraftan, Hume'un sempatisi hem olumlu hem de olumsuz duygusal bağlantıları içerir ve kişiyi sosyal-yönlü davranışa yöneltmek zorunda değildir. Empati temel olarak, hislere dair izlenimleri fikirlere dönüştüren bir işleve sahip olmasıyla sempatiden ayrılır. Bu yolla kişi bir başkasının yaşadıklarını anlar çünkü kendisi de onları hissetmektedir. Fakat Hume, sempati ve duygu bulaşması (emotional contagion) arasında da ayrım yapmaktadır. Duygu bulaşması durumunda kişi yaşadığı duyguların kaynağının başka bir kişi olduğunu anlamaz. Diğer taraftan empati, kişinin yaşadığı duygunun kaynağının başka birinin deneyimi dolayısıyla ortaya çıktığını fark etmesi gerekir.

2.2.1.2 Smith'de Sempati Kavramı

Smith, "Theory of Moral Sentiments" adlı eserinde sempatiyi sosyal bağ olarak ele alır. Ona göre bazı erdemler sadece bunların uğruna takip edilir ve sempati bu erdemlerin temel taşıdır (Khalil, 2001). Sempati, otomatik, gayriihtiyari bir duygudur. Öte yandan Smith, sempatinin bağlama bağlı olduğunu belirtmiş ve insanların diğer insanlarla empati kurabildiği durumları incelemiştir.

2.2.2 Öznelerarasılık (Intersubjectivity)

Smith ve Hume, sempatiyi otomatik ve –çoğunlukla– bilişsel olmaktan ziyade duygusal bir süreç olarak kabul etmiştir. Smith, bilişsel ve duygusal yönler arasında ayrım yapsa da (Davis, 1983), kıta Avrupası geleneği bilişsel süreçlere odaklanmıştır. Smith ve Hume, empatiyi sosyal ilişkilerin temeli olarak ele alırken, fenomenolojistler öznelerarası varoluşun aracısı olarak görürler.

Lipps (1903), Hume'un düşüncelerinden etkilenerek fakat onun "sempati" kavramını doğrudan kullanmaksızın Einfühlung'u (empati) estetiğinin temeline koyar. Ancak onda empati bilişsel süreçlere dayanmaktadır. Lipps'in güzellik ve sanat psikolojisi üzerine önermelerine katılmamakla beraber Stein, Husserl veya Heidegger gibi dönemin birçok düşünürü bilinçle ilgili tartışmalarında Einfühlung'u kullanmıştır. Empati fenomenolojist yaklaşımda öznelerarasılığın temelini oluşturur.

Stein (1989), "Empati Problemi Üzerine" isimli doktora tezinde Husserl'ın "Fikirler I" eserindeki bilinç kavramına öznelerarası yaklaşımı takip etmiştir ve empatiyi kasti deneyimlerin eşsiz ve indirgenemez bir türü olarak açıklamaktadır. İçerilmiş duyu algısı ve bilişsel çıkarsama birleştirildiği zaman bir insanın diğer bir insanı empati yoluyla tek bir bütün yoluyla deneyimleyebileceğini öne sürer (Finlay, 2005). Husserl (1952/1990) empatiyi ötekinin kurucusu ve bir dış dünyanın varlığının olası bilgisinin koşulu olarak görmektedir. Bir başkasının dünyaya ait deneyimlerinin yaşanması (empati) yoluyla insan dünyayı kendine ait öznelliğin dışından görür ve o dünyayı nesnel ve gerçek halde yaşayabilir: "nesnel dünya, başka

öznelliğin deneyüstülüğüne dayanır" (Husserl, 1952, alıntı Zahavi, 2001, syf.159). Öteki olmadan insan kendisinin kim olduğunu tam olarak bilemez ve dünyanın kendi deneyimlerinden daha geniş olduğunu anlayamaz. Husserl'a göre gerçek deneyüstülüğün oluşması empati yoluyla gerçekleşir (Zahavi, 2001).

2.3 Tanım Tartışmaları

2.3.1 Sempati ve Empati

Sempatinin birşeyin dindirilmesine yönelik bir başkasının vaadinin yüksek farkındalığını ifade ettiği; öte yandan empatinin kendinin farkında olan birinin bir başkasının öznel deneyimlerini anlama çabasını ifade ettiği öne sürülmektedir (Wispé, 1986). Fairbairn (2002, 2009), aynı yaklaşımı takip etmektedir: sempati, [otomatik] duygusal bir tepkiyken empati, bir başkasının dünyasında hayalen yaşama çabasıdır. Bu açıdan iki kavram da acıma, merhamet ve başkasının deneyimine tanıklık sonrası acı duymayı içermektedir. Fakat sempatide, kişinin başkasının deneyimiyle acı duyması şart değildir, yaşadığı duygular kendine yönelik olabilir. Batson (2011), sempatinin ötekine yönelik olmak zorunda olmadığını, aksine, başkalarının acılarına karşılık kendine yönelik olabileceğini belirtmektedir. Başkalarının acıları kişisel sıkıntılara sebep oluyor olabilir. Daha kötü durumda olan bir kişiye yönelik merhamet sosyal baskı nedeniyle ortaya çıkabilir. Sempati, ötekine yönelik olduğunda bile ötekinin hissettiklerini (ya da bunlara uygun düşen duyguları) hissetmeyi içermez (Eisenberg ve Fabes, 1990). Öte yandan, empati durumunda, ötekinin deneyiminin gözlenmesi ile kişiyi öteki için ya da ötekinin hisleri karşısında değil, fakat (bir ölçüde) öteki gibi hissetmeye yönelten bir bağ vardır. Empatinin otomatik olmaması dışında, bu ayrım, aşağıda tartışılan evrimsel psikoloji ve sinirbilim çalışmalarının bulguları ile paraleldir.

2.3.2 Ötekine Yönelik Yapı

Batson'a (2011) göre empatik kaygı, merhamet, şefkat, yufka yüreklilik ve sempati gibi hislerle şekillenen duygusal bir tepkidir. Batson, empatiyi "ihtiyaç halindeki birinin algılanan hali sonucunda ortaya çıkan ve bu durumla uyumlu

ötekine yönelik duygu" olarak tanımlamaktadır. Duygunun ötekine yönelik yapısı diğer birçok araştırmacı tarafından paylaşılmaktadır zira duygunun odağında kimin olduğu duygunun sonuçları açısından önemli bir belirleyicidir. Bir felaket ya da sarsıcı bir olaydan, başkalarından çok daha az olumsuz etkilenen insanların (örneğin cepheden sağ dönenler), kurtuldukları için diğer insanlara karşı suç işlediklerini düşünmeleri sonucunda ortaya çıkan kurtulma suçluluğu sendromu (survivor's guilt) uygun bir örnek olacaktır. Kurtulan kişi olayın sonuçlarına daha fazla katlananlara üzülür fakat kurbanlardan biri olmadığı için mutlu hisseder. Aynı olay sonucu ortaya çıkan bu duyguların çelişkisi sarsıcı olaylar ardından yaşanan acının bir kaynağıdır. Dolayısıyla duyguların odak noktalarının ayırt edilmesi sonuçlar açısından belirleyicidir.

Empati, sıkıntı içindeki birinine yönelik gözlemcinin yaşadığı belirli bir duygusal tepkiyi ifade eder. Dolayısıyla empatik kaygı, gözlenen kişiye duygusal bir tepki olması nedeniyle öze değil, ötekine yöneliktir (Davis, 1994; Eisenberg ve diğerleri, 1991). Empati ile sempati, merhamet veya acıma duyguları farklıdır zira bu duygular ötekine yönelik olmak zorunda değildir; bir kişi başka birinin acısını gördükten sonra kişisel rahatsızlık hissedebilir ancak bu tamamen durumun kendisinden kaynaklanabilir (Batson, 2011).

Bu açıdan empatiyi duygu bulaşması olarak tanımlamak yanlış olacaktır. Duygu bulaşması, mesela bebeklerdeki ağlama bulaşması, empatinin ötekine yönelik yapısını içermediğinden empati değildir, öz ile öteki ayrımı bulunmamaktadır (de Vignemont ve Singer, 2006).

2.3.3 Doğruluk/Tam Örtüşürlük

Wispe (1986), empatiyi başka bir benliğin olumlu ve olumsuz deneyimlerini özünün fakında olan bir başka benliğin yargısız olarak kavrama çabası olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre empati, başka birinin içsel durumunu bilmektir. De Waal (2009) kişinin ruhsal durumunun başka bir kişinin duyguları ile eşleşmesinin empatinin temeli olduğunu belirtmektedir. Benzer bir çizgide, Levenson ve Ruef

(1992) empatinin en kullanışlı tanımının başka bir insandan gelen duygusal verilerin doğru olarak anlaşılması yeteneğine vurgu yapması gerektiğini öne sürmektedir. Başka birinin duygusal davranışlarını görmenin, gözlemcinin duygularını tetiklediğini belirten çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların otomatiklik ve bulaşmaya ilişkin bulguları ilerleyen bölümlerde tartışılacaktır. Takip eden çalışmalarda duygusal bulaşmanın doğruluk/örtüşürlüğü mercek altına alınmıştır. Sonuçlar, başka bir kişinin duygusal tepkilerinin gözlenmesiyle gözlemcide de benzer duygusal tepkiler ortaya çıktığını belirtmektedir (Levenson ve Ruef, 1997).

Empatik örtüşürlük üzerine yapılan çalışmalarda çeşitli araçlar kullanılmıştır. Bir grup deneyde denekler arasındaki etkileşim kameraya kaydedilmiş ve ardından deneklere ayrı ayrı gösterilmiştir. Deneklerden, diğer deneğin belli anlardaki hislerini derecelendirmeleri istenmiştir. Hislerin gerçek ve belirtilen dereceleri arasındaki örtüşme empati olarak değerlendirilmiştir. Levenson ve Ruef (1992), empatik örtüşürlüğün nabız, deri iletim seviyesi, somatik faaliyet gibi bedensel bağlantılarla çok yakın ilişkili olduğunu bulmuştur. Ickes ve diğerlerinin (1990) bulguları karşıt cinsiyetlerden birbirini tanımayan insanların empatik örtüşürlüğünün (a) çiftin birbirine karşı gösterdiği davranışsal ilginin boyutuna, (b) gözlemcinin not ortalamasına, (c) karşıdaki insanın fiziksel çekiciliğine, ve (d) gözlemcinin eş olmaya ilişkin belirttiği düşünce ve hislerinin oranına bağlı olduğunu ortaya koymaktadır (Ickes, 1993).

Birçok sinirbilimsel çalışmada empati, bir ölçüde, başka bir kişinin içsel durumunu bilmeyi ifade etmektedir (Preston ve de Waal, 2002; Damasio, 2002; Singer ve diğerleri, 2006). Sinir yapısı bağlamında duygusal örtüşmeye odaklanan bu çalışmalarda işlevsel manyetik yankı görüntüleme (fMRI: functional magnetic resonance imaging) kullanılmaktadır. Bir başkasının duygusal durumunu gözlemleme sonucunda ortak sinir ağlarının uyarıldığı gösterilmiştir (Singer ve Fehr, 2005; de Vignemont ve Singer, 2006). Bu duygusal durum tiksinme (Wicker ve diğerleri, 2003), dokunma (Keysers ve diğerleri, 2004) veya acı (Singer ve diğerleri, 2004; Jackson, Meltzoff ve Decety, 2005; Morrison ve diğerleri, 2004; Avenanti ve diğerleri, 2005; Botvinick ve diğerleri, 2005) olabilir.

2.3.4 Öznellik

Zinn (1993) empatinin, bir insanın öznel deneyimini gözlemci bakış açısını koruyarak dolaylı yoldan bu deneyimi paylaşma yoluyla anlama süreci olduğunu ifade etmektedir. Sadece gözlemci olmak, empatiyi öznel bir his olarak tanımlaya yeter. Dolayısıyla, bu his gözlenen kişininki ile örtüşse dahi öznellik ortadan kalkmaz. Batson'ın (2011) yaptığı tanım, gözlemcinin hislerinin ötekinin duygusal durumu ile "uyumlu" olmasını içerir. Ona göre empatinin oluşması için ötekinin duygusal durum ile gözlem sonucu gözlemcide tetiklenen duyguların örtüşmesi şart değildir fakat duyguların aynı yönde olması gerekir. Bu fikir duygusal durumların öznelliği ve öz-öteki ayrımı ile uyumludur. Zahavi (2001) öznelerarasılığa empatik yaklaşımını, benzerlik önermesine eleştiriler açısından bir örnek olarak sunmaktadır. Benzerlik önermesine göre insanın ulaşabileceği yegane zihin kendisininkidir, öyleyse insan, başkalarının zihnine veya duygusal durumlarına ulaşmak üzere başkalarının duygusal davranışlarını kullanır ve bunları kendisinin davranış-duygusal durum çiftleri ile karşılaştırarak çıkarımlar yapar. Zahavi, Husserl'ın (1973) eleştirisine gönderme yapmaktadır: bir kişi ötekinin bilincine sanki kendisininki gibi giriş yapabilseydi öteki, öteki olma halini kaybeder ve aksine kişinin kendisinin bir parçası olurdu.

Hoffman'ın (2001) empati tanımı, öznel yapıyı kapsamaktadır: gözlenen kişinin durumunun algılanmasının gözlemcide kendisinin mevcut durum veya koşullarından ziyade gözlenenin durum veya koşullarına daha uygun düşen bir durum yaratan herhangi bir tepki empatidir. Preston ve de Waal (2002) oluşturdukları empatinin algı-eylem modelinde (PAM: perception-action model) öznellik fikrini paylaşmakla beraber tepki yerine fenomenin aynı mekanizmaları paylaşan tüm altsınıflarını içeren sürece odaklanmaktadır. PAM'e göre gözlenen kişinin durumunun algılanmasının gözlemcide kendisinin mevcut durum veya koşullarından ziyade gözlenenin durum veya koşullarına daha uygun düşen bir durum yaratan herhangi bir süreç empatidir. Bu çerçevede empati duyguların örtüşmesi, başkasını yerine geçme veya ötekinin aklını okumayı içermez. Bir kişi başkası ile empati kurduğunda temel olarak yaptığı duyguların davranışsal ifadelerini

algılar ve bu ifadeleri kendinde duygulara dönüştürür. Dönüştürme, sürecin doğası gereği özneldir zira öz ve öteki ayrı varlıklardır.

2.3.5 Otomatiklik

Bir başkasının durumunun gözlenmesi sonucu ortaya çıkan hissin otomatik ve gayriihtiyari yapısı yukarıda sunulan tüm tanımlar için ortaktır. Fakat otomatiklik özelliği bilinçli ve çaba harcanması gereken bir süreç olmayı gerektirmemekle birlikte sınırlandırılabilir veya kontrol edilebilir (Singer ve Lamm, 2009).

Bu noktada empatinin motor teorisinin iki açıklaması arasındaki ayrımları belirtmek gerekir. De Vignemont (2007) iki yaklaşım önermektedir. (1) Sert yorum, duyguların, otomatik bir süreç olan motor taklidi ile tanındığını, dolaysıyla empatinin de otomatik olduğunu öne sürmektedir; (2) Daha zayıf yoruma göre hem eylemler hem de duygular öz ve öteki tarafından paylaşılan ifadeleri içerir; fakat bu durum, empati taklitle birçok açıdan benzer özellikler taşısa da, empatinin motor sisteme bağlı olması anlamına gelmez.

Çoğu araştırmacı taklit, empati ve zihin okumanın oluşturulan simülasyona dayalı, ortak bir anlamlı öznelerarası uzayın varlığına dayandığını öne sürmektedir ve oluşturulan simülasyonun temelinin ayna sinir sistemi olabileceğini önermektedir (Gallese ve Goldman, 1998; Rizzolatti, Fogassi ve Gallese, 2001; Gallese, 2001, 2003). Zayıf yorumu savunanlar başkasının duygularının gözlenmesiyle sinir sisteminin otomatik olarak duygu ifadesini tetiklediğini ancak bu ifadenin simülasyon yoluyla ortaya çıkması gerektiğini öne sürmektedir (Preston ve de Waal, 2002; de Vignemont, 2004).

2.3.6 Bağlama Bağlılık

Empatinin otomatik olarak tetiklendiği öne sürülmekle birlikte önemli ölçüde bağlama bağlı olduğu ifade edilmektedir (Burnside, 1998; Smither, 1977; Greenspan, Barenboim ve Chandler, 1976). İnsanların acı çeken yabancılarla bile empati kurabildiği ortaya konmakla beraber (Singer ve diğerleri, 2004) ortak duygunun esas unsurları, gözlenen ve gözlemci arasındaki ilişkinin yapısı, gözlemcinin kişisel özellikleri, içinde bulunulan koşullar veya çevrenin yapısı empati üzerine önemli ölçüde etkilidir (de Vignemont ve Singer, 2006).

Gözlenen ve gözlemci arasındaki ilişki duygusal bağ (Singer ve diğerleri, 2004, 2006), benzerlik (Krebs, 1975) ve aşinalık (Cialdini ve diğerleri, 1997) yönlerinden incelenmiştir. Araştırmacılar bu faktörlerin empati üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna varmıştır. Bunlar yanında empatinin grup-içi grup-dışı ilişkilerde önemli bir rolü olduğu bulunmuştur (Dovidio ve diğerleri, 2010). Stürmer ve diğerleri (2006) gözlenen kişi, grup dışı olarak değil gruba dahil bir eleman olarak düşünüldüğünde, empatinin yardım niyeti üzerinde daha güçlü bir etkisi olduğunu göstermiştir.

Sinirbilimsel araştırmaların bulgularına göre, gözlemcilerin empatinin altında yatan çeşitli süreçlerin yönetildiği bölgelerinde verdikleri sinirsel tepkiler, grup dışı elemanlarla karşılaştırıldığında grup içi elemanlar algılanan acılarında baskın çıkmaktadır (Avenanti ve diğerleri, 2005; Gutsell ve Inzlicht, 2012; Hein ve diğerleri, 2010; Xu ve diğerleri, 2009). Gruplararası rekabet empatik tepkileri düzenlemede önemli bir belirleyicidir: sıkıntı içindeki grup üyeleri genel olarak empatiyi tetiklediği gözlemlenmekle birlikte (Batson ve Ahmad, 2009), rakiplerin acıları tatmin duygusu bile sağlayabildiği belirtilmektedir (Smith ve diğerleri, 2009). Bohlmeyer ve diğerleri (1985), Mehrabian ve Epstein'ın (1972) testi ile ölçtükleri duygusal empatinin, Sosyal Birbirine Bağlılık Ölçütü (Johnson ve Norem-Hebeisen, 1979) ile ölçülen rekabetçi tutum ile ters yönlü ilişkili olduğunu göstermektedir.

Araştırmalar, empati kuran kişinin anaç veya kollayıcı eğilimlerinin (Batson ve diğerleri, 2005) ve gözlenen kişinin koruma veya ilgi ihtiyacının seviyesinin önemine dikkat çekmektedir (Dijker, 2001; Lishner, Batson ve Huss, 2011). Bir başkasının bakış açısını yüklenme niyeti empatinin önemli bir belirleyicidir (Klein ve Hodges, 2001). Gözlenen kişinin adil olup olmadığına dair algıların da kritik olduğu gösterilmektedir. Singer ve diğerleri (2006) gözlenen kişinin adil olmadığının düşünüldüğü durumlarda empatik tepkilerin azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Gözlenen kişinin masum olarak algılanması (sorumluluğunun olmaması) da bir başka önemli etkendir (Weiner, 1981; Nussbaum, 2003). Testler cinsiyetler arasındaki fark açısından incelendiğinde kadınların daha empatik olduğu görülmektedir (Davis, 1983; Baron-Cohen ve Wheelwright, 2004). Bunlar dışında gözlemcinin kişilik yapısının, yaşının ve geçmiş deneyimlerinin de etkili olduğu ifade edilmektedir (de Vignemont ve Singer, 2006).

2.3.7 Duygusal ve Bilişsel Süreçler

Empatinin bilişsel ya da duygusal bir süreç olması, tanım tartışmalarının en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Smith (1759/2006) ve Spencer (1870), başkalarının deneyimleri karşısında verilen gayriihtiyari ve görünürde duygusal tepkiler ile başkalarının duygusal deneyimlerinin bu durumun herhangi bir hayali deneyimleme üzerinden yaşanmadığı halde anlaşılması yeteneğini birbirinden ayrı tutmuştur (Davis, 1983). Öte yandan çoğu araştırmacı iki yönelimden biri üzerine odaklanmıştır (Baron-Cohen ve Wheelwright, 2004). Empatinin duygusal bileşenleri sempati, acıma ve merhamet gibi başkası hesabına hissedilen duyguları kapsar, fakat bunların kendisi empati değildir. Diğer taraftan, bilişsel yaklaşım empatiyi bir başkasının duygularını anlama yeteneği olarak görür. Bu yaklaşım "zihin teorisi" (theory of mind) olarak adlandırılmaktadır (Wellman, 1992; Frith ve Frith, 2003). Bilişsel bakış açısı yüklenme empati değildir zira insanlar duygusal olarak dahil olmadan da başkalarının ruhsal durumlarını ifade edebilir (de Vignemont ve Singer, 2006). Empati seviyesinin ölçümü üzerine yürütülen çalışmalar empatinin hem duygusal hem de bilişsel süreçlerden oluştuğunu ortaya koymaktadır (Davis, 1994).

Sinirbilimsel bulgular da empatinin iki boyutu birbirne bağlı olarak içine alan bir süreç olduğunu desteklemektedir (de Vignemont, 2007).

2.3.8 Empati Olarak Adlandırılan Tepki ve Süreçler

Batson (2009) empati ile empati benzeri ruhsal durumları ayırmaktadır: (1) Diğer kişinin içsel durumunu bilmek, (2) Gözlenen bir ötekinin sinirsel tepkilerine veya duruşuna uyum sağlamak, (3) Diğer kişinin hissettiklerini hissetmek, (4) Kendini bir başkasının durumunda düşünmek, (5) Diğerinin ne düşündüğünü veya hissettiğini kurgulamak, (6) Diğerinin yerinde olunsaydı ne düşünüleceğini veya hissedileceğini kurgulamak, (7) Bir başkasının acısına tanık olup sıkıntı hissetmek. Bu hisler ve durumlar empatik kaygı ile aynı şeyi ifade etmemekle birlikte bağlama bağlı olarak empatiye sebep olabildikleri gözlemlenmektedir.

2.4 Empatinin Ölçümü

Empati seviyesinin ölçülmesi ya da empatik eğilimin varlığının incelenmesi için çeşitli testler geliştirilmiştir. Bu testler, sözlü veya sözsüz davranışsal tepkilerin, sinir-bilimsel ölçümlere, bedensel tepkilerin gözlenmesine ya da anket cevaplarının değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Denekler arası etkileşime dayanan testlerden ilki olan Kesin Empati Ölçeği (Accurate Empathy Scale), Truax (1961) tarafndan geliştirilmiş ve Truax ve Carkhuff (1967) tarafından tekrar düzenlenmiştir. Bu testte deneklerle yapılan görüşmelerin görüntülü kayıtları alınır ve gözlenen deneğin sözlü ve sözsüz tepkileri değerlendirilir. Ickes ve diğerleri (1990) de görüntü ve ses kayıtlarını kullanmaktadır. Denek çiftlerinin etkileşimleri kaydedilir. Deneklerin her birine bu kayıtlar izletilir, belli anlarda karşılarındakinin belli anlardaki düşünce ve hisleri hakkında o an ne düşünüyor olduğu sorulur. Bunlar arasındaki uyuma göre empati kurulup kurulmadığı değerlendirilir. Mehrabian ve Epstein (1972) deneklerden kendilerine ait duygu ve davranışlar ile ve eşleştikleri deneğinkiler hakkında yaptıkları yorumları toplamış ve bunları empatik eğilimlerin açıklanmasında bir gösterge olarak ele

almıştır. Çok Yönlü Empati Testinin (MET: Multifaceted Empathy Test) (Dziobek ve diğerleri, 2008) hem bilişsel hem de duygusal empatiyi ele aldığı ileri sürülmektedir. Testte deneklere değişik insan fotoğrafları gösterilir ve deneklerden bu kişilerin ruhsal durumlarını tahmin etmeleri ve bu fotoğraflara verdikleri duygusal tepkilerini derecelendirmeleri istenir.

Levenson ve Ruef (1992) deneklerin kalp, damar, elektrodermal ve somatik kas sistemlerini kapsayan fiziksel tepkilerine ait veriler toplamıştır. Bu veri kullanılarak deneklerin eşleştikleri kişilerle karşılaşmalarındaki empatik tepkileri üzerine çıkarsamalar yapılmıştır. Bunlar dışında kişilerin duygusal ifadelerini belirten gayriihtiyari mimik hareketleri, empatinin bir göstergesi olarak kullanılmıştır (Dimberg, Thunberg ve Elmehed, 2000).

Sinirbilimsel araştırmalarda empatiyi ölçmek üzere çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilkinde, ayna sinirlerin bulunduğu beyin bölgelerindeki (Rizzolatti, Fogassi ve Gallese, 2001; Gallese, 2001) veya hasar alındığı takdirde kişilerin başkalarının hislerini anlama yeteneklerini değiştirdiği belirlenen beyin bölgelerindeki (Damasio, 2002; Singer, 2006) sinirsel hareketliliği gözlenmektedir. Benzer bir yaklaşımla, taklit ile el ve yüz hareketlerinin pasif şekilde izlenmesi sonucu uyarılan beyin faaliyetleri arasındaki farkları inceleyen çalışmalar bulunmaktadır (Leslie, Johnson-Frey ve Grafton, 2004; Carr ve diğerleri, 2003; Decety ve Chaminade, 2003). Diğer yaklaşım, gerçekten yaşanan deneyime karşılık ile başkalarının deneyimlerinin gözlenmesi sonucu oluşan sinirsel faaliyetlerin karşılaştırılmasına dayanır. Acı (Singer ve diğerleri, 2004; Jackson, Meltzoff ve Decety, 2005; Morrison ve diğerleri, 2004; Avenanti ve diğerleri, 2005; Botvinick ve diğerleri, 2005), tiksinme (Wicker ve diğerleri, 2003), dokunma (Keysers ve diğerleri, 2004) gibi duyguların gerçekten yaşanan ve empati yoluyla algılanan durumlarına ait ortak ve eşsiz sinir ağları bulunduğu gösterilmiştir.

Empatik eğilimleri ölçmek üzere, öz bildirime dayalı çeşitli anketler geliştirilmiştir ve yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu anketlerin öncüllerinden olan Chapin (1942) ve Hogan (1969) tarafından geliştirilen testler daha ziyade bir sosyal

beceri ölçüsü olarak düşünülebilir (Davis, 1994). Duygusal Empati Ölçeği (QMEE: Questionnaire Measure of Emotional Empathy) (Mehrabian ve Epstein, 1972) bir başkasının duygusal deneyimlerine yönelik duyarlılığı ölçmek üzere tasarlanmıştır. Bu nedenle, ölçek empatinin tam anlamıyla duygusal boyutuna odaklanmaktadır. Empatik eğilimin ölçülmesinde sıklıkla kullanılan bir diğer test, Kişilerarası Tepki Endeksidir (IRI: Interpersonal Reactivity Index) (Davis, 1983). IRI anketi yedi-öğeli dört altölçekten oluşmaktadır: 'empatik kaygı', 'bakış açısı yüklenme' (perspective taking), "fantazi" ve "kişisel sıkıntı" (personal distress). IRI'ın empatiden daha geniş süreçleri ölçtüğü yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Özellikle "fantazi" ve "kişisel sıkıntı" alt ölçeklerinin hayal gücü ve duygusal özdenetim mekanizmalarıyla ilişkili olduğu ve bu faktörlerin empatiyle yakın ilişkide olmakla beraber empatinin kendisi olmadığı belirtilmektedir (Baron-Cohen ve Wheelwright, 2004).

Baron-Cohen ve Wheelwright (2004) tarafından geliştirilen Empati Ölçeği (EQ: Empathy Quotient), üç alt ölçekte empatinin 'bilişsel', 'duygusal' ve 'sosyal' yönlerini kapsamaktadır (Lawrence ve diğerleri, 2004; Muncer ve Ling, 2006; Andrew, Cooke ve Muncer, 2008). Anket, yirmisi çeldirici özellikte 60 sorudan oluşmaktadır. Sorulara 'kesinlikle katılıyorum', 'katılıyorum', 'katılmıyorum' veya 'kesinlikle katılmıyorum' seçenekleri arasından cevap verilmektedir. Puanlama çeldirici sorular haricindeki 40 sorunun cevaplarına göre yapılmaktadır. En az empatik 2 cevaba 0, en empatik cevaba 2, ikinci empatik cevaba 1 puan verilmektedir. Test sonucu en az 0, en fazla 80 puan olmaktadır. Testin çalışmada kullanılacak Türkçe formu Bora ve Baysan (2009) tarafından oluşturulmuştur. Türkçe formun güvenilirliği, iç tutarlılık ve test-yeniden test güvenilirliği testlerinden geçirilmiştir (Köse ve diğerleri, 2010). EQ testinin orijinali, Türkçe formu ve puanlandırma yöntemine Autism Research Centre internet sayfasından (http://autismresearchcentre.com/tests/eq_test.asp) ulaşılabilir. EQ ve IRI'ın "empatik kaygı" ve bakış açısı yüklenme" alt-ölçekleri arasında anlamlı bir bağlantı bulunmuştur (Lawrence ve diğerleri, 2004). Anket yüksek bir test – yeniden test güvenilirliği vermektedir. Lamm ve diğerlerinin (2007) bulgularına göre EQ ve beynin empati merkezi olarak kabul gören alanların aktivasyonu arasında anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır.

2.5 Empati ve Göreli Durum Endişesi İlişkisi

Tercihlerde birbirine bağlılık ve göreli durum hassasiyeti sosyal karşılaştırmanın bir boyutudur. Göreli durum endişesi olarak çerçevesini çizdiğimiz kavram ile sosyal karşılaştırma ilişkisini ilk bölümde tartışmıştık. Sosyal karşılaştırmanın yönü, yoğunluğu ve karşılaştırmada kimlerin esas alındığı tehdit algısı, kendine güven ve haset gibi kişilik özellikleri ile yakından ilişkilidir.

Empatinin hem önceki bölümde açıklandığı üzere sosyalleşmenin ana unsurlarından olması hem de sosyal karşılaştırmayı belirlediği öne sürülen eğilimler ile bağlantılı olması nedeniyle sosyal karşılaştırmada rol oynadığı düşünülebilir.

2.5.1 Sosyal Yönlü Davranış

Empati, tanım itibariyle, önemli ölçüde yardımseverlik, fedakârlık gibi sosyal yönlü davranışlara yönlendirecek duyguları ifade eder. Empati, üzerine çalışmalar yapıldığından beri sosyal yönlü davranışın temel bir saiki olarak ele alınmıştır (Smith, 2006; Nagel, 1970; Krebs, 1975; Hoffman, 2001). Gelişimsel psikoloji ve evrim çalışmaları insanlarda empatinin oluşmasının nedenini sosyalleşme ihtiyacına dayandırmaktadır (Hoffman, 1987, 1991, 2001; de Waal, 1996; Preston ve de Waal, 2002). Sosyal psikoloji ve sinirbilimi alanlarında empatinin özgeci motivasyona sebep olduğuna dair önemli bulgulara ulaşılmıştır (Batson, 2011; Davis ve diğerleri, 1996; Eisenberg ve Miller, 1987; Cialdini ve diğerleri, 1997; de Vignemont ve Singer, 2006).

Sosyal psikologların yardımseverlik ve fedakarlık ölçütleriyle ele aldığı sosyal yönlü davranış, davranışsal iktisat alanında toplumsal faydanın ençoklanması, adalet arayışı, eşitsizlikten kaçış kavramlarıyla ele alınmaktadır[16].

[16] Davranışsal iktisatta sosyal yönlü davranış üzerine ayrıntılı bir inceleme için bkz., (Fehr ve Schmidt, 2006)

Göreli durum tercihleri barındırdıkları olumsuz dışsallık nedeniyle toplam faydayı azaltmaktadır. Bu açıdan toplam faydayı düşürmemek adına empatik eğilimi yüksek bireylerin bu davranıştan kaçınması beklenir. Öteki yönden empatik kimseler toplam faydayı arttırmak üzere üstte olmanın sağlayacağı olumlu dışsallıktan gelecek bireysel fayda artışı feda etmeye razı olacaktır. Empatik eğilimi yüksek kişiler kötü durumda kalan kişilerle daha kolay bağ kurabildikleri için herkesin daha kötü durumda kaldığı bir bölüşümü tercih etmeyecektir.

Empati ve adalet kaygısı arasında tanım üzerinden kurulan teorik bağ uygulamalı çalışmalar ile de desteklenmektedir (Novartis Foundation Symposium, 2007; Singer ve diğerleri, 2006). Bu açıdan empatik bireylerin toplumsal eşitsizliği arttıran ve gelir adaletini bozan bir durumu tercih etmemeleri beklenir. Diğer bir deyişle, empatik kişiler başkalarının kötüleşmesi pahasına kendi durumlarının yukarı çıkmasından ek bir fayda sağlamayacak, aksine faydaları azalacaktır.

Sosyal karşılaştırma açısından empatinin en önemli yönü dışarı dönük bir kişilik özelliği olmasıdır. Bu nedenle ben-merkezci bir yapıdaki göreli durum kaygısı ile empati ters yönlüdür. Zira kendi üstünlüğünü düşünmek yerine toplum olarak yukarı çıkılmasına yönelmeleri beklenir. Sosyal karşılaştırmanın bir nedeni sayılan aşağıya bakıp kendini iyi hissetme isteği empatik bireyler için geçerli olmayacaktır.

2.5.2 Tehdit Algısı

İnsanların kendilerini iyi hissetme çabasının kendilerinden kötü veya şanssız gördükleri kişilerin durumları ile karşılaştırma yapmalarına neden olduğu öne sürülmektedir (Wills, 1981). Özellikle bir şanssızlık ya da tehdit altında olan veya bu şekilde hisseden kişilerin aşağı yönlü karşılaştırma yaptığı belirtilmektedir ve bu nevi karşılaştırmaların insanların stres seviyesini düşürdüğü ve öz güvenlerini arttırdığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır (bkz, Wood, 1989; Aspinwall ve Taylor, 1993; Wheeler ve Miyake, 1992).

Bu noktada ‘tehdit’ olarak belirtilen konular hastalık gibi doğal stres kaynakları yanında iş, okul başarısı, gelir durumu, evlilik ilişkileri gibi gelecek kaygısı ile ilgili kaynakları kapsayabilir. Bunların yanında kişilerin özgüvenini düşürecek her türlü sosyal stres tehdit sayılabilir. Bu açıdan tehdit, kişinin kendine dönük olmasına sebep olmaktadır ve empatik eğilimlerin tercihlere yansımasını engelleyebilir.

2.5.3 Haset/Kıskançlık, Rekabet ve Schadenfreude

Haset, temel olarak aşağılık, husumet ve haksızlık hislerini kapsar (Parrott, 1991; Smith, 1991). Daha evvel tünel etkisi olarak açıklanan hisleri ifade eden ‘gıptadan’ farklı olarak haset kendinde bulunmayan fakat başkalarınca sahip olunan şeyler dolayısıyla üzüntü veya kızgınlık hissetmeyi ifade eder. Göreli durum tercihlerinin temel nedenlerinden biri olduğu belirtilen haset hissinin başkalarına ait olumsuzluklardan zevk alma hissini (Schadenfreude) tetiklemektedir (Smith ve diğerleri, 1996; Takahashi ve diğerleri, 2009; van Dijk ve diğerleri, 2006). Oyun teorisi uygulamalarının bulguları haset eğilimli bireylerin belli bir maliyete katlanmak pahasına odak noktasındaki başkalarının durumunu azaltmaya istekli olduklarını ortaya koymaktadır (Fehr ve Schmidt, 2006: 620)

Diğer taraftan Schaudenfreude hissinde haset yanında rekabetçi tutum veya ortam da etkilidir (Feather ve Nairn, 2005). Rekabetçi ortam karşıtlığı öne çıkarmasıyla kişiler arasında ayrımı açarak ve bireysel başarıları/edinimleri öne çıkararak karşılaştırma hislerini yoğunlaştırır (Collins, 2000; Spence ve diğerleri, 2011).

Bu yönüyle haset ve rekabet ile şekillenen Schadenfreude ve empati arasında ters yönlü bir ilişki beklenir[17]. Örneğin, insanlar kendi gruplarından olduklarını düşündükleri kişilere karşı empatik eğilimlerini ortaya çıkaran tepkiler verirken, dış

[17] Bohlmeyer, Burke ve Helmstadter (1985) rekabetçi tutum ile empati arasındaki ters yönlü bağlantıyı uygulamalı bir çalışma ile göstermektedir.

gruptaki başkaları için bunun tersine tutumlar izlenmektedir (Dovidio ve diğerleri, 2010; Avenanti, Sirigu ve Aglioti, 2010; Gutsell ve Inzlicht, 2012; Hein ve diğerleri, 2010; Xu ve diğerleri, 2009; Smith ve diğerleri, 2009). Burada en önemli nokta kişilerin empati ve rakiplik dolayısıyla karşılaştırma eğilimlerinin birbirinden bağımsız olarak barındırabilecekleridir. Stürmer ve diğerleri (2006) ile Cikara ve Fiske (2013) kişilerin empatik tutumlarında seçici davrandıklarını ortaya koymaktadır.

Kişiler empatik eğilimlere sahip olsalar dahi hasedi veya rekabetçiliği ortaya çıkaran durum ve ortamlarda bu eğilimin beklenen sosyal yönlü sonuçlarını ortaya çıkmayabilir. Zira tehdit durumunda olduğu gibi, bu nevi hisler içindeki insanlar kendilerine döneceklerdir ve empati gibi dışarı dönük tepkilere kapanacaktır. Ayrıca rekabet ortamına özel olarak geride kalma korkusu ve kişisel stres de empatinin önünde engel oluşturacaktır.

Sonuç olarak empatik eğilimi olan kişilerin göreli durum tercihlerinden çekinmeleri beklenmekle birlikte empati dışı kişilik özelliklerinin yapısı ve kişilerin içinde bulundukları ortam bu tercihler üzerinde etkili olacaktır. Araştırmamızda bu farklılık kanallarını incelemek üzere çeşitli demografik ve kişilik özellikleri ayrı ayrı ele alınmıştır.

BÖLÜM III

UYGULAMA

3.1 Deney Protokolü

Gelir açısından göreli durum endişesi ile empati arasındaki ilişkiyi incelemek üzere deney-anket yöntemi kullanılmıştır. İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesinde iktisat ve ekonometri bölümünde okuyan toplam 208 öğrenciye ulaşılmıştır. Katılımcılara bu deney için bir katılım ücreti ödenmemiştir[*]. Katılımcılar düzenli olarak geldikleri ders saati içinde sorulara cevap vermiştir. Deneyler ortalama 45 dakika sürmüştür. Basılı anketlerdeki açıklamalar dışında sözlü açıklamalar da yapılmıştır.

3.2 Göreli Durum Endişesi Deneyi

Deney-anketin ilk bölümünü oluşturan göreli durum endişesi deneyi 1.-7. soruları kapsamaktadır (Anket, Ek-1'de sunulmaktadır). Deneyde Johansson-Stenman, Carlsson ve Daruvala (2002) ve Alpizar, Carlsson ve Johansson-Stenman (2005) çalışmalarındaki tasarım esas alınmaktadır. Deneklere iki toplum arasında seçim yapacakları sıralı 7 soru sorulmuştur. A ve B toplumları arasındaki tek fark belirtilen kişinin kazancı ve toplumun ortalama geliridir. A toplumunda kişi B toplumuna göre daha çok ancak ortalama gelirden az kazanmaktadır. B toplumunda bunun tersine mutlak olarak daha az ancak ortalama gelirden daha çok kazanmaktadır. Soruların şekli aşağıdaki örnekte gibidir:

[*] Bu deneye özel olarak ayrıca bir ücret ödenmemekle birlikte katılımcılar deneye paralel olarak gerçekleştirilen Diktatör ve Ultimatom oyunu uygulamalarında verdikleri cevaplar üzerinden 16 TL'ye kadar kazanç sağlama olanağına sahiptiler.

Deneyde Kullanılan Örnek Soru

Aşağıdaki durumda, hayali torununuz için A toplumu ile B toplumu arasında bir tercihte bulununuz. Hayali torununuz için en iyi olacağını, yani en mutlu olacağınızı düşündüğünüz toplumu seçiniz.

A Toplumu: – Torununuzun geliri 2.000 TL/ay
– A toplumunun ortalama geliri 2.500 TL/ay

B Toplumu: – Torununuzun geliri 1.800 TL/ay
– B toplumunun ortalama geliri 1.500 TL/ay

A Toplumu **B Toplumu**

Sorunun 'hayali torun' üzerinden sorulmasının sebebi katılımcının kendine dair günlük koşullandırmalardan bağımsız olarak cevap vermesini sağlamaktır. Katılımcılara hem yazılı (her sorunun altında) hem de sözlü olarak hangi toplumun bir bütün olarak iyi olacağına göre değil, veri durumda hayali torunlarının en mutlu olacağı toplumu düşünmeleri belirtilmiştir.

Katılımcılara cevaplamaları üzere sunulan yedi sorudaki toplum seçenekleri MDP giderek artacak şekilde sıralanmıştır. Tablo 3.1'de sorulara göre kişinin kazancı ve toplumun ortalama geliri seçenekleri bulunmaktadır. Göreli durum endişesi seviyesini ifade eden MDP eklemeli karşılaştırma fayda modeline göre hesaplanmaktadır (Bkz., bölüm 1.5.2).

Tablo 3.1 - Gelir Deneyinde Toplum Seçenekleri

Toplum	Torunun Geliri	Ortalama Gelir	MDP (δ)
A	2.000 TL	2.400 TL	
B_1	2.000 TL	1.600 TL	0
B_2	1.900 TL	1.600 TL	0,125
B_3	1.800 TL	1.600 TL	0,25
B_4	1.640 TL	1.600 TL	0,45
B_5	1.460 TL	1.600 TL	0,675
B_6	1.400 TL	1.600 TL	0,75
B_7	1.340 TL	1.600 TL	0,825

3.3 Yöntem

Deney-anket uygulaması sonucunda elde edilen veriler istatistiksel ve ekonometrik yöntemler aracılığıyla incelenmiştir[*]. Öncelikle önceki bir soruda A toplumunu tercih ettikten sonra ilerki bir soruda daha yüksek MDP'yi ifade eden B toplumunun tercih edildiği tutarsız sonuçlar elenmiştir. Empatik eğilimleri farklı olan gruplar arasında göreli durum endişesi seviyesi arasında anlamlı bir fark olup olmadığı parametrik ve parametrik olmayan yöntemlerle araştırılmıştır. Ayrıca aralık regresyonu kullanılarak empati seviyesinin MDP'ye etkisi kontrol edilmiştir. Bundan sonra demografik gruplar ve ölçülen diğer kişilik özelliklerine göre benzerlik gösteren gruplar içinde empatik eğilimi düşük ve yüksek olan kişiler arasında MDP açısından farklılık olup olmadığı ve empatinin MDP'ye etkisi aynı yöntemler kullanılarak incelenmiştir.

3.3.1 Spearman-Karber Katsayısı

Dağılıma ilişkin herhangi bir parametrik varsayıma bağlı kalmadan marjinal görelilik derecesini hesaplamak üzere Spearman-Karber (SK) katsayısı kullanılmıştır (Finney, 1952). Doz-tepki ilişkisinde, x_1, x_2, …, x_k gibi k adet müdahale dozuna karşılık bu dozlara cevap verme oranı P_1, P_2, …, P_k olursa tepki eşiği ortalaması ve (güven aralıklarını hesaplamak üzere gereken) varyansı şu şekilde elde edilir:

$$\mathrm{MDP}_{\mathrm{SK}} = \sum_{j=1}^{k} \frac{\left(x_j + x_{j+1}\right)\left(P_j - P_{j+1}\right)}{2} \tag{3.1}$$

$$Var\left[\mathrm{MDP}_{\mathrm{SK}}\right] = \sum_{j=2}^{k} \frac{\left(x_{j+1} + x_{j+1}\right)^2 P_j\left(1 - P_j\right)}{4\left(N_j - 1\right)} \tag{3.2}$$

N_j, j seçeneğindeki katılımcı sayısını belirtmektedir.

[*] Tüm analizlerde Stata 12 programı kullanılmıştır.

Uygulanan deneyde yedi soru bulunmaktadır. Hiçbir soruda göreli durumu tercih edilmemesi durumuyla birlikte 8 adet doz, yani örtük marjinal göreli durum derecesi vardır (k=8). Göreli durumu belirten B toplumunun tercih edilmesi doza cevap vermek anlamına gelmektedir. Bu yöntemin dezavantajı tercihlerdeki belirsizliğini ve algı kısıtlamalarını yansıtmaması, tüm cevapların belli bir nedensellik içinde verildiğini varsaymasıdır (Carlsson, Johansson-Stenman ve Martinsson, 2007).

Kuramsal modele göre MDP [0, 1] kapalı aralığında yer almaktaysa da Alpizar, Carlsson ve Johansson-Stenman (2005) çalışmasında belirtildiği üzere deney uygulaması kayıtsız kalmaya izin vermemektedir. Bu nedenle tüm sorularda A toplumunun tercih edilmiş olduğu $\delta \leq 0$ durumunda örtük MDP $-0{,}0625$, tüm sorularda B toplumunun tercih edilmiş olduğu $\delta > 0{,}825$ durumunda ise örtük MDP 0,95 olarak alınmıştır[*].

3.3.2 Rassal Fayda Modeli

Deney-anket uygulamasının tasarımı süreksiz seçim modeli kapsamındadır. Anketi cevaplayanların faydalarını ençokladıklarını varsayıyoruz. U_i fayda fonksiyonunu ençoklamak isteyen i kişisi, A ve B toplumlarından hangisini seçeceğine bu toplumların sağlayacağını düşündüğü $U_{i,A}$ ve $U_{i,B}$ faydalarının hangisinin büyük olduğuna göre karar verecektir. Kişilerin gerçek fayda fonksiyonu U_i bilinemez ancak verdiği cevaplardan elde edilen gözlenen etkenler ile faydası arasında ilişki kuran bir V_i gibi bir temsili fayda fonksiyonu belirlenebilir.

Rassal fayda modeli (RFM) yaklaşımında $U_i = V_i + \varepsilon_i$ eşitliğiyle, kişinin faydası sistematik V_i ve stokastik ε_i kısımlarına ayrıştırılır (bkz., McFadden, 1974). ε_i, gözlenen etkenlerle ilişkili olmayan ancak kişinin faydasını etkileyen bir hata

[*] Görece küçük değişikliklerle farklı alt ve üst sınırlar denenmiştir.

payı olarak rassal kabul edilir. Göreli geliri de kapsayan fayda fonksiyonu $U_i = c + \beta_1 y_i - \beta_2 \bar{y}$ şeklinde yazılırsa i kişisinin göreli durumu ifade eden B toplumunu tercih etme olasılığı aşağıdaki gibi elde edilir:

$$\begin{aligned}
\Pr[B] &= \Pr[U_{i,A} < U_{i,B}] \\
&= \Pr[V_{i,A} + \varepsilon_{i,A} < V_{i,B} + \varepsilon_{i,B}] \\
&= \Pr[c + \beta_1 y_{i,A} - \beta_2 \bar{y}_A + \varepsilon_{i,A} < c + \beta_1 y_{i,B} - \beta_2 \bar{y}_B + \varepsilon_{i,B}] \\
&= \Pr[\beta_1 (y_{i,A} - y_{i,B}) + \beta_2 (\bar{y}_A - \bar{y}_B) < \varepsilon_{i,B} - \varepsilon_{i,A}]
\end{aligned} \tag{3.3}$$

Hata terimlerinin standart normal dağıldığı varsayımı altında β_1 ve β_2 ikili probit modeli kullanılarak hesaplanabilir. $\delta = (y_{i,A} - y_{i,B})/(\bar{y}_A - \bar{y}_B)$ eşitliğine dayanarak MDP, β_2/β_1 oranından hesaplanabilir*. Güven aralıklarını belirlemek üzere varyanslar Delta yöntemi ile hesaplanır (Greene, 2000).

RFM yaklaşımı çerçevesinde gözlenen diğer değişkenler de hesaba alınabilir. Bu durumda fayda fonksiyonu $U_i = c + \beta_1 y_i - \beta_2 \bar{y} - \beta_3 (\bar{y}.Z_i)$ şeklinde alınacaktır. Böylece aşağıda (4.4) olasılık modelinde yer alan katsayılar probit modeli ile hesaplanır:

$$\begin{aligned}
\Pr[B] &= \Pr[c + \beta_1 y_{i,A} - \beta_2 \bar{y}_A - \beta_3 (\bar{y}_A.Z_i) + \varepsilon_{i,A} < c + \beta_1 y_{i,B} - \beta_2 \bar{y}_B - \beta_3 (\bar{y}_B.Z_i) + \varepsilon_{i,B}] \\
&= \Pr[\beta_1 (y_{i,A} - y_{i,B}) + (\beta_2 + \beta_3 Z_i)(\bar{y}_A - \bar{y}_B) < \varepsilon_{i,B} - \varepsilon_{i,A}]
\end{aligned} \tag{3.4}$$

Demografik veya kişilik özelliklerinin hesaba dâhil edildiği halinde MDP $(\beta_2 + \beta_3 Z_i)/\beta_1$ oranına eşittir.

---

* Burada eklemeli karşılaştırma modeli esas alınmıştır. Oransal karşılaştırma modeli kullanılacak olursa B toplumunun tercih edilme ihtimali $\Pr[B] = \Pr[\beta_1 \ln(y_{i,A}/y_{i,B}) + \beta_2 \ln(\bar{y}_A/\bar{y}_B) < \varepsilon_{i,B} - \varepsilon_{i,A}]$ olacaktır. Bu durumda da MDP β_2/β_1 oranı ile hesaplanır.

3.3.3 Regresyon Analizi

Empati ile diğer psikolojik ve demografik değişkenlerin göreli durum tercihleri üzerine etkisini gözlemleyebilmek üzere regresyon analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken göreli durum tercihlerine verilen cevaplardır. Her soru farklı bir MDP'yi ifade etmektedir. Değişkenin kategorik yapısı nedeniyle katılımcının gerçek MDP değerini değil fakat MDP'sinin hangi aralıkta yer aldığı bilinmektedir. Bu nedenle analiz yöntemi olarak aralık regresyonu kullanılmıştır[*].

Aralık regresyonu bulgularının hassasiyetini sınamak üzere sıradan en küçük kareler, sıralı probit ve panel probit regresyonu sonuçları incelenmiştir. Sonuçlar aralık regresyonu ile elde edilenlerden farklı çıkmamıştır. Bahsedilen yöntemler çeşitli nedenlerle veriye uymadığı için çalışmada paylaşılmamaktadır. SEKK yönteminde MDP aralıklarının orta noktaları alınmaktadır. Gerçek MDP değeri olarak orta noktaların alınması bu değerin belirsizliğini yansıtmamaktadır. Sıralı probit uygulamasında aralıkları temsil eden kategoriler bulunmaktadır. Kategoriler belli bir büyüklüğü ifade etmekten ziyade belli bir sıralamada nerede bulunulduğunu belirtir. Bu açıdan aralık regresyonu sıralı probit yönteminin aynısı olmakla birlikte aralık kesim noktaları bilinmektedir. Ayrıca aralık regresyonunda katsayılar ve standart sapmalar en yüksek olabilirlik yöntemi ile hesaplanmaktadır. Her bir MDP kesiti ve kişiler ayrı ayrı ele alındığında elde edilen panel veri, panel-probit yöntemi ile incelenebilir. Ancak bu yöntemde soruların artan oranlı MDP yapısı tam yansıtılmamakta ve geri kalan tüm değişkenler kişiye özel olarak sabit kaldığından anlamlılık dereceleri yükselmektedir.

[*] Aralık regresyonu, sansürlü veya kesintili veri için kullanılan Tobit regresyonun genelleştirilmesiyle modellenmektedir. Sansürlü veri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Cameron ve Trivedi, 2010; Davidson ve MacKinnon, 2004; Wooldridge, 2010).

3.4 Veri

Demografik ve kişilik özelliklerini öğrenmek amacıyla deneyde kullanılan anket EK-1'de sunulmaktadır. Tablo 3.2'de ölçeklerin hangi sorularda yer aldığı verilmektedir. Ayrıca bu tabloda soruların veya ölçeklerin kaynakları belirtilmektedir. Empati ölçeği dışında tüm ölçekler bu çalışma için çift çeviri yöntemi ile Türkçe'ye çevrilmiştir. Ölçeklerin açıklamaları ilgili bölümlerde ayrıntılı şekilde yapılacaktır.

Deneyler ortalama 30 dakika sürmekle birlikte katılımcılara anketi cevaplamaları için zaman kısıtı nedeniyle en fazla 45 dakika tanınmıştır. Bu zaman zarfında tüm soruları cevaplamayan katılımcılar bulunmaktadır. Bunun dışında deney açıklanırken ve deney sırasında katılımcılara cevap vermekten imtina ettikleri soruları yanıtlamak zorunda olmadıkları hatırlatılmıştır. Yanıtlamak istemedikleri için veya başka sebeplerle cevap alınamayan sorular bulunmaktadır. Bu sebeple her analiz ilgili verinin tam olduğu noktaları kapsamaktadır. Örneğin mutluluk açısından empatinin MDP'ye etkisi tartışılırken yalnızca mutluluk ve empati ölçeklerinin ikisine birden tam cevap veren katılımcılar analize alınmıştır. Öte yandan haset konusu araştırılırken mutluluktan bağımsız olarak sadece haset ve empati ölçeklerine cevap veren kişiler esas alınmıştır. Bu iki müstakil analiz birbiriyle karşılaştırılmamalıdır. Ancak cevap verilip verilmediğine göre ayrıştırılan alt gruplar arasında empati ve göreli durum endişesinin dağılımı açısından farklılık olup olmadığı sınanmıştır. Bunun dışında çok sorulu psikometrik ölçeklerde yalnızca bir soru boş bırakıldığı takdirde diğer katılımcıların bu soruya verdikleri cevapların ortalaması boş cevabın yerine yerleştirilmiştir.

Tablo 3.2 – Anket Açıklamaları

Soru	Ölçek Adı	Kaynak
16.	Gönüllülük	
-	Empati Ölçeği (EQ)	Baron-Cohen ve Wheelwright (2004) çev: Bora ve Baysan (2009)
27.	Karşılıklılık	GSOEP 2005 (126. soru)
30.	Haset/Kıskançlık	Smith ve diğerleri (1999)
31.	Kendine Güven (SES)	Rosenberg (1989)

3.4.1 Duygusal Tepki Alt-Ölçeği

Empatiyi ölçmek üzere Baron-Cohen ve Wheelwright (2004) tarafından oluşturulan empati ölçeğinin Bora ve Baysan (2009) çevirisi kullanılmıştır. Lawrence ve diğerleri (2004) empati ölçeği üzerine yaptıkları faktör analizi sonucunda ölçeğin üç faktöre ayrıştırılabileceğini öne sürmektedir: (1) bilişsel empati, (2) duygusal tepki ve (3) sosyal beceri. Lawrence ve diğerlerinin bulguları farklı yöntemlerle ve farklı ölçeklerle karşılaştırılarak sınanmıştır (Andrew, Cooke ve Muncer, 2008; Muncer ve Ling, 2006).

Bilişsel empati faktörü başkalarının duygusal durumlarının ne derece anlaşıldığını ölçen maddeleri içerirken, sosyal beceriler faktörü sosyal sezgileri ve sosyal etkileşim içinde bu becerilerin kendiliğinden kullanılabilme yetilerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada esas olarak başkalarının zihinsel durumlarına duygusal bir tepki verme eğilimini ölçen duygusal tepki alt-ölçeği kullanılmıştır. Zira sosyal becerilerin veya başkalarını anlayabilme yeteneklerinin stratejik kullanımının etkisini değil fakat bir duygusal etmen olarak empatinin etkisi gözlemlenmek istenmektedir.

3.5 Bulgular

Öncelikle toplam ve empati derecesine göre ayrılmış ortalama MDP seviyeleri incelenmiştir (Tablo 3.3). Ortalama göreli endişe seviyesi 0,49 olarak hesaplanmıştır. Hem bu sayı hem de aralıklara göre paylar Alpizar, Carlsson ve Johansson-Stenman (2005) ve (Johansson-Stenman, Carlsson ve Daruvala (2002) deney sonuçları ile örtüşmektedir. Empati değerleri medyandan ayrıldığında yüksek empatiklerin B toplumunu daha az tercih ettiklerini görülüyor. Ancak Mann-Whitney istatistikleri anlamlı bulunmamıştır. Ayrıca empatiklerin -beklendiği üzere- MDP'lerinin daha düşük olduğunu gözlemekle birlikte bu fark istatistiki açıdan anlamlı değildir.

Yürütülen aralık regresyonlarında empati değişkenine ait katsayılar beklentileri karşılayacak şekilde eksi yönlü olmakla birlikte hiçbir modelde anlamlı değildir. Öte yandan önceki çalışmalarla uyumlu olarak kadınların daha göreli duruma yönelik tercihlerde bulundukları gözlemlenmektedir[18]. Hanehalkı geliri arttıkça göreli durumun azaldığı da gözlemlenmektedir. Gelir azaldıkça aşağı yönlü karşılaştırmanın arttığına ilişkin bulguları üzerine saha çalışmaları açıklanırken durulmuştu.

Tablo 3.3 - Göreli Durum Tercih Oranları ve Endişe Dereceleri

	Total	**Empati (Medyan)**		**MW**
		Düşük	**Yüksek**	**p-değeri**
MDP	N=177	N=85	N=78	
δ < 0	12.88	10.59	15.38	0.3627
0 < δ < 0.125	14.11	15.29	12.82	0.6514
0.125 < δ < 0.25	5.52	2.35	8.97	0.0653
0.25 < δ < 0.45	14.72	16.47	12.82	0.5125
0.45 < δ < 0.675	12.27	14.12	10.26	0.4543
0.675 < δ < 0.75	3.68	4.71	2.56	0.4696
0.75 < δ < 0.825	6.75	8.24	5.13	0.4310
δ > 0.825	30.06	28.24	32.05	0.5967
SK	0.49 (0.47 - 0.52)	0.50 (0.46 - 0.53)	0.47 (0.43 - 0.50)	
RFM_{sade}	0.54 (0.50 - 0.59)	0.54 (0.49 - 0.60)	0.51 (0.44 - 0.58)	

- Parantez içindeki sayılar %95 güven aralıklarını belirtir.

Katılımcıların hanehalkı gelirleri yanında kişisel gelirleri bir ay içinde ellerine toplam olarak ne kadar para geçtiği sorularak öğrenilmiştir. Bu miktarın göreli duruma tercihleri açısından anlamlı bulunmamaktadır. Bunda temel etmen çalışmanın odak noktasında henüz aktif olarak iş yaşamı içinde bulunmayan üniversite öğrencilerinin alınması olabilir. Zira karşılaştırma referanslarını ve toplumsal tercihlerini ellerine geçen paradan ziyade ailelerinin gelirlerine göre yaptıkları düşünülebilir.

[18] Cinsiyetin göreli durum endişesi ve sosyal karşılaştırmaya etkisi üzerine bir tartışma için bkz. (Alpizar, Carlsson ve Johansson-Stenman, 2005: 417).

Tablo 3.4 – Empati için Aralık Regresyonu Bulguları

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8
Empati		-0.066		-0.074		-0.054	-0.054	-0.049
		(0.074)		(0.075)		(0.073)	(0.081)	(0.082)
Cinsiyet	0.075	0.088	0.101*	0.116**	0.062	0.072	0.114*	0.112*
(=1 Kadın)	(0.056)	(0.057)	(0.055)	(0.056)	(0.056)	(0.057)	(0.061)	(0.065)
Yaş	0.004	0.006						
	(0.02)	(0.020)						
Hanehalkı Geliri								
>=%25 ve <%75			-0.161**	-0.163**			-0.203**	-0.175**
			(0.076)	(0.076)			(0.084)	(0.082)
>=%75			-0.164**	-0.175 **			-0.25***	-0.18**
			(0.082)	(0.082)			(0.097)	(0.088)
Katılımcının Geliri								
>=%25 ve <%75					-0.113	-0.113		
					(0.092)	(0.092)		
>=%75					-0.094	-0.092		
					(0.096)	(0.096)		
Hanehalkı büyüklüğü			0.029	0.028			0.021	0.021
			(0.02)	(0.020)			(0.022)	(0.023)
Gelirini nerede görüyor							0.076	
(=1 ortalamanın üstünde)							(0.069)	
Gelir karşılaştırmanın önemi								-0.011
(=0 hiç önemli değil)								(0.063)
Sabit	0.351	0.379	0.436	0.528	0.543	0.603	0.539	0.552
	(0.44)	(0.436)	(0.114)	(0.138)	(0.093)	(0.12)	(0.147)	(0.155)
Sigma	0.350	0.349	0.343	0.342	0.349	0.349	0.342	0.346
	(0.009)	(0.009)	(0.01)	(0.01)	(0.01)	(0.01)	(0.012)	(0.011)
log(pseudo likelihood)	-397.62	-397.28	-391.55	-391.1	-399.68	-399.44	-336.84	-339.16
p-değeri (χ^2)	0.400	0.426	0.033	0.054	0.363	0.415	0.053	0.158
N	162	162	161	161	163	163	138	138

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*

Anket içinde katılımcılara gelirlerini üniversitelerindeki ortalama bir öğrenciyle karşılaştırdıklarında nerede gördüklerini ve genel olarak gelirlerini başkalarıyla karşılaştırmalarının onlar için önemi sorulmuştur. Bu soruların cevapları ile göreli durum tercihleri arasında bir ilişki bulunmamıştır. Ancak bu sorular anket yöntemine ilişkin sapmalara oldukça açıktır. Öncelikle, kişiler diğer kişilerin gelirlerini doğru değerlendiremeyebilir. Diğer yandan gelir karşılaştırması açısından soruyu olmak istediklerini düşündükleri kişi gibi cevaplayabilirler. Bu nedenlerle önemli olduğunu düşündüğümüz bu iki soruyu ölçmek için daha ayrıntılı incelemeye gerek duyulmaktadır.

3.5.1 Empati Kanalları

Empati başlığı içinde empatik eğilimin bağlama bağlılığı tartışılmıştı. Üçüncü bölümde ise tehdit algısının yüksek olduğu çeşitli durumlarda, örneğin kişinin haset eğilimi yüksek olduğunda, mevcut empatik eğilimlerini tercihlerine ve davranışlarına yansıtmayabileceği belirtilmişti. Öte yandan empatinin göreli durum çerçevesinde tercihlerinde başkalarıyla beraber toplam faydayı yükseltme veya başkalarının faydaları pahasına kendi faydasını artırmaktan çekinme saiklerinin etkili olacağı ifade edilmişti. Bunları sınamak üzere her başlık kendi içinde incelenmiştir.

Empatinin diğer değişkenlerle ilişkisinin göreliliği ne şekilde etkilediği çapraz analizle araştırılmıştır. Öncelikle demografik ve psikometrik ölçekler medyandan (veya %25 ve %75'lik dilimlerden) ayrılarak ikili kategorik gruplar haline getirilmiştir (0: düşük; 1: yüksek). Bu alt grupların ortalama MDP'leri ve güven aralıkları hesaplanmıştır.

Ayrıca, aralık regresyonu denklemleri çapraz etkiyi ölçecek şekilde tekrar düzenlenmiştir. Örneğin "mutluluk" için 4.5 numaralı denklem kullanılacaktır.

$$MDP = \alpha + \beta_1\left(mutlu_{düşüş} \times eq\right) + \beta_2\left(mutlu_{yüksek} \times eq\right) + \beta_3 mutlu + ZX \qquad (3.5)$$

Mercek altındaki değişkenin (örnekte mutluluğun) empatinin MDP'ye etkisini incelemek üzere β_1 ve β_2 değerlerine bakılmaktadır. Katsayıların ikisin de anlamlı olması durumunda standart yöntemlerle $\beta_1 = \beta_2$ hipotezi sınanır. Katsayılardan sadece birinin anlamlı olması durumunda etkiyi sınamak için incelenen değişkenin çapraz regresyonda anlamlı olduğu noktalarda yeni bir aralık regresyonu yürütülür.

3.5.1.1 Vücut-Kütle Endeksi

Vücut-Kütle endeksi (BMI: Body-Mass Index) kişinin kilo ve boyuna dayanan göreli bir ağırlıktır. Kişinin ağırlığının boyunun karesine oranı ile hesaplanır. MDP ortalamalarına bakıldığında BMI endeksinde yüzde 25'lik dilimin altında kalanların göreli durum hassasiyetlerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumu Model 2'nin sonuçlarında da görebilmekteyiz. Kişilerin nispeten ince olmalarının nedeninin yukarı yönlü karşılaştırmaya daha eğilimli olmaları ve bu konuda daha hassas olmalarından kaynaklanabileceği düşünülebilir (bkz. Myles, Leone ve Allison, 1997; Blechert ve diğerleri, 2009).

Öte yandan [nispeten] ince kişilerde empatinin (medyandan ayrıldığında) beklenenin aksine göreliliği arttırdığını, bu grupta olmayan kişilerde ise beklentilerle uyumlu olarak azalttığını görüyoruz. Regresyonlar incelendiğinde BMI'ya göre ayrılan grupların arasında empatinin etkisi açısından anlamlı bir fark bulunmamakla beraber (bkz. Model 5), BMI'da en alt yüzde 25'lik grupta olmayan kişilerde empatinin göreli durumdan uzaklaşan bir etkide bulunduğu görülmektedir. Düşük BMI'lı kişilerin empatik eğilimlerini tercihlerine yansıtamadıklarını ve BMI ile karşılaştırma ilişkisinde empatinin etkili olduğu belirtilebilir.

Tablo 3.5 – MDP Ortalamaları (Vücut Kütle Endeksi ve Empati)

	Düşük BMI (N=40)			Yüksek BMI (N=121)		
	Düşük EQ (N=17)	Yüksek EQ (N=23)	Toplam	Düşük EQ (N=68)	Yüksek EQ (N=53)	Toplam
SK	0.42	0.66	0.56	0.52	0.38	0.46
	(0.34 - 0.51)	(0.60 - 0.72)	(0.51 - 0.61)	(0.47 - 0.56)	(0.33 - 0.43)	(0.42 - 0.49)
RFM_{sade}	0.42	0.90	0.69	0.57	0.36	0.48
	(0.29 - 0.55)	(0.67 - 1.13)	(0.56 - 0.81)	(0.51 - 0.64)	(0.28 - 0.43)	(0.43 - 0.53)
RFM_{demog}	0.43	0.91	0.69	0.56	0.36	0.48
	(0.18 - 0.68)	(0.58 - 1.23)	(0.47 - 0.90)	(0.43 - 0.70)	(0.19 - 0.52)	(0.37 - 0.58)

- Parantez içindeki sayılar %95 güven aralıklarını belirtir.
- Düşük Vücut-Kütle Endeksi örneklemin %25'e eşit ve daha az olanlarını ifade eder.
- Düşük empati medyana eşit ve daha küçük olanları ifade eder.

Tablo 3.6 – Aralık Regresyonları (Vücut Kütle Endeksi ve Empati)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
Empati			-0.073	-0.078		0.204	-0.144*
			(0.075)	(0.074)		(0.144)	(0.087)
$BMI_{düşük}$ × eq					0.117		
					(0.143)		
$BMI_{yüksek}$ × eq					-0.150*		
					(0.087)		
BMI		-0.097		-0.100	0.243		
		(0.066)		(0.068)	(0.222)		
Cinsiyet (=1 Kadın)	0.105*	0.081	0.120**	0.096*	0.098*	0.088	0.087
	(0.055)	(0.057)	(0.057)	(0.058)	(0.058)	(0.141)	(0.064)
Hanehalkı Geliri >=%25 ve <%75	-0.161**	-0.167**	-0.164**	-0.170**	-0.162**	-0.276**	-0.154*
	(0.076)	(0.075)	(0.076)	(0.075)	(0.075)	(0.132)	(0.086)
>=%75	-0.157*	-0.167**	-0.168**	-0.179**	-0.173**	-0.149	-0.199**
	(0.082)	(0.081)	(0.083)	(0.081)	(0.081)	(0.129)	(0.095)
Hanehalkı büyüklüğü	0.030	0.030	0.029	0.029	0.024	-0.068	0.037
	(0.020)	(0.020)	(0.020)	(0.020)	(0.020)	(0.049)	(0.023)
Sabit	0.429	0.519	0.520	0.620	0.379	0.711	0.565
	(0.114)	(0.127)	(0.138)	(0.152)	(0.213)	(0.276)	(0.159)
Sigma	0.343	0.341	0.342	0.340	0.337	0.328	0.334
	(0.343)	(0.341)	(0.342)	(0.340)	(0.337)	(0.328)	(0.334)
log(pseudo likelihood)	-389.15	-388.07	-388.72	-387.57	-386.37	-95.90	-288.26
p-değeri (χ^2)	0.029	0.016	0.050	0.026	0.018	0.118	0.054
N	160	160	160	160	160	40	120

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*
- Düşük Vücut-Kütle Endeksi örneklemin %25'e eşit ve daha az olanlarını belirtir.

Tablo 3.7 – Vücut-Kütle Endeksi Örneklem Dağılımı

Ort.	St.Sap.	Min	%5	%10	%25	Med.	%75	%90	%95	Max
21.8	2.86	16.33	17.58	18.69	19.53	21.64	23.34	25.95	26.3	32.87

Tablo 3.8 – Vücut Kütle Endeksinin Diğer Değişkenlerle İlişkisi					
	Korelasyon	**Spearman Rho**	**$BMI_{düşük}$ (Ort.)**	**$BMI_{yüksek}$ (Ort.)**	**MW p-değeri**
EQ	-0.163** (0.044)	-0.137* (0.084)	1.30	1.21	0.07
Kendine Güven	0.085 (0.354)	0.029 (0.751)	22.20	22.57	0.79
Haset/Kıskançlık	0.024 (0.790)	0.011 (0.908)	16.67	16.53	0.75
Mutluluk	-0.033 (0.679)	-0.082 (0.301)	6.98	6.50	0.09

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*

3.5.1.2 Sağlık

Ankette sağlık sorusu "Genel olarak kendi yaşıtlarınızla karşılaştırdığınızda, sağlık durumunuzu nasıl değerlendirirsiniz?" şeklinde sorulmuş, "çok kötüden" "çok iyiye" 6 rakamdan birinin işaretlenmesi istenmiştir.

Sağlık verisi 'çok kötü' ve 'kötü' düşükte kalacak şekilde ayrılmıştır. İki grup arasında MDP ortalamaları açısından bir farklılık gözlemlenmemektedir. Ancak sağlığı konusunda şikayetçi olmayanlarda empatinin MDP seviyesi ile ters yönlü olduğuna rastlanmaktadır. Kendilerini sağlık yönünden karşılaştırdıklarında iyi hissedenlerin empatik eğilimlerinin etkisi ile göreli durum endişelerini azalttıkları söylenebilir. Sağlık algısı ile tehdit algısının yakınlığı açısından ele alındığında tehdit algısının olmadığı durumda empatinin göreli durum hassasiyeti üzerinde ters yönlü etkisi olduğu öne sürülebilir.

Tablo 3.9 – MDP Ortalamaları (Sağlık ve Empati)						
	Düşük Sağlık (N=132)			**Yüksek Sağlık (N=31)**		
	Düşük EQ (N= 53)	**Yüksek EQ (N= 79)**	**Toplam**	**Düşük EQ (N=11)**	**Yüksek EQ (N=20)**	**Toplam**
SK	0.44 (0.39 - 0.49)	0.50 (0.46 - 0.54)	0.48 (0.45 - 0.51)	0.63 (0.53 - 0.72)	0.43 (0.36 - 0.51)	0.50 (0.44 - 0.56)
RFM_{sade}	0.45 (0.39 - 0.51)	0.60 (0.51 - 0.68)	0.52 (0.47 - 0.57)	0.82 (0.52 - 1.13)	0.44 (0.34 - 0.55)	0.55 (0.45 - 0.65)
RFM_{demog}	0.44 (0.31 - 0.57)	0.59 (0.42 - 0.75)	0.51 (0.41 - 0.62)	0.82 (0.39 - 1.24)	0.44 (0.23 - 0.64)	0.55 (0.36 - 0.75)

- Parantez içindeki sayılar %95 güven aralıklarını belirtir.
- Düşük sağlık, soruya 3 puandan az olarak cevap verenleri kapsar.
- Düşük empati medyana eşit ve daha küçük olanları ifade eder.

Tablo3.10 – Aralık Regresyonları (Sağlık ve Empati)							
	Model 1	**Model 2**	**Model 3**	**Model 4**	**Model 5**	**Model 6**	**Model 7**
Empati			-0.074	-0.076		-0.033	-0.235**
			(0.075)	(0.075)		(0.09)	(0.119)
Sağlık$_{düşük}$ × eq					-0.034		
					(0.089)		
Sağlık$_{yüksek}$ × eq					-0.21*		
					(0.129)		
Sağlık		0.026		0.029	0.247		
		(0.067)		(0.066)	(0.2)		
Cinsiyet (=1 Kadın)	0.101*	0.103*	0.116**	0.118**	0.116**	0.093	0.259***
	(0.055)	(0.055)	(0.056)	(0.057)	(0.056)	(0.065)	(0.089)
Hanehalkı Geliri							
>=%25 ve <%75	-0.161**	-0.161**	-0.163**	-0.164**	-0.175**	-0.174**	-0.116
	(0.076)	(0.076)	(0.076)	(0.076)	(0.075)	(0.085)	(0.148)
>=%75	-0.164**	-0.163**	-0.175**	-0.174**	-0.188**	-0.175**	-0.113
	(0.082)	(0.082)	(0.082)	(0.083)	(0.083)	(0.09)	(0.181)
Hanehalkı büyüklüğü	0.0287	0.028	0.028	0.027	0.028	0.000	0.13***
	(0.02)	(0.02)	(0.02)	(0.02)	(0.02)	(0.025)	(0.034)
Sabit	0.436	0.434	0.528	0.528	0.483	0.605	0.175
	(0.114)	(0.114)	(0.138)	(0.139)	(0.147)	(0.156)	(0.33)
Sigma	0.343	0.343	0.342	0.342	0.341	0.347	0.266
	(0.01)	(0.01)	(0.01)	(0.01)	(0.01)	(0.01)	(0.028)
log(pseudo likelihood)	-391.55	-391.48	-391.1	-391.02	-390.54	-315.91	-69.34
p-değeri (χ^2)	0.033	0.059	0.054	0.086	0.046	0.277	0.000
N	161	161	161	161	161	130	31

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*
- Düşük sağlık, soruya 3 puandan az olarak cevap verenleri kapsar.

Tablo3.11 – Sağlık Örneklem Dağılımı							
Ort.	**St.Sap.**	**Çok kötü**	**Kötü**	**Pek iyi değil**	**Fena değil**	**İyi**	**Çok iyi**
6.63	1.88	0	20.25	80.98	94.48	97.55	100

Tablo3.12 – Sağlığın Diğer Değişkenlerle İlişkisi					
	Korelasyon	**Spearman Rho**	**Sağlık $_{düşük}$**	**Sağlık $_{yüksek}$**	**MW p-değeri**
EQ	0.143* (0.068)	0.160** (0.042)	1.19	1.25	0.31
Kendine Güven	0.373*** (0.000)	0.403*** (0.000)	19.25	23.69	0.00

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*

3.5.1.3 Gönüllülük

Ankette gönüllülük değişkeni "Son 12 ay içinde gönüllü bir işte (ücret karşılığı olmayan, aile işleri dışında) çalıştınız mı?" şeklinde sorulmuştur (EK-1,16.

soru). Katılımcılardan 'Ücretsiz kamusal işler', 'temizlik, tamir ve inşaat' gibi seçeneklerden kendileri için uygun olanları işaretlemeleri istenmiştir. Değişken herhangi bir gönüllü işte çalışanlar veya çalışmamış olanlar halinde ikili kategorik olarak ele alınmaktadır.

Gönüllü çalışma katılımcının iyicilliğinin veya paylaşımcılığının bir göstergesi olarak kullanılabilir ancak gelir, aile, ideoloji gibi çeşitli kısıtlarından ötürü bu tür işlerde çalışamayan kişiler olabileceği düşünülürse gönüllü çalışma sorusunun sosyalleşmenin bir göstergesi olması daha doğru olacaktır. Bu işlerde çalışmış kişilerin işe başlamalarına neden olan temel saiklerinin dışında bu işte çalışmanın getirdiği sosyalleşme ile birlikte empatik eğilimlerini kullanmayı öğrendikleri düşünülebilir.

Bulgular incelendiğinde hem MDP ortalamaların hem de regresyonlarda gönüllü çalışma ile göreli durum tercihleri arasında bir fark gözlemlenmemektedir. Ancak çalışmış olanlar içinde empatik eğilimi düşük olanların göreli kıyaslamalara karşı daha hassas oldukları bulgusuna ulaşılmaktadır (Tablo3.13 sütun 4-5; Tablo3.14 model 5 ve 7). Bu noktada aşağı yönlü karşılaştırma eğilimindeki kişilerin bu hislerini tatmin etmek üzere gönüllü çalışmalara girdikleri öne sürülebilir. Zira gönüllü çalışan ve çalışmayanlar arasında empatik eğilim arasında fark olmamakla birlikte, en yüksek MDP seviyesi düşük empatili ve gönüllü çalışanlarda gözlemlenmektedir.

Tablo3.13 – MDP Ortalamaları (Gönüllülük ve Empati)

	Gönüllü Çalışmamış (N=86)			**Gönüllü Çalışmış (N=77)**		
	Düşük EQ (N=47)	**Yüksek EQ (N=39)**	**Toplam**	**Düşük EQ (N=38)**	**Yüksek EQ (N=39)**	**Toplam**
SK	0.45 (0.40 - 0.50)	0.48 (0.42 - 0.53)	0.46 (0.42 - 0.50)	0.56 (0.50 - 0.61)	0.46 (0.40 - 0.51)	0.51 (0.47 - 0.54)
RFM_{sade}	0.46 (0.38 - 0.54)	0.56 (0.43 - 0.68)	0.50 (0.43 - 0.57)	0.63 (0.55 - 0.71)	0.48 (0.40 - 0.56)	0.56 (0.50 - 0.61)
RFM_{demog}	0.44 (0.27 - 0.62)	0.53 (0.28 - 0.78)	0.48 (0.33 - 0.62)	0.63 (0.47 - 0.79)	0.49 (0.31 - 0.66)	0.56 (0.44 - 0.68)

- Parantez içindeki sayılar %95 güven aralıklarını belirtir.
- Düşük empati medyana eşit ve daha küçük olanları ifade eder.

Tablo3.14 – Aralık Regresyonları (Gönüllülük ve Empati)							
	Model 1	**Model 2**	**Model 3**	**Model 4**	**Model 5**	**Model 6**	**Model 7**
Empati			-0.074	-0.079		0.005	-0.191**
			(0.075)	(0.074)		(0.114)	(0.082)
Gönüllülük$_{yok}$ × eq					0.062		
					(0.111)		
Gönüllülük$_{var}$ × eq					-0.214**		
					(0.088)		
Gönüllülük		0.047		0.05	0.39**		
		(0.055)		(0.055)	(0.168)		
Cinsiyet (=1 Kadın)	0.101*	0.103*	0.116**	0.119**	0.116**	0.152*	0.084
	(0.055)	(0.054)	(0.056)	(0.056)	(0.057)	(0.082)	(0.073)
Hanehalkı Geliri							
>=%25 ve <%75	-0.161**	-0.152**	-0.163**	-0.155**	-0.164**	-0.188	-0.16*
	(0.076)	(0.077)	(0.076)	(0.077)	(0.076)	(0.122)	(0.088)
>=%75	-0.164**	-0.159*	-0.175**	-0.17**	-0.18**	-0.345***	-0.034
	(0.082)	(0.082)	(0.082)	(0.082)	(0.081)	(0.122)	(0.097)
Hanehalkı büyüklüğü	0.029	0.029	0.028	0.028	0.033*	-0.003	0.081
	(0.021)	(0.02)	(0.02)	(0.02)	(0.02)	(0.028)	(0.021)
Sabit	0.436	0.406	0.528	0.502	0.316	0.577	0.452
	(0.114)	(0.12)	(0.138)	(0.141)	(0.174)	(0.207)	(0.146)
Sigma	0.343	0.343	0.342	0.341	0.338	0.348	0.304
	(0.01)	(0.01)	(0.01)	(0.01)	(0.01)	(0.014)	(0.017)
log(pseudo likelihood)	-391.55	-391.19	-391.1	-390.69	-389.02	-208.73	-174.86
p-değeri (χ^2)	0.033	0.039	0.054	0.058	0.009	0.016	0.001
N	161	161	161	161	161	84	77

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*

Tablo3.15 – Gönüllülüğün Diğer Empatiyle İlişkisi					
	Korelasyon	**Spearman Rho**	**Çalışmamış**	**Çalışmış**	**MW p-değeri**
EQ	0.047 (0.551)	0.070 (0.371)	1.22	1.25	0.37

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*

3.5.1.4 Haset/Kıskançlık

Hasedi ölçmek üzere Smith ve diğerlerince (1999) geliştirilen Haset Ölçeği (DES: Dispositional Envy Scale) kullanılmıştır. DES, 5'li likert biçiminde 8 sorudan oluşmaktadır:

(1) Her zaman kıskançlık/haset hissederim. / (2) Acı gerçek şu ki, genellikle kendimi başkalarından aşağıda görürüm. / (3) Kıskançlık/haset hisleri sürekli olarak içimi kemirir. / (4) Bazı insanların ne kadar kolay başarılı olduğunu görmek çok sinir bozucu. / (5) Ne yaparsam yapayım, kıskançlık/haset beni bırakmaz. / (6) Yetersizlik

hissi bana dert olur. / (7) Bazı insanların tüm yeteneklere sahip görünmesi pek de adil görünmüyor. / (8) İşin doğrusu, etrafımdakilerin başarısı onlara öfkelenmeme sebep olur.

Göreli durum endişesi üzerine yapılan çalışmalarda B toplumunu tercih etmenin sebebi olarak haset vurgulanmaktadır. Ancak çalışmamızda haset değişkeni ile göreli durum tercihleri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamaktadır (Tablo3.17, Model 2). Öte yandan bu motivasyonun daha ayrıntılı olarak incelenmesi gerektiği açıktır. Gelir yerine tüketim, başarı gibi konularda yapılacak deneylerde farklı bulgulara ulaşılabilir.

Haset ve empati ilişkisi değerlendirildiğinde haset eğiliminin düşük (yüksek) olduğu kişilerde empatik eğilim arttıkça (azaldıkça) göreli durum endişesinin düştüğü (yükseldiği) gözlemlenmektedir. Bu sonuç tehdit algısı azaldığında karşılaştırma eğiliminin empati ile ters ilişkili olduğu yönündeki beklentilere uygun düşmektedir.

Tablo3.16 – MDP Ortalamaları (Haset ve Empati)

	Düşük Haset (N=89)			**Yüksek Haset (N=35)**		
	Düşük EQ (N=44)	**Yüksek EQ (N=45)**	**Toplam**	**Düşük EQ (N=19)**	**Yüksek EQ (N=16)**	**Toplam**
SK	0.55 (0.50 - 0.60)	0.47 (0.42 - 0.52)	0.51 (0.47 - 0.55)	0.38 (0.31 - 0.46)	0.55 (0.46 - 0.64)	0.46 (0.40 - 0.52)
RFM_{sade}	0.64 (0.54 - 0.73)	0.52 (0.42 - 0.61)	0.58 (0.51 - 0.65)	0.36 (0.26 - 0.47)	0.72 (0.43 - 1.02)	0.48 (0.38 - 0.58)
RFM_{demog}	0.64 (0.46 - 0.83)	0.50 (0.30 - 0.70)	0.57 (0.43 - 0.71)	0.33 (0.13 - 0.53)	0.72 (0.20 - 1.23)	0.46 (0.25 - 0.67)

- Parantez içindeki sayılar %95 güven aralıklarını belirtir.
- Düşük haset, örneklem dağılımında %75'in altında kalan kısmı kapsar.
- Düşük empati medyana eşit ve daha küçük olanları ifade eder.

Tablo3.17 – Aralık Regresyonları (Haset ve Empati)							
	Model 1	**Model 2**	**Model 3**	**Model 4**	**Model 5**	**Model 6**	**Model 7**
Empati			-0.072	-0.075		-0.229**	0.236**
			(0.085)	(0.085)		(0.096)	(0.103)
$Haset_{düşük}$ × eq					-0.231**		
					(0.096)		
$Haset_{yüksek}$ × eq					0.194*		
					(0.116)		
Haset		-0.026		-0.030	-0.539***		
		(0.071)		(0.073)	(0.186)		
Cinsiyet (=1 Kadın)	0.113*	0.108*	0.127*	0.121*	0.13**	0.109	0.219
	(0.065)	(0.066)	(0.066)	(0.067)	(0.064)	(0.078)	(0.113)
Hanehalkı Geliri							
>=%25 ve <%75	-0.168*	-0.164*	-0.173*	-0.170*	-0.174**	-0.207**	-0.019
	(0.089)	(0.088)	(0.09)	(0.089)	(0.083)	(0.099)	(0.141)
>=%75	-0.162*	-0.162*	-0.176*	-0.176*	-0.164*	-0.231**	0.173
	(0.097)	(0.097)	(0.097)	(0.097)	(0.091)	(0.107)	(0.16)
Hanehalkı büyüklüğü	0.019	0.019	0.018	0.017	0.012	0.009	0.046
	(0.024)	(0.024)	(0.024)	(0.024)	(0.024)	(0.031)	(0.038)
Sabit	0.486	0.494	0.581	0.594	0.809	0.865	-0.128
	(0.134)	(0.135)	(0.162)	(0.164)	(0.171)	(0.186)	(0.272)
Sigma	0.348	0.348	0.347	0.347	0.339	0.34	0.32
	(0.012)	(0.012)	(0.012)	(0.012)	(0.013)	(0.016)	(0.032)
log(pseudo likelihood)	-301.08	-301.02	-300.75	-300.66	-297.8	-211.9	-84.16
p-değeri (χ^2)	0.1	0.159	0.154	0.212	0.008	0.036	0.06
N	122	122	122	122	122	88	34

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*
- Düşük haset, örneklem dağılımında %75'in altında kalan kısmı kapsar.

Tablo3.18 – Haset Örneklem Dağılımı										
Ort.	**St.Sap.**	**Min**	**%5**	**%10**	**%25**	**Med.**	**%75**	**%90**	**%95**	**Max**
16.5/40	5.77	8	8	10	11.5	16	21	24	27	31

Tablo3.19 – Hasetin Diğer Değişkenlerle İlişkisi					
	Korelasyon	**Spearman Rho**	**$Haset_{düşük}$**	**$Haset_{yüksek}$**	**MW p-değeri**
EQ	-0.231** (0.014)	-0.208** (0.02)	1.26	1.17	0.31

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*

3.5.1.5 Olumlu Karşılıklılık

Katılımcıların karşılıklılık eğilimleri olumlu ve olumsuz açılardan ölçülmektedir. Olumlu karşılıklılık için kullanılan sorular 7'li Likert şeklinde sorulmaktadır:

(1) Biri bana bir iyilik yaptığında karşılık vermeye hazırımdır. / (2) Daha önce bana iyi davranmış birine yardım etmek için özel çaba sarf ederim. / (3) Daha önce bana yardım etmiş birine yardım etmek için kişisel bedellere katlanmaya hazırımdır.

Budria ve Ferrer-i-Carbonell (2012) olumlu karşılılık sorularından yüksek puan alan kişilerin tünel etkilerine daha yakın olacaklarını ve bu sebeple sıralama konusunda daha hassas olduklarını belirtmektedir. Tablo3.20'te verilen MDP ortalamaları bu bulguyla uyumludur. Ancak empati eğilimi açısından iki grup arasında bir fark gözlemlenmemektedir.

Tablo3.20 – MDP Ortalamaları (Olumlu Karşılıklılık ve Empati)

	Düşük Karşılıklılık^{pos} (N=73)			**Yüksek Karşılıklılık^{pos} (N=64)**		
	Düşük EQ (N=44)	**Yüksek EQ (N=29)**	**Toplam**	**Düşük EQ (N=29)**	**Yüksek EQ (N=35)**	**Toplam**
SK	0.44 (0.39 - 0.49)	0.49 (0.43 - 0.55)	0.46 (0.42 - 0.50)	0.59 (0.54 - 0.65)	0.49 (0.43 - 0.55)	0.54 (0.49 - 0.58)
RFM_{sade}	0.45 (0.37 - 0.53)	0.54 (0.44 - 0.63)	0.49 (0.42 - 0.55)	0.70 (0.58 - 0.81)	0.59 (0.43 - 0.75)	0.65 (0.55 - 0.75)
RFM_{demog}	0.44 (0.27 - 0.61)	0.53 (0.33 - 0.73)	0.48 (0.35 - 0.61)	0.69 (0.48 - 0.91)	0.56 (0.25 - 0.87)	0.64 (0.45 - 0.83)

- Parantez içindeki sayılar %95 güven aralıklarını belirtir.
- Düşük olumlu karşılıklılık, örneklem dağılımında medyana eşit ve altında kalan kısmı kapsar.
- Düşük empati medyana eşit ve daha küçük olanları ifade eder.

Tablo3.21 – Aralık Regresyonları (Olumlu Karşılıklılık ve Empati)							
	Model 1	**Model 2**	**Model 3**	**Model 4**	**Model 5**	**Model 6**	**Model 7**
Empati			-0.059	-0.066		-0.030	-0.125
			(0.083)	(0.081)		(0.121)	(0.113)
Karşılıklılık$_{düşük}$ × eq					0.001		
					(0.119)		
Karşılıklılık$_{yüksek}$ × eq					-0.128		
					(0.110)		
Karşılıklılık		0.056		0.061	0.221		
		(0.063)		(0.062)	(0.199)		
Cinsiyet	0.098*	0.098*	0.108*	0.110*	0.110	0.159**	0.029
(=1 Kadın)	(0.061)	(0.060)	(0.062)	(0.062)	(0.062)	(0.081)	(0.098)
Hanehalkı Geliri							
>=%25 ve <%75	-0.170**	-0.153*	-0.174**	-0.156*	-0.145	-0.231	-0.062
	(0.081)	(0.084)	(0.081)	(0.084)	(0.084)	(0.158)	(0.104)
>=%75	-0.170*	-0.156*	-0.179**	-0.165*	-0.158	-0.173	-0.166
	(0.090)	(0.092)	(0.090)	(0.092)	(0.092)	(0.166)	(0.120)
Hanehalkı büyüklüğü	0.023	0.024	0.022	0.023	0.024	0.007	0.064
	(0.023)	(0.023)	(0.023)	(0.023)	(0.023)	(0.032)	(0.032)
Sabit	0.479	0.436	0.554	0.517	0.424	0.565	0.476
	(0.125)	(0.132)	(0.151)	(0.157)	(0.193)	(0.260)	(0.194)
Sigma	0.347	0.346	0.347	0.346	0.345	0.333	0.346
	(0.012)	(0.012)	(0.012)	(0.012)	(0.012)	(0.017)	(0.018)
log(pseudo likelihood)	-332.86	-332.45	-332.63	-332.16	-331.86	-171.88	-157.83
p-değeri (χ^2)	0.059	0.060	0.102	0.088	0.150	0.352	0.179
N	135	135	135	135	135	72	63

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*
- Düşük olumlu karşılıklılık, örneklem dağılımında medyana eşit ve altında kalan kısmı kapsar.

Tablo3.22 – Olumlu Karşılıklılık Örneklem Dağılımı							
Ort.	**St.Sap.**	**Ortalamanın çok altında**	**Ortalamanın altında**	**Ortalamanın biraz altında**	**Ortalamanın biraz üstünde**	**Ortalamanın üstünde**	**Ortalamanın çok üstünde**
3.68	0.98	0.72	12.23	39.57	81.29	97.84	100

Tablo3.23 – Olumlu Karşılıklılığın Diğer Değişkenlerle İlişkisi					
	Korelasyon	**Spearman Rho**	**Karşı$_{düşük}$**	**Karşı$_{yüksek}$**	**MW p-değeri**
EQ	0.145 (0.090)	0.168 (0.050)	1.19	1.26	0.16
- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir. *- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*					

3.5.1.6 Olumsuz Karşılıklılık

Ankette olumsuz karşılıklılık soruları aşağıdaki gibi sorulmaktadır:

(1) Bana ciddi bir kötülük yapıldığında neye mal olursa olsun en kısa sürede intikamımı alırım. / (2) Biri beni zor durumda bırakırsa, ona aynısını yaparım. / (3) Biri beni kırdığında ben de aynı şekilde onu kırarım.

Olumsuz karşılıklılık açısından katılımcılar arasındaki farkların göreli durum hassasiyeti üzerinde bir etkisi gözlemlenmemektedir. Ancak düşük seviyedeki kişilerde empati seviyesi yükseldikçe karşılaştırma hassasiyeti düşmektedir. Olumlu karşılıklılığın aksine burada tehdit algısına yönelik tutumu görebilmekteyiz. Tehdit algısı ve empati üzerinden karşılaştırma hassasiyetine ilişkin öngörümüz, tehdit karşısında benzer şekilde tepki vereceğini belirten kişilerde bu ilişkinin kurulmasıyla desteklenmektedir.

Tablo3.24 – MDP Ortalamaları (Olumsuz Karşılıklılık ve Empati)

	Düşük Karşılıklılık^{neg} (N=72)			**Yüksek Karşılıklılık^{neg} (N=65)**		
	Düşük EQ (N=31)	**Yüksek EQ (N=41)**	**Toplam**	**Düşük EQ (N=42)**	**Yüksek EQ (N=23)**	**Toplam**
SK	0.56 (0.50 - 0.62)	0.47 (0.42 - 0.53)	0.51 (0.47 - 0.55)	0.46 (0.40 - 0.51)	0.51 (0.44 - 0.59)	0.48 (0.43 - 0.52)
RFM_{sade}	0.68 (0.55 - 0.82)	0.53 (0.42 - 0.64)	0.60 (0.51 - 0.68)	0.47 (0.40 - 0.55)	0.60 (0.46 - 0.75)	0.51 (0.45 - 0.58)
RFM_{demog}	0.69 (0.44 - 0.93)	0.53 (0.30 - 0.75)	0.60 (0.43 - 0.77)	0.46 (0.30 - 0.62)	0.46 (0.18 - 0.74)	0.49 (0.35 - 0.63)

- Parantez içindeki sayılar %95 güven aralıklarını belirtir.
- Düşük olumsuz karşılıklılık, örneklem dağılımında medyanın altında kalan kısmı kapsar.
- Düşük empati medyana eşit ve daha küçük olanları ifade eder.

Tablo3.25 – Aralık Regresyonları (Olumsuz Karşılıklılık ve Empati)							
	Model 1	**Model 2**	**Model 3**	**Model 4**	**Model 5**	**Model 6**	**Model 7**
Empati			-0.059	-0.058		-0.177*	0.062
			(0.083)	(0.084)		(0.110)	(0.110)
Karşılıklılık$_{düşük}$ × eq					-0.181*		
					(0.110)		
Karşılıklılık$_{yüksek}$ × eq					0.089		
					(0.119)		
Karşılıklılık		0.010		0.005	-0.318*		
		(0.066)		(0.066)	(0.198)		
Cinsiyet	0.098*	0.100*	0.108*	0.109*	0.121**	0.114	0.151
(=1 Kadın)	(0.061)	(0.062)	(0.062)	(0.063)	(0.061)	(0.084)	(0.085)
Hanehalkı Geliri							
>=%25 ve <%75	-0.170**	-0.174**	-0.174**	-0.176**	-0.185**	-0.274***	0.155**
	(0.081)	(0.086)	(0.081)	(0.086)	(0.085)	(0.095)	(0.130)
>=%75	-0.170*	-0.175*	-0.179**	-0.181*	-0.189**	-0.247**	0.104
	(0.090)	(0.095)	(0.090)	(0.095)	(0.092)	(0.107)	(0.137)
Hanehalkı büyüklüğü	0.023	0.023	0.022	0.022	0.022	0.029	0.012
	(0.023)	(0.024)	(0.023)	(0.023)	(0.023)	(0.031)	(0.032)
Sabit	0.479	0.477	0.554	0.552	0.714	0.739	0.153
	(0.125)	(0.126)	(0.151)	(0.152)	(0.182)	(0.201)	(0.204)
Sigma	0.347	0.347	0.347	0.347	0.344	0.341	0.333
	(0.012)	(0.012)	(0.012)	(0.012)	(0.012)	(0.019)	(0.017)
log(pseudo likelihood)	-332.86	-332.85	-332.63	-332.63	-331.38	-178.98	-150.03
p-değeri (χ^2)	0.059	0.105	0.102	0.163	0.065	0.013	0.288
N	135	135	135	135	135	72	63

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*
- Düşük olumsuz karşılıklılık, örneklem dağılımında medyanın altında kalan kısmı kapsar.

Tablo3.26 – Olumsuz Karşılıklılık Örneklem Dağılımı										
Mean	**Std.Dev.**	**Min**	**%5**	**%10**	**%25**	**Med.**	**%75**	**%90**	**%95**	**Max**
8.30	4.66	3	3	3	4	7	11	15	18	21

Tablo3.27 – Olumsuz Karşılıklılığın Empatiyle İlişkisi					
	Korelasyon	**Spearman Rho**	**Karşı$_{düşük}$**	**Karşı$_{yüksek}$**	**MW p-değeri**
EQ	-0.233*** (0.009)	-0.251*** (0.003)	1.28	1.16	0.04

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*

3.5.1.7 Kendine Güven

Katılımcıların kendilerine güvenlerine ilişkin bir değişken elde etmek üzere Rosenberg (1989) tarafından önerilen Kendine Güven Ölçeği (SES: Self-Esteem Scale) kullanılmıştır. Katılımcılar maddelerde yer alan önermelerin kendilerini ne derecede tanımladığını 'kesinlikle katılmıyorum' ve 'kesinlikle katılıyorum' arasındaki 4 seçenekten birini işaretleyerek cevaplamaktadır. Sorular aşağıda

verildiği halde ankette yer almaktadır (tersinden değerlendirilecek maddelerin yanında 'T' ibaresi bulunmaktadır):

(1) Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum. / (2) Birçok iyi özelliğe sahip olduğumu düşünüyorum. / (3) Genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim. (T) / (4) Ben de diğer insanların çoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilirim / (5) Kendimle gurur duyacak fazla bir şeyim olmadığını düşünüyorum. (T) / (6) Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim. / (7) Genel olarak kendimden memnunum. / (8) Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim. (T) / (9) Zaman zaman kesinlikle bir işe yaramadığını düşünüyorum. (T) / (10) Bazen hiç de yeterli bir insan olmadığımı düşünüyorum. (T)

Örneklem içinde kendine güven konusunda üst kısımda yer alanların MDP ortalamalarının örneklemin geri kalanından farklı olmadığı görülmektedir. Ancak bu kişiler içinde empatik eğilimleri eksik olanlar için hesaplanan MDP seviyesi yüzde on daha yüksek hesaplanmaktadır. Ayrıca bu bulguya paralel olarak, yürütülen aralık regresyonunda yüksek kendine güven kümesi içinde empatik eğilim arttıkça göreli durum hassasiyeti yükselmektedir. Kendine güvenme ile tehdit algısına karşı verilen tepkiler arasındaki olumlu ilişki göz önünde bulundurulduğunda bu sonuç beklentilerle örtüşmektedir.

Tablo3.28 – MDP Ortalamaları (Kendine Güven ve Empati)

	Düşük Güven (N=56)			**Yüksek Güven (N=66)**		
	Düşük EQ (N=33)	**Yüksek EQ (N=23)**	**Toplam**	**Düşük EQ (N=29)**	**Yüksek EQ (N=37)**	**Toplam**
SK	0.46 (0.40 - 0.52)	0.49 (0.42 - 0.57)	0.47 (0.43 - 0.52)	0.55 (0.49 - 0.61)	0.47 (0.41 - 0.53)	0.50 (0.46 - 0.55)
RFM_{sade}	0.49 (0.39 - 0.58)	0.54 (0.41 - 0.67)	0.51 (0.43 - 0.59)	0.59 (0.50 - 0.68)	0.54 (0.40 - 0.67)	0.56 (0.49 - 0.64)
RFM_{demog}	0.49 (0.29 - 0.69)	0.54 (0.28 - 0.81)	0.51 (0.35 - 0.67)	0.58 (0.40 - 0.76)	0.51 (0.23 - 0.79)	0.54 (0.38 - 0.70)

- Parantez içindeki sayılar %95 güven aralıklarını belirtir.
- Düşük Kendine Güven, örneklem dağılımında medyanın altında kalan kısmı kapsar.
- Düşük empati medyana eşit ve daha küçük olanları ifade eder.

Tablo3.29 – Aralık Regresyonları (Kendine Güven ve Empati)							
	Model 1	**Model 2**	**Model 3**	**Model 4**	**Model 5**	**Model 6**	**Model 7**
Empati			-0.075	-0.080		0.023	-0.187*
			(0.083)	(0.083)		(0.115)	(0.114)
Kendine Güven$_{düşük}$ × eq					0.024		
					(0.117)		
Kendine Güven$_{yüksek}$ × eq					-0.178*		
					(0.107)		
Kendine Güven		0.028		0.033	0.281		
		(0.066)		(0.066)	(0.198)		
Cinsiyet	0.113*	0.111*	0.129**	0.127*	0.125*	0.172*	0.077
(=1 Kadın)	(0.065)	(0.065)	(0.066)	(0.066)	(0.065)	(0.089)	(0.101)
Hanehalkı Geliri							
>=%25 ve <%75	-0.129	-0.130	-0.134	-0.136	-0.124	-0.076	-0.141
	(0.092)	(0.092)	(0.092)	(0.092)	(0.091)	(0.126)	(0.138)
>=%75	-0.119	-0.120	-0.134	-0.136	-0.137	-0.045	-0.211
	(0.101)	(0.100)	(0.101)	(0.100)	(0.098)	(0.125)	(0.146)
Hanehalkı büyüklüğü	0.027	0.029	0.026	0.028	0.028	0.086	-0.063
	(0.024)	(0.025)	(0.024)	(0.025)	(0.025)	(0.021)	(0.037)
Sabit	0.412	0.393	0.509	0.492	0.363	0.028	1.080
	(0.141)	(0.151)	(0.165)	(0.172)	(0.195)	(0.202)	(0.213)
Sigma	0.349	0.348	0.347	0.347	0.345	0.316	0.342
	(0.012)	(0.012)	(0.012)	(0.012)	(0.013)	(0.020)	(0.018)
log(pseudo likelihood)	-296.50	-296.41	-296.14	-296.01	-295.30	-134.56	-155.31
p-değeri (χ^2)	0.116	0.177	0.176	0.241	0.177	0.000	0.175
N	120	120	120	120	120	56	64

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*
- Düşük Kendine Güven, örneklem dağılımında medyanın altında kalan kısmı kapsar.

Tablo3.30 – Kendine Güven Örneklem Dağılımı										
Ort.	**St.Sap.**	**Min**	**%5**	**%10**	**%25**	**Med.**	**%75**	**%90**	**%95**	**Max**
22.52	5.85	3	11	15	19	23.5	27	29	30	30

Tablo3.31 – Kendine Güvenin Empatiyle İlişkisi					
	Korelasyon	**Spearman Rho**	**Güven$_{düşük}$ (Ort.)**	**Güven$_{yüksek}$ (Ort.)**	**MW p-değeri**
EQ	0.22** (0.015)	0.244*** (0.007)	1.18	1.27	0.16
BMI	0.085 (0.354)	0.029 (0.751)	21.56	22.17	0.41
Sağlık	-0.318*** (0.001)	-0.336*** (0)	2.43	1.82	0.00
Mutluluk	0.373*** (0)	0.403*** (0)	5.91	7.08	0.00

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*

3.5.1.8 Dini Etmenler

Tanrı inancı ve dinin ekonomi ile ilişkisi üzerine fazla çalışma bulunmamakla birlikte ekonomik tercih ve davranışlarda etkili olduğu düşünülmektedir (ayrıntılı incelemeler için bkz, Iannaccone, 1998; Kumar, 2008). Dini etmenlerin göreli durum üzerine etkisini inceleyen Akay, Karabulut ve Martinsson (2013), dini öğretilerin hasetten kaçınılması gerektiğini ve paylaşımcılığı vurgulamaları nedeniyle göreli durum hassasiyetini azaltacağı üzerinden konuyu ele almaktadır. Çalışmanın bulguları bu önermeyi desteklememektedir.

Ankette dini değişkenler iki soru ile ölçülmektedir. Katılımcılara ibadet sıklıkları ve tanrının hayatlarındaki önemi sorulmuştur. 'Dini bayramlar ve cenazeler dışında ne sıklıkla ibadet edersiniz?' şeklinde sorulan soruya 'asla' ve 'günde beş defa' arasında değişen aralıklardan birini seçerek cevaplamaları istenmiştir. Yürütülen aralık regresyonlarında iki değişken için de anlamlı sonuçlara rastlanmamaktadır. Empati ile çapraz ilişki konusunda da anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öte yandan haftada birden fazla ibadet eden kişilerde ve tanrının önemini en yüksek olarak belirten kişilerde empatinin medyanın altında bulunduğu hallerde MDP ortalamaları diğerlerine göre yüzde 20 fazla olarak hesaplanmaktadır. Ancak regresyon sonuçlarında empati sürekli olarak dahil edildiğinde bu ilişki görülmemektedir.

Tablo3.32 – MDP Ortalamaları (İbadet Sıklığı ve Empati)

	Düşük İbadet (N=56)			**Yüksek İbadet (N=63)**		
	Düşük EQ (N=31)	**Yüksek EQ (N=25)**	**Toplam**	**Düşük EQ (N=31)**	**Yüksek EQ (N=32)**	**Toplam**
SK	0.46 (0.40 - 0.52)	0.53 (0.45 - 0.60)	0.49 (0.44 - 0.53)	0.52 (0.46 - 0.58)	0.42 (0.36 - 0.48)	0.47 (0.42 - 0.51)
RFM_{sade}	0.48 (0.40 - 0.55)	0.77 (0.46 - 1.08)	0.55 (0.47 - 0.63)	0.64 (0.47 - 0.80)	0.41 (0.31 - 0.50)	0.50 (0.42 - 0.58)
RFM_{demog}	0.48 (0.32 - 0.63)	0.75 (0.18 - 1.32)	0.54 (0.38 - 0.71)	0.63 (0.31 - 0.96)	0.38 (0.18 - 0.58)	0.49 (0.31 - 0.67)

- Parantez içindeki sayılar %95 güven aralıklarını belirtir.
- Düşük ibadet sıklığı, haftada bir defa ve daha altında kalan kısmı kapsar.
- Düşük empati medyana eşit ve daha küçük olanları ifade eder.

Tablo3.33 – Aralık Regresyonları (İbadet Sıklığı ve Empati)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
Empati			-0.118	-0.112		-0.131	-0.123
			(0.085)	(0.088)		(0.134)	(0.127)
$İbadet_{düşük}$ × eq					-0.089		
					(0.126)		
$İbadet_{yüksek}$ × eq					-0.134		
					(0.123)		
İbadet		-0.044		-0.033	0.023		
		(0.068)		(0.069)	(0.215)		
Cinsiyet	0.130**	0.123*	0.157**	0.150**	0.148**	0.216**	0.109
(=1 Kadın)	(0.065)	(0.065)	(0.066)	(0.067)	(0.066)	(0.095)	(0.091)
Hanehalkı Geliri							
>=%25 ve <%75	-0.181*	-0.188*	-0.194**	-0.198**	-0.197**	0.069	-0.335***
	(0.100)	(0.103)	(0.098)	(0.100)	(0.100)	(0.166)	(0.116)
>=%75	-0.184*	-0.194*	-0.215**	-0.220**	-0.215**	-0.040	-0.258**
	(0.107)	(0.110)	(0.104)	(0.106)	(0.106)	(0.181)	(0.124)
Hanehalkı							
büyüklüğü	0.039*	0.041**	0.037*	0.039*	0.039*	0.020	0.057
	(0.023)	(0.024)	(0.023)	(0.024)	(0.024)	(0.038)	(0.027)
Sabit	0.394	0.416	0.548	0.557	0.529	0.402	0.563
	(0.138)	(0.145)	(0.162)	(0.163)	(0.188)	(0.276)	(0.216)
Sigma	0.350	0.349	0.347	0.347	0.347	0.338	0.339
	(0.013)	(0.013)	(0.013)	(0.013)	(0.013)	(0.019)	(0.021)
log(pseudo							
likelihood)	-293.18	-292.97	-292.37	-292.25	-292.22	-134.25	-155.03
p-değeri (χ^2)	0.019	0.038	0.013	0.026	0.045	0.181	0.013
N	118	118	118	118	118	56	62

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*
- Düşük ibadet sıklığı, haftada bir defa ve daha altında kalan kısmı kapsar.

Tablo3.34 – İbadet Sıklığı Örneklem Dağılımı

Ort.	St.Sap.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5.66	2.97	10.92	15.97	31.93	41.18	47.06	55.46	66.39	77.31	87.39	100

Tablo3.35 – İbadet Sıklığının Diğer Değişkenlerle İlişkisi

	Korelasyon	Spearman Rho	$İbadet_{düşük}$ (Ort.)	$İbadet_{yüksek}$ (Ort.)	MW p-değeri
EQ	0.07 (0.452)	0.06 (0.515)	1.19	1.26	0.32
Tanrı Önemi	0.659*** (0)	0.677*** (0)	6.87	9.89	0.00
Politik Yön	0.401*** (0)	0.416*** (0)	4.16	6.03	0.00
Sağlık	-0.005 (0.954)	0.018 (0.846)	2.16	2.06	0.99
Mutluluk	0.022 (0.812)	0.052 (0.574)	6.45	6.67	0.38

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*

Tablo3.36 – MDP Ortalamaları (Tanrı Önemi ve Empati)

	Düşük Tanrı Önem (N=44)			Yüksek Tanrı Önem (N=80)		
	Düşük EQ (N=17)	**Yüksek EQ (N=27)**	**Toplam**	**Düşük EQ (N=36)**	**Yüksek EQ (N=44)**	**Toplam**
SK	0.39	0.48	0.42	0.60	0.48	0.53
	(0.33 - 0.45)	(0.39 - 0.57)	(0.37 - 0.48)	(0.55 - 0.66)	(0.43 - 0.53)	(0.50 - 0.57)
RFM_{sade}	0.37	0.60	0.43	0.78	0.53	0.64
	(0.30 - 0.45)	(0.35 - 0.84)	(0.35 - 0.50)	(0.62 - 0.94)	(0.43 - 0.63)	(0.56 - 0.73)
RFM_{demog}	0.38	0.58	0.43	0.76	0.51	0.63
	(0.23 - 0.52)	(0.07 - 1.09)	(0.27 - 0.59)	(0.50 - 1.03)	(0.30 - 0.72)	(0.46 - 0.79)

- Parantez içindeki sayılar %95 güven aralıklarını belirtir.
- Düşük tanrı önemi, 'çok önemlidir' seçeneğini işaretlemeyenleri kapsar.
- Düşük empati medyana eşit ve daha küçük olanları ifade eder.

Tablo3.37 – Aralık Regresyonları (Tanrı Önemi ve Empati)

	Model 1	**Model 2**	**Model 3**	**Model 4**	**Model 5**	**Model 6**	**Model 7**
Empati			-0.067	-0.090		0.028	-0.071
			(0.085)	(0.090)		(0.142)	(0.117)
Tanrı $Önem_{düşük}$ × eq					-0.081		
					(0.139)		
Tanrı $Önem_{yüksek}$ × eq					-0.096		
					(0.116)		
Tanrı Önem		0.067		0.083	0.100		
		(0.070)		(0.073)	(0.217)		
Cinsiyet	0.134**	0.133**	0.149**	0.152**	0.151**	0.158	0.139**
(=1 Kadın)	(0.063)	(0.063)	(0.065)	(0.065)	(0.065)	(0.107)	(0.082)
Hanehalkı Geliri							
>=%25 ve <%75				-			-
	-0.188**	-0.179**	-0.191**	0.182**	-0.181**	0.117	0.259***
	(0.093)	(0.091)	(0.093)	(0.091)	(0.090)	(0.188)	(0.097)
>=%75							-
	-0.184*	-0.168*	-0.197**	-0.182*	-0.180*	0.203	0.315***
	(0.099)	(0.100)	(0.100)	(0.099)	(0.100)	(0.198)	(0.111)
Hanehalkı büyüklüğü	0.037	0.032	0.035	0.028	0.028	0.006	0.043
	(0.022)	(0.023)	(0.022)	(0.023)	(0.023)	(0.045)	(0.025)
Sabit	0.418	0.388	0.505	0.498	0.487	0.148	0.571
	(0.131)	(0.132)	(0.158)	(0.158)	(0.189)	(0.313)	(0.200)
Sigma	0.344	0.343	0.344	0.342	0.342	0.327	0.338
	(0.013)	(0.013)	(0.013)	(0.013)	(0.013)	(0.022)	(0.016)
log(pseudo likelihood)						-	
	-300.95	-300.46	-300.66	-299.95	-299.95	104.70	-192.49
p-değeri (χ^2)	0.011	0.011	0.024	0.022	0.040	0.451	0.015
N	122	122	122	122	122	44	78

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*
- Düşük tanrı önemi, 'çok önemlidir' seçeneğini işaretlemeyenleri kapsar.

Tablo3.38 – Tanrı Önemi Örneklem Dağılımı

Ort.	**St.Sap.**	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**
8.51	2.61	4.03	6.45	9.68	11.29	14.52	16.13	23.39	28.23	35.48	100

Tablo3.39 – Tanrı Öneminin Diğer Değişkenlerle İlişkisi					
	Korelasyon	**Spearman Rho**	**$Önem_{düşük}$ (Ort.)**	**$Önem_{yüksek}$ (Ort.)**	**MW p-değeri**
EQ	0.258*** (0.004)	0.235*** (0.009)	1.12	1.29	0.02
İbadet Sıklığı	0.659*** (0)	0.677*** (0)	3.1	7.09	0
Politik Yön	0.345*** (0)	0.420*** (0)	3.53	5.95	0.78
Sağlık	0.045 (0.621)	0.003 (0.975)	2.14	2.09	0
Mutluluk	0.202** (0.024)	0.26*** (0.004)	5.98	6.86	0
- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.					
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*					

Katılımcıların kendi kendilerini değerlendirmesi nedeniyle oluşan sapmaların yanı sıra dini etmenlere ilişkin sorularda farklı sapma kaynakları bulunmaktadır. Öncelikle katılımcıların cevap verme oranları düşmektedir. Anket esnasında bu soruya cevap vermek zorunda olup olmadıklarını soran çok sayıda kişi olmuştur. Öte yandan 'Tanrı' ve 'ibadet' ile neyin kastedildiği sıklıkla sorulmuştur. Deneysel kurgularda dini etmenlerin ölçümünün daha ayrıntılı ve kişiye özel şekilde yapılması gerekliliği görülmektedir.

3.5.1.9 Politik Yön

Politik eğilimler ile iktisadi tercih ve davranışlar arasında çeşitli açılardan karşılıklı bağlar bulunmaktadır. Ekonomi kuramı açısından sağ ve sol tanımlamaları tüketim, üretim ve bölüşüm konularında farklı uçlarda önermelerde bulunmaktadır. Ancak siyasi bir tanımlama olarak sağ-sol ayrımı iktisadi duruş dışında sosyo-kültürel durumları da barındırmaktadır. Bu nedenle örneğin sosyal tercihleri nedeniyle kendini solda gören bir kişi iktisada ilişkin konularda sağ eğilimli iktisadi ideolojilerin önermelerini benimsemiş olabilir. Bununla birlikte sağ iktisadi ideoloji içinde göreli durum tercihleri iki tarafa da kayabilir: kalkınmacılık taraftarı bir kimse A toplumunu tercih ederken, rekabetçiliği önemseyen bir kişi B toplumunu tercih edebilir.

Ankette siyasi eğilim, "Siyasi konularda insanlar "sol" ve "sağ" kavramlarını kullanıyor. Genel olarak kendinizi aşağıdaki ölçekte nerede değerlendiriyorsunuz?"

sorusuyla ölçülmektedir. Tablo3.32 ve 4.33'ten görüleceği üzere sola yakın olan (1-5 arası cevaplar) kişiler ile sağa yakın olduğunu belirten kişiler arasında göreli durum hassasiyeti konusunda anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Tablo3.40 – MDP Ortalamaları (Politik Yön ve Empati)

	Sol (N=70)			Sağ (N=49)		
	Düşük EQ (N=32)	**Yüksek EQ (N=38)**	**Toplam**	**Düşük EQ (N=28)**	**Yüksek EQ (N=21)**	**Toplam**
SK	0.53 (0.47 - 0.58)	0.50 (0.44 - 0.55)	0.51 (0.47 - 0.55)	0.50 (0.43 - 0.57)	0.41 (0.34 - 0.49)	0.46 (0.41 - 0.51)
RFM_{sade}	0.56 (0.48 - 0.63)	0.58 (0.47 - 0.69)	0.57 (0.50 - 0.63)	0.59 (0.44 - 0.74)	0.39 (0.21 - 0.56)	0.51 (0.39 - 0.62)
RFM_{demog}	0.56 (0.42 - 0.71)	0.58 (0.35 - 0.81)	0.57 (0.44 - 0.70)	0.61 (0.30 - 0.92)	0.33 -(0.02 - 0.69)	0.48 (0.24 - 0.73)

- Parantez içindeki sayılar %95 güven aralıklarını belirtir.
- Sol, soruya 1-5 arasında cevap verenleri kapsar.
- Düşük empati medyana eşit ve daha küçük olanları ifade eder.

Tablo3.41 – Aralık Regresyonları (Politik Yön ve Empati)

	Model 1	**Model 2**	**Model 3**	**Model 4**	**Model 5**	**Model 6**	**Model 7**
Empati			-0.142*	-0.154*		-0.168	-0.153
			(0.086)	(0.085)		(0.108)	(0.133)
Sol × eq					-0.211**		
					(0.107)		
Sağ × eq					-0.081		
					(0.136)		
Politik Yön		-0.046		-0.061	-0.218		
(=1 Sağ)		(0.067)		(0.066)	(0.205)		
Cinsiyet	0.123**	0.116*	0.154**	0.147**	0.153**	0.012	0.334***
(=1 Kadın)	(0.064)	(0.064)	(0.065)	(0.065)	(0.066)	(0.083)	(0.099)
Hanehalkı Geliri							
>=%25 ve <%75	-0.216**	-0.210**	-0.233***	-0.226**	-0.231**	-0.139	-0.314**
	(0.093)	(0.093)	(0.091)	(0.090)	(0.091)	(0.117)	(0.129)
>=%75	-0.199**	-0.200**	-0.237**	-0.241**	-0.256**	-0.242*	-0.167
	(0.102)	(0.102)	(0.098)	(0.099)	(0.101)	(0.130)	(0.151)
Hanehalkı büyüklüğü	0.038	0.040	0.034	0.036	0.038	0.040	0.021
	(0.024)	(0.024)	(0.024)	(0.023)	(0.023)	(0.026)	(0.036)
Sabit	0.441	0.453	0.636	0.668	0.735	0.702	0.635
	(0.137)	(0.138)	(0.164)	(0.165)	(0.181)	(0.200)	(0.259)
Sigma	0.345	0.344	0.341	0.340	0.340	0.324	0.331
	(0.013)	(0.013)	(0.013)	(0.013)	(0.013)	(0.017)	(0.024)
log(pseudo likelihood)	-290.19	-289.97	-289.06	-288.65	-288.40	-164.17	-119.82
p-değeri (χ^2)	0.011	0.016	0.005	0.006	0.004	0.145	0.000
N	118	118	118	118	118	70	48

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*
- Sol, soruya 1-5 arasında cevap verenleri kapsar.

Tablo3.42 – Politik Yön Örneklem Dağılımı

Ort.	**St.Sap.**	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**
5.07	2.78	12.61	22.69	32.77	42.02	58.82	70.59	77.31	84.87	91.60	100

Tablo3.43 – Politik Yönün Empatiyle İlişkisi					
	Korelasyon	**Spearman Rho**	**Sol (Ort.)**	**Sağ (Ort.)**	**MW p-değeri**
EQ	-0.111 (0.236)	-0.117 (0.204)	1.28	1.16	0.06

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*

Tablo3.44 – MDP Ortalamaları (Siyasi Kutuplaşma ve Empati)						
	Uç (N=45)			**Orta (N=74)**		
	Düşük EQ (N=21)	**Yüksek EQ (N=24)**	**Toplam**	**Düşük EQ (N=39)**	**Yüksek EQ (N=35)**	**Toplam**
SK	0.50 (0.43 - 0.57)	0.50 (0.43 - 0.57)	0.50 (0.45 - 0.55)	0.52 (0.47 - 0.58)	0.44 (0.38 - 0.50)	0.48 (0.45 - 0.52)
RFM_{sade}	0.52 (0.42 - 0.62)	0.63 (0.44 - 0.81)	0.56 (0.47 - 0.66)	0.59 (0.50 - 0.69)	0.46 (0.35 - 0.57)	0.53 (0.46 - 0.61)
RFM_{demog}	0.60 (0.40 - 0.79)	0.58 (0.22 - 0.94)	0.55 (0.36 - 0.74)	0.60 (0.40 - 0.79)	0.45 (0.22 - 0.69)	0.53 (0.38 - 0.68)

- Parantez içindeki sayılar %95 güven aralıklarını belirtir.
- Uç, soruya 1-2 veya 9-10 cevaplarını veren kişileri kapsar.
- Düşük empati medyana eşit ve daha küçük olanları ifade eder.

Tablo3.45 – Aralık Regresyonları (Siyasi Kutuplaşma ve Empati)							
	Model 1	**Model 2**	**Model 3**	**Model 4**	**Model 5**	**Model 6**	**Model 7**
Empati			-0.142* (0.086)	-0.142* (0.085)		-0.049 (0.159)	-0.180* (0.103)
Uç × eq					-0.076 (0.152)		
Orta × eq					-0.172* (0.103)		
Politik Yön (=1 Orta)		-0.009 (0.066)		-0.012 (0.065)	0.105 (0.221)		
Cinsiyet (=1 Kadın)	0.123** (0.064)	0.124** (0.063)	0.154** (0.065)	0.155** (0.064)	0.153** (0.064)	0.098 (0.104)	0.162* (0.084)
Hanehalkı Geliri >=%25 ve <%75	-0.216** (0.093)	-0.217** (0.093)	-0.233*** (0.091)	-0.234*** (0.091)	-0.231** (0.091)	-0.223 (0.152)	-0.226* (0.120)
>=%75	-0.199** (0.102)	-0.200** (0.101)	-0.237** (0.098)	-0.238** (0.098)	-0.228** (0.101)	-0.266 (0.178)	-0.216* (0.129)
Hanehalkı büyüklüğü	0.038 (0.024)	0.038 (0.024)	0.034 (0.024)	0.033 (0.024)	0.035 (0.025)	0.074 (0.029)	0.007 (0.037)
Sabit	0.441 (0.137)	0.447 (0.147)	0.636 (0.164)	0.646 (0.173)	0.556 (0.253)	0.385 (0.332)	0.778 (0.196)
Sigma	0.345 (0.013)	0.345 (0.013)	0.341 (0.013)	0.341 (0.013)	0.341 (0.013)	0.325 (0.024)	0.345 (0.016)
log(pseudo likelihood)	-290.19	-290.19	-289.06	-289.04	-288.91	-106.50	-181.12
p-değeri (χ^2)	0.011	0.020	0.005	0.008	0.013	0.003	0.156
N	118	118	118	118	118	44	74

- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir.
*- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*
- Uç, soruya 1-2 veya 9-10 cevaplarını veren kişileri kapsar.

Tablo3.46 – Siyasi Kutuplaşmanın Empatiyle İlişkisi					
	Korelasyon	**Spearman Rho**	**Uç (Ort.)**	**Orta (Ort.)**	**MW p-değeri**
EQ	-0.111 (0.236)	-0.117 (0.204)	1.23	1.22	0.83
- Parantez içindeki sayılar standart sapmaları belirtir. *- *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 kabul seviyelerini ifade eder.*					

Bununla birlikte kendini bir uçta tanımlayan kişilerin diyaloğa ve başkalarını anlamaya açıklığının düşüklüğü vurgulanmaktadır (Hasen, 2012; Neisser, 2006; Van Boven, Judd ve Sherman, 2012). Bu sebeple kendini siyasi skalanın uçlarında tanımlayan kişilerin empatik kabiliyetlerini tercihlerine yansıtmayacakları nedeniyle göreli durum konusunda daha hassas olmaları beklenebilir. Nitekim soruya 1-2 veya 9-10 cevaplarını vermemiş kişiler ele alındığında empatik eğilimin MDP ortalamasını %16 civarında düşürdüğü gözlemlenmektedir.

SONUÇ

Ana akım iktisat yazınında iktisadi bireyin faydası sadece kendine ait olan mutlak değerler üzerinden değerlendirilmektedir. Öte yandan hem sosyal psikoloji hem de iktisat alanında yapılan çalışmalar bu varsayımın gerçeği yansıtmadığını işaret etmektedir. Bu çerçevede araştırmacılar bireyin faydasını kerteriz olarak alınan başka bireylerin tercih ve durumlarının etkilerini kavrayacak şekilde yeniden modellemiştir.

Bireyin kendine ait mutlak geliri/tüketimi ve bu gelirin/tüketimin başkalarınınkine göre nerede bulunduğunu ifade eden göreli geliri/tüketimi birlikte ele alan saha ve deney çalışmalarının bulguları bireylerin mutluluğunun başkalarının geliri veya tüketimi ile değiştiğini göstermektedir. Göreli durum hassasiyeti tespit edilmekle birlikte nedenleri üzerine uygulamalı çalışmalar kısıtlıdır.

Göreli durum hassasiyeti sosyal psikoloji çalışmalarında sosyalleşmenin bir sonucu olarak ele alınmaktadır. Empati ise sosyalleşmenin temellerinden biridir. Bu açıdan görelilik hassasiyeti ile empati arasında bir bağlantı olacağı düşünülmektedir.

Empatik eğilimi yüksek kişilerin daha fazla sosyal yönlü davranış sergilediği gözlemlenmektedir. Bu bulguya dayanarak empatik eğilimi yüksek kişilerin toplam faydayı ençokladıkları ya da eşitsizlikten kaçınma tutumunda oldukları düşünülmektedir. Göreli durum hassasiyeti –tanımı itibariyle– olumsuz dışsallıklar barındırdığından hem toplam faydayı düşürmektedir. Ayrıca görelilikteki artış eşitsizliği beraberinde getirmektedir. Bu açıdan empati ile göreli durum endişesi arasında olumsuz bir bağlantı olduğu düşünülmektedir.

Öte yandan empati bağlama-bağlı bir yapıdadır. Kişilerin kendilerine dönmelerine veya karşılarındakini rakip görmelerine sebep olacak çevre şartları veya durumlar empatik özelliklerin bastırılmasına neden olduğu çeşitli psikoloji araştırmalarında gözlemlenmiştir. Bu sebeple çalışmamızda bu nevi kişilik özellikleri çeşitli psikometik testlerle ölçülmektedir.

Çalışmamızda deney-anket uygulaması yapılmıştır. Toplanan veriler betimsel istatistik analizleri ve aralık regresyonları kullanılarak değerlendirmiştir.

Ulaşılan bulgulara göre empati ile göreli durum hassasiyeti arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak düşük BMI, düşük sağlık algısı, düşük kendine güven, yüksek haset/kıskançlık, yüksek karşılıklılık gibi tehdit algılarının olmadığı durumlarda empatinin görelilik hassasiyeti üzerinedeki olumsuz etkisi gözlemlenmiştir. Bahsedilen tehdit algısı göstergelerinin görelililik hassasiyeti ile doğrudan anlamlı bir ilişkisi bulunmamıştır. Ayrıca gönüllü faaliyetlerde çalışan ve politik yelpazenin uçlarında yer almayan (yani ötekini dışlama eğilimi düşük) kişilerde empatinin beklenen etkisine rastlanmıştır.

Göreli durum endişesi çalışma hayatı/ücretlendirme, optimal vergileme ve pazarlama gibi çeşitli alanları yakından ilgilendiren bir konu olması nedeniyle kaynaklarının incelenmesi önem taşımaktadır. Bu çalışmada empati ve çeşitli psikometrik ölçekler çerçevesinde göreli gelir hassasiyetin nedenleri araştırılmıştır. Ancak diğer malların tüketimi, çalışma koşulları açısından ve mallar arasındaki hassasiyet farkların nedenleri yönünden araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun dışında kimin kime göre kendini hangi yönde kıyasladığı sorusu önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Abel, Andrew B. : "Asset Prices Under Habit Formation And Catching Up With The Joneses", **The American Economic Review**, Cilt: 80, No: 2, 1990, Syf. 38–42.

Abel, Andrew B. : "Optimal Taxation When Consumers Have Endogenous Benchmark Levels Of Consumption", **The Review Of Economic Studies**, Cilt: 72, No: 1, 2005, Syf. 21–42.

Akay, Alpaslan, Olivier Bargain ve Klaus F. Zimmermann : "Relative Concern Of Rural-to-Urban Migrants In China", **Journal Of Economic Behavior & Organization**, Cilt: 81, No: 2, 2012, Syf. 421–41.

Akay, Alpaslan, Gökhan Karabulut ve Peter Martinsson : "The Effect Of Religiosity And Religious Festivals On Positional Concern–An Experimental Investigation Of Ramadan", **Applied Economics**, Cilt: 45, No: 27, 2013, Syf. 3914–21.

Akay, Alpaslan ve Peter Martinsson : "Positional Concerns Through The Life Cycle: Evidence From Subjective Well-Being Data And Survey Experiments", **IZA Discussion Paper Series**, No: 6342, 2012.

Akay, Alpaslan, Peter Martinsson ve Haileselassie Medhin : "Does Positional Concern Matter In Poor Societies? Evidence From A Survey Experiment In Rural Ethiopia", **World Development**, Cilt: 40, No: 2, 2012, Syf. 428–35.

AkerlOf, George A. : "Social Distance And Social Decisions", **Econometrica**, Cilt: 65, No: 5, 1997, Syf. 1005–27.

Alpizar, Francisco, Fredrik Carlsson ve Olof Johansson-Stenman : "How Much Do We Care about absolute Versus Relative income And Consumption?", **Journal Of Economic Behavior & Organization**, Cilt: 56, No: 3, 2005, Syf. 405–21.

Anderson, C. Leigh, Katelyn Stahley ve Alison C. Cullen : "Individual And intra-household Positionality In Vietnam", **Journal Of Behavioral And Experimental Economics**, Cilt: 49, 2014, Syf. 26–34.

Andersson, Fredrik W. : "Is Concern For Relative Consumption A Function Of Relative Consumption?", **The Journal Of Socio-Economics**, Cilt: 37, No: 1, 2008, Syf. 353–64.

Andreoni, James ve John Karl Scholz : "An Econometric Analysis Of Charitable Giving With interdependent Preferences", **Economic Inquiry**, Cilt: 36, No: 3, 1998, Syf. 410–28.

Andrew, J., M. Cooke ve S. J. Muncer : "The Relationship Between Empathy And Machiavellianism: An Alternative To Empathizing–systemizing Theory", **Personality And Individual Differences**, Cilt: 44, No: 5, 2008, Syf. 1203–11.

Andrews, Frank M. ve Rick Crandall : "The Validity Of Measures Of Self-Reported Well-Being", **Social Indicators Research**, Cilt: 3, No: 1, 1976, Syf. 1–19.

Aronsson, Thomas, Sören Blomquist ve Hans Sacklén : "Identifying interdependent Behaviour In An Empirical Model Of Labour Supply", **Journal Of Applied Econometrics**, Cilt: 14, No: 6, 1999, Syf. 607–26.

Aspinwall, Lisa G. ve Shelley E. Taylor : "Effects Of Social Comparison Direction, Threat, And Self-esteem On Affect, Self-evaluation, And Expected Success.", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 64, No: 5, 1993, Syf. 708.

Avenanti, Alessio, Domenica Bueti, Gaspare Galati ve Salvatore M. Aglioti : "Transcranial Magnetic Stimulation Highlights The Sensorimotor Side Of Empathy For Pain", **Nature Neuroscience**, Cilt: 8, No: 7, 2005, Syf. 955–60.

Avenanti, Alessio, Angela Sirigu ve Salvatore M. Aglioti : "Racial Bias Reduces Empathic Sensorimotor Resonance With Other-race Pain", **Current Biology**, Cilt: 20, No: 11, 2010, Syf. 1018–22.

Balatsky, Galina ve Ed Diener : "Subjective Well-Being Among Russian Students", **Social Indicators Research**, Cilt: 28, No: 3, 1993, Syf. 225–43.

Baron-Cohen, Simon ve Sally Wheelwright : "The Empathy Quotient: An Investigation Of Adults With Asperger Syndrome Or High Functioning Autism, And Normal Sex Differences", **Journal Of Autism And Developmental Disorders**, Cilt: 34, No: 2, 2004, Syf. 123–25.

Batson, C. Daniel : "These Things Called Empathy: Eight Related But Distinct Phenomena", **The Social Neuroscience Of Empathy**, Ed: J. Decety Ve W. Ickes, 3–15, Cambridge, MA, MIT Press, 2009.

Batson, C. Daniel, David A. Lishner, Jennifer Cook ve Stacey Sawyer : "Similarity And Nurturance: Two Possible Sources Of Empathy For Strangers", **Basic And Applied Social Psychology**, Cilt: 27, No: 1, 2005, Syf. 15–25.

Batson, Charles Daniel : **Altruism In Humans**, New York, Oxford University Press, 2011

Batson, Charles Daniel ve Nadia Y. Ahmad : "Using Empathy To improve intergroup Attitudes And Relations", **Social Issues And Policy Review**, Cilt: 3, No: 1, 2009, Syf. 141–77.

Becker, Gary S., Kevin M. Murphy ve Ivan Werning : "The Equilibrium Distribution Of income And The Market For Status", **Journal Of Political Economy**, Cilt: 113, No: 2, 2005, Syf. 282–310.

Bertrand, Marianne ve Sendhil Mullainathan : "Do People Mean What They Say? Implications For Subjective Survey Data", **The American Economic Review**, Cilt: 91, No: 2, 2001, Syf. 67–72.

Blanchflower, David G. ve Andrew Oswald : "The Rising Well-being Of The Young", **Youth Employment And Joblessness In Advanced Countries**, 289–328, Chicago, University Of Chicago Press, 2000.

Blanchflower, David G. ve Andrew J. Oswald : "Well-being Over Time In Britain And The USA", **Journal Of Public Economics**, Cilt: 88, No: 7, 2004, Syf. 1359–86.

Blechert, Jens, Till Nickert, Detlef Caffier ve Brunna Tuschen-Caffier : "Social Comparison And Its Relation To Body Dissatisfaction In Bulimia Nervosa: Evidence From Eye Movements", **Psychosomatic Medicine**, , Sayı 71, 2009, Syf. 907–12.

Bohlmeyer, Elaine M., Joy Patricia Burke ve Gerald C. Helmstadter : "Differences Between Education And Business Students In Cooperative And Competitive Attitudes, Emotional Empathy, And Self-esteem", **Psychological Reports**, Cilt: 56, No: 1, 1985, Syf. 247–53.

Bookwalter, Jeffrey T. ve Douglas R. Dalenberg : "Relative To What Or Whom? The importance Of Norms And Relative Standing To Well-being In South Africa", **World Development**, Cilt: 38, No: 3, 2010, Syf. 345–55.

Bora, Emre ve Leyla Baysan : "Empati Ölçeği-Türkçe Formunun Üniversite Öğrencilerinde Psikometrik Özellikleri.", **Klinik Psikofarmakoloji Bülteni**, Cilt: 19, No: 1, 2009.

Boskin, Michael J. ve Eytan Sheshinski : "Optimal Redistributive Taxation When individual Welfare Depends Upon Relative income", **The Quarterly Journal Of Economics**, 1978, 589–601.

Botvinick, Matthew, Amishi P. Jha, Lauren M. Bylsma, Sara A. Fabian, Patricia E. Solomon ve Kenneth M. Prkachin : "Viewing Facial Expressions Of Pain Engages Cortical Areas involved In The Direct Experience Of Pain", **Neuroimage**, Cilt: 25, No: 1, 2005, Syf. 312–19.

Boyce, Christopher J., Gordon DA Brown ve Simon C. Moore : "Money And Happiness Rank Of income, Not income, Affects Life Satisfaction", **Psychological Science**, Cilt: 21, No: 4, 2010, Syf. 471–75.

Brown, Gordon DA, Jonathan Gardner, Andrew J. Oswald ve Jing Qian : "Does Wage Rank Affect Employees' Well-being?", **Industrial Relations**, Cilt: 47, No: 3, 2008, Syf. 355–89.

Budria, Santi ve Ada Ferrer-i-Carbonell : "Income Comparisons And Non-cognitive Skills", **IZA Discussion Papers**, No: 6419, 2012.

Burchardt, Tania : "Are One Man's Rags Another Man's Riches? Identifying Adaptive Expectations Using Panel Data", **Social Indicators Research**, Cilt: 74, No: 1, 2005, Syf. 57–102.

Burnside, Paula J. : **Empathy As A Context Dependent Construct**, Ohio, Ohio State University, 1998.

Cameron, Colin A. ve Pravin K. Trivedi : **Microeconometrics Using Stata**, Stata Press, 2010

Campbell, Jennifer D. : "Similarity And Uniqueness: The Effects Of Attribute Type, Relevance, And individual Differences In Self-esteem And Depression.", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 50, No: 2, 1986, Syf. 281.

Cantril, Hadley : **Pattern Of Human Concern**, New Jersey, Rutgers University Press, 1965.

Caporale, Guglielmo Maria, Yannis Georgellis, Nicholas Tsitsianis ve Ya Ping Yin : "Income And Happiness Across Europe: Do Reference Values Matter?", **Journal Of Economic Psychology**, Cilt: 30, No: 1, 2009, Syf. 42–51.

Carlsson, Fredrik, Olof Johansson-Stenman ve Peter Martinsson : "Do You Enjoy Having More Than Others? Survey Evidence Of Positional Goods", **Economica**, Cilt: 74, No: 296, 2007, Syf. 586–98.

Carlsson, Fredrik, Pham Khanh Nam, Martin Linde-Rahr ve Peter Martinsson : "Are Vietnamese Farmers Concerned With Their Relative Position In Society?", **The Journal Of Development Studies**, Cilt: 43, No: 7, 2007, Syf. 1177–88.

Carlsson, Fredrik ve Ping Qin : "It is Better To Be The Head Of A Chicken Than The Tail Of A Phoenix: Concern For Relative Standing In Rural China", **The Journal Of Socio-Economics**, Cilt: 39, No: 2, 2010, Syf. 180–86.

Carr, Laurie, Marco Iacoboni, Marie-Charlotte Dubeau, John C. Mazziotta ve Gian Luigi Lenzi : "Neural Mechanisms Of Empathy In Humans: A Relay From Neural Systems For imitation To Limbic Areas", **Proceedings Of The National Academy Of Sciences**, Cilt: 100, No: 9, 2003, Syf. 5497–5502.

Carroll, Christopher D., Jody Overland ve David N. Weil : "Comparison Utility In A Growth Model", **Journal Of Economic Growth**, Cilt: 2, No: 4, 1997, Syf. 339–67.

Castilla, Carolina : "Subjective Well-being And Reference-dependence: Insights From Mexico", **The Journal Of Economic Inequality**, Cilt: 10, No: 2, 2012, Syf. 219–38.

Chapin, F. Stuart : "Preliminary Standardization Of A Social insight Scale", **American Sociological Review**, Cilt: 7, No: 2, 1942, Syf. 214–25.

Charness, Gary ve Brit Grosskopf : "Relative Payoffs And Happiness: An Experimental Study", **Journal Of Economic Behavior & Organization**, Cilt: 45, No: 3, 2001, Syf. 301–28.

Cialdini, Robert B., Stephanie L. Brown, Brian P. Lewis, Carol Luce ve Steven L. Neuberg : "Reinterpreting The Empathy–altruism Relationship: When One into One Equals Oneness.", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 73, No: 3, 1997, Syf. 481.

Cikara, Mina ve Susan T. Fiske : "Their Pain, Our Pleasure: Stereotype Content And Schadenfreude", **Annals Of The New York Academy Of Sciences**, No: 1299, 2013, Syf. 52–59.

Clark, Andrew E. : "Unemployment As A Social Norm: Psychological Evidence From Panel Data", **Journal Of Labor Economics**, Cilt: 21, No: 2, 2003, Syf. 323–51.

Clark, Andrew E., Fabrice Etilé, Fabien Postel-Vinay, Claudia Senik ve Karine Van Der Straeten : "Heterogeneity In Reported Well-Being: Evidence From Twelve European Countries", **The Economic Journal**, Cilt: 115, No: 502, 2005, Syf. 118–32.

Clark, Andrew E., Paul Frijters ve Michael A. Shields : "Relative income, Happiness, And Utility: An Explanation For The Easterlin Paradox And Other Puzzles", **Journal Of Economic Literature**, 2008, 95–144.

Clark, Andrew E. ve Andrew J. Oswald : "Unhappiness And Unemployment", **The Economic Journal**, Cilt: 104, No: 424, 1994, Syf. 648–59.

Clark, Andrew E. ve Andrew J. Oswald : "Satisfaction And Comparison income", **Journal Of Public Economics**, Cilt: 61, No: 3, 1996, Syf. 359–81.

Clark, Andrew E. ve Andrew J. Oswald : "Comparison-concave Utility And Following Behaviour In Social And Economic Settings", **Journal Of Public Economics**, Cilt: 70, No: 1, 1998, Syf. 133–55.

Clark, Andrew E. ve Claudia Senik : "Who Compares To Whom? The Anatomy Of income Comparisons In Europe", **The Economic Journal**, Cilt: 120, No: 544, 2010, Syf. 573–94.

Coke, Jay S., C. Daniel Batson ve Katherine McDavis : "Empathic Mediation Of Helping: A Two-stage Model", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 36, No: 7, 1978, Syf. 752–66.

Collins, Rebecca L. : "Among The Better Ones: Upward Assimilation In Social Comparison", **Handbook Of Social Comparison**, Ed: Jerry Suls ve Ladd Wheeler, Syf. 159–71, Kluwer Academic Publishers, 2000.

Cooper, Ben, Cecilia Garcia-Penalosa ve Peter Funk : "Status Effects And Negative Utility Growth", **The Economic Journal**, Cilt: 111, No: 473, 2001, Syf. 642–65.

Costa, Paul T. ve Robert R. McCrae : "Personality In Adulthood: A Six-year Longitudinal Study Of Self-reports And Spouse Ratings On The NEO Personality Inventory.", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 54, No: 5, 1988, Syf. 853.

Damasio, Hanna : "Impairment Of interpersonal Social Behavior Caused By Acquired Brain Damage", **Altruism And Altruistic Love: Science, Philosophy, And Religion In Dialogue**, Ed: Stephen G. Post, Lynn G. Underwood, Jeffrey P. Schloss, ve William B. Hurlbut, Syf. 272–83, USA: Oxford University Press, 2002.

D'Ambrosio, Conchita ve Joachim R. Frick : "Income Satisfaction And Relative Deprivation: An Empirical Link", **Social Indicators Research**, Cilt: 81, No: 3, 2007, Syf. 497–519.

Davidson, Russell ve James G. MacKinnon : **Econometric Theory And Methods**, 5. Ed, New York: Oxford University Press, 2004.

Davis, Mark H. : "Measuring individual Differences In Empathy: Evidence For A Multidimensional Approach.", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 44, No: 1, 1983, Syf. 113.

Davis, Mark H. : **Empathy: A Social Psychological Approach**, Westview Press, 1994.

Davis, Mark H., Laura Conklin, Amy Smith ve Carol Luce : "Effect Of Perspective Taking On The Cognitive Representation Of Persons: A Merging Of Self And Other.", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 70, No: 4, 1996, Syf. 713–26.

Decety, Jean ve Thierry Chaminade : "Neural Correlates Of Feeling Sympathy", **Neuropsychologia**, Cilt: 41, No: 2, 2003, Syf. 127–38.

De Vignemont, Frédérique : "The Co-consciousness Hypothesis", **Phenomenology And The Cognitive Sciences**, Cilt: 3, No: 1, 2004, Syf. 97–114.

De Vignemont, Frédérique : "When Do We Empathize?", **Novartis Foundation Symposium**, No: 278, Syf: 181–90, 2007.

De Vignemont, Frédérique ve Tania Singer : "The Empathic Brain: How, When And Why?", **Trends In Cognitive Sciences**, Cilt: 10, No: 10, 2006, Syf. 435–41.

De Waal, Frans B. M. : **Good Natured: The Origins Of Right And Wrong In Humans And Other Animals**, Harvard University Press, 1996.

De Waal, Frans B. M. : **Primates And Philosophers: How Morality Evolved**, Princeton University Press, 2009.

Dijker, Anton J. : "The influence Of Perceived Suffering And Vulnerability On The Experience Of Pity", **European Journal Of Social Psychology**, Cilt: 31, No: 6, 2001, Syf. 659–76.

Dimberg, Ulf, Monika Thunberg ve Kurt Elmehed : "Unconscious Facial Reactions To Emotional Facial Expressions", **Psychological Science**, Cilt: 11, No: 1, 2000, Syf. 86.

Di Tella, Rafael, John Haisken-De New ve Robert MacCulloch : "Happiness Adaptation To income And To Status In An individual Panel", **Journal Of Economic Behavior & Organization**, Cilt: 76, No: 3, 2010, Syf. 834–52.

Di Tella, Rafael, Robert J. MacCulloch ve Andrew J. Oswald : "The Macroeconomics Of Happiness", **Review Of Economics And Statistics**, Cilt: 85, No: 4, 2003, Syf. 809–27.

Dovidio, John F., James D. Johnson, Samuel L. Gaertner, Adam R. Pearson, Tamar Saguy ve Leslie Ashburn-Nardo : "Empathy And intergroup Relations", **Prosocial Motives, Emotions, And Behavior: The Better Angels Of Our Nature**, 2010, Syf. 393–408.

Duesenberry, James Stemble : **Income, Saving, And The Theory Of Consumer Behavior**, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1949.

Dziobek, Isabel, Kimberley Rogers, Stefan Fleck, Markus Bahnemann, Hauke R. Heekeren, Oliver T. Wolf ve Antonio Convit : "Dissociation Of Cognitive And Emotional Empathy In Adults With Asperger Syndrome Using The Multifaceted Empathy Test (MET)", **Journal Of Autism And Developmental Disorders**, Cilt: 38, No: 3, 2008, Syf. 464–73.

Easterlin, Richard A. : "Does Economic Growth improve The Human Lot? Some Empirical Evidence", **Nations And Households In Economic Growth: Essays In Honor Of Moses Abramovitz**, Ed: P.A. David ve M. Reder, Syf. 89–125, Palo Alto, Stanford University Press, 1974.

Easterlin, Richard A. : "Will Raising The incomes Of All increase The Happiness Of All?", **Journal Of Economic Behavior & Organization**, Cilt: 27, No: 1, 1995, Syf. 35–47.

Easterlin, Richard A., Laura Angelescu McVey, Malgorzata Switek, Onnicha Sawangfa ve Jacqueline Smith Zweig : "The Happiness–income Paradox Revisited", **Proceedings Of The National Academy Of Sciences**, Cilt: 107, No: 52, 2010, Syf. 22463–68.

Eisenberg, Nancy ve Richard A. Fabes : "Empathy: Conceptualization, Measurement, And Relation To Prosocial Behavior", **Motivation And Emotion**, Cilt: 14, No: 2, 1990, Syf. 131–49.

Eisenberg, Nancy, Richard A. Fabes, Mark Schaller, Paul Miller, Gustavo Carlo, Rick Poulin, Cindy Shea ve Rita Shell : "Personality And Socialization Correlates Of Vicarious Emotional Responding.", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 61, No: 3, 1991, Syf. 459–70.

Eisenberg, Nancy ve Paul A. Miller : "The Relation Of Empathy To Prosocial And Related Behaviors.", **Psychological Bulletin**, Cilt: 101, No: 1, 1987, Syf. 91–119.

Ekman, Paul, Richard J. Davidson ve Wallace V. Friesen : "The Duchenne Smile: Emotional Expression And Brain Physiology: II.", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 58, No: 2, 1990, Syf. 342–53.

Fairbairn, Gavin J. : "Ethics, Empathy And Storytelling In Professional Development", **Learning In Health And Social Care**, Cilt: 1, No: 1, 2002, Syf. 22–32.

Fairbairn, Gavin J. : "Empathy, Sympathy, And The Image Of The Other", **Peace Review**, Cilt: 21, No: 2, 2009, Syf. 188–97.

Falk, Armin ve Markus Knell : "Choosing The Joneses: Endogenous Goals And Reference Standards", **The Scandinavian Journal Of Economics**, Cilt: 106, No: 3, 2004, Syf. 417–35.

Feather, N. T. ve Katherine Nairn : "Resentment, Envy, Schadenfreude, And Sympathy: Effects Of Own And Other's Deserved Or Undeserved Status", **Australian Journal Of Psychology**, Cilt: 57, No: 2, 2005, Syf. 87–102.

Fehr, Ernst ve Klaus M. Schmidt : "The Economics Of Fairness, Reciprocity And Altruism - Experimental Evidence And New Theories", **Handbook On The Economics Of Giving, Reciprocity And Altruism**, Ed: Serge-Christophe Kolm ve Jean Mercier Ythier, Syf. 615–91, North-Holland, 2006.

Ferrer-i-Carbonell, Ada : "Subjective Questions To Measure Welfare And Well-Being", **Tinbergen Institute Discussion Paper 02-020/3**, 2002.

Ferrer-i-Carbonell, Ada : "Income And Well-being: An Empirical Analysis Of The Comparison income Effect", **Journal Of Public Economics**, Cilt: 89, No: 5, 2005, Syf. 997–1019.

Ferrer-i-Carbonell, Ada ve Paul Frijters : "How Important is Methodology For The Estimates Of The Determinants Of Happiness?", **The Economic Journal**, Cilt: 114, No: 497, 2004, Syf. 641–59.

Festinger, Leon : "A Theory Of Social Comparison Processes", **Human Relations**, Cilt: 7, No: 2, 1954, Syf. 117–40.

Finlay, Linda : "'Reflexive Embodied Empathy': A Phenomenology Of Participant-Researcher Intersubjectivity", **The Humanistic Psychologist**, Cilt: 33, No: 4, 2005, Syf. 271–92.

Finney, David John : **Statistical Method In Biological Assay**, London, Charles Griffin, 1952.

Fordyce, M.W. : "A Review Of Research On The Happiness Measures: A Sixty Second Index Of Happiness And Mental Health", **Social Indicators Research**, Cilt: 20, No: 4, 1988, Syf. 355–81.

Frank, Robert H. : **Choosing The Right Pond: Human Behavior And The quest For Status**, New York, Oxford University Press, 1985.

Frey, Bruno S. ve Alois Stutzer : "Happiness, Economy And Institutions", **The Economic Journal**, Cilt: 110, No: 466, 2000, Syf. 918–38.

Frey, Bruno S. ve Alois Stutzer : "What Can Economists Learn From Happiness Research?", **Journal Of Economic Literature**, Cilt: 40, No: 2, 2002, Syf. 402–35.

Frith, Uta ve Christopher D. Frith : "Development And Neurophysiology Of Mentalizing", **Biological Sciences**, Cilt: 358, No: 1431, 2003, Syf. 459–73.

Gallese, Vittorio : "The 'shared Manifold' Hypothesis. From Mirror Neurons To Empathy", **Journal Of Consciousness Studies**, Cilt: 8, No: 5-7, 2001, Syf. 5–7.

Gallese, Vittorio : "The Manifold Nature Of interpersonal Relations: The quest For A Common Mechanism", **Biological Sciences**, Cilt: 358, No: 1431, 2003, Syf. 517–28.

Gallese, Vittorio ve Alvin Goldman : "Mirror Neurons And The Simulation Theory Of Mind-reading", **Trends In Cognitive Sciences**, Cilt: 2, No: 12, 1998, Syf. 493–501.

Goethals, George R. ve John M. Darley : "Social Comparison Theory: An Attributional Approach", **Social Comparison Processes: Theoretical And Empirical Perspectives**, Ed: Jerry Suls ve R.L. Miller, Syf. 259–78, . Washington, DC, Hemisphere, 1977.

Greene, William H. : **Econometric Analysis**, New Jersey, Prentice Hall, 2000.

Greenspan, Stephen, Carl Barenboim ve Michael J. Chandler : "Empathy And Pseudo-empathy: The Affective Judgments Of First-And Third-graders", **The Journal Of Genetic Psychology**, Cilt: 129, No: 1, 1976, Syf. 77–88.

Grolleau, Gilles, Naoufel Mzoughi ve Sandra Said : "Do You Believe That Others Are More Positional Than You? Results From An Empirical Survey On Positional Concern In France", **The Journal Of Socio-Economics**, Cilt: 41, No: 1, 2012, Syf. 48–54.

Gutsell, Jennifer N. ve Michael Inzlicht : "Intergroup Differences In The Sharing Of Emotive States: Neural Evidence Of An Empathy Gap", **Social Cognitive And Affective Neuroscience**, Cilt: 7, No: 5, 2012, Syf. 596–603.

Heffetz, Ori : "Conspicuous Consumption And The Visibility Of Consumer Expenditures", **Doktora Tezi**, Department Of Economics, Princeton University, 2004.

Hein, Grit, Giorgia Silani, Kerstin Preuschoff, C. Daniel Batson ve Tania Singer : "Neural Responses To ingroup And Outgroup Members' Suffering Predict individual Differences In Costly Helping", **Neuron**, Cilt: 68, No: 1, 2010, Syf. 149–60.

Helliwell, John F. ve Haifang Huang : "How's The Job? Well-being And Social Capital In The Workplace", **NBER Working Paper No. 11759**, 2005.

Hirsch, Fred : **Social Limits To Growth**, Cambridge, Harward University Press, 1976.

Hirschman, Albert O. : "The Changing Tolerance For income inequality In The Course Of Economic Development", **World Development**, Cilt: 1, No: 12, 1973, Syf. 29–36.

Hodges, Sara D. ve Kristi JK Klein : "Regulating The Costs Of Empathy: The Price Of Being Human", **The Journal Of Socio-Economics**, Cilt: 30, No: 5, 2001, Syf. 437–52.

Hoffman, Martin L. : "The Contribution Of Empathy To Justice And Moral Judgment", **Empathy And Its Development**, Ed: Nancy Eisenberg ve Janet Strayer, New York, Cambridge University Press, 1987.

Hoffman, Martin L. : "Is Empathy Altruistic?", **Psychological Inquiry**, Cilt: 2, No: 2, 1991, Syf. 131–33.

Hoffman, Martin L. : **Empathy And Moral Development : Implications For Caring And Justice**, New York, Cambridge University Press, 2001.

Hogan, Robert : "Development Of An Empathy Scale.", **Journal Of Consulting And Clinical Psychology**, Cilt: 33, No: 3, 1969, Syf. 307.

Holländer, Heinz : "On The Validity Of Utility Statements: Standard Theory Versus Duesenberry's", **Journal Of Economic Behavior & Organization**, Cilt: 45, No: 3, 2001, Syf. 227–49.

Hume, David : **Treatise On Human Nature**, Ed: Ernest C. Mossner, New York, Penguin Books, 2012. (İlk Basım: 1740)

Husserl, Edmund : **Ideas Pertaining To A Pure Phenomenology And To A Phenomenological Philosophy: Second Book Studies In The Phenomenology Of Constitution**, Çev: R. Rojcewitz ve A. Schuwer, Springer Netherlands, 1990. (İlk Basım: 1952)

Iannaccone, Laurence R. : "Introduction To The Economics Of Religion", **Journal Of Economic Literature**, Cilt: 36, No:3, 1998, Syf. 1465–95.

Ickes, William : "Empathic Accuracy", **Journal Of Personality**, Cilt: 61, No: 4, 1993, Syf. 587–610.

Ickes, William, Linda Stinson, Victor Bissonnette ve Stella Garcia : "Naturalistic Social Cognition: Empathic Accuracy In Mixed-Sex Dyads.", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 59, No: 4, 1990, Syf. 730–42.

Inglehart, Ronald : **Culture Shift In Advanced industrial Society**, Princeton University Press, 1990.

Ireland, Norman J : "Status-seeking, income Taxation And Efficiency", **Journal Of Public Economics**, Cilt: 70, No: 1, 1998, Syf. 99–113.

Ireland, Norman J. : "Optimal income Tax In The Presence Of Status Effects", **Journal Of Public Economics**, Cilt: 81, No: 2, 2001, Syf. 193–212.

Jackson, Philip L., Andrew N. Meltzoff ve Jean Decety : "How Do We Perceive The Pain Of Others? A Window into The Neural Processes involved In Empathy", **Neuroimage**, Cilt: 24, No: 3, 2005, Syf. 771–79.

Johansson-Stenman, Olof, Fredrik Carlsson ve Dinky Daruvala : "Measuring Future Grandparent' Preferences For Equality And Relative Standing", **The Economic Journal**, Cilt: 112, No: 479, 2002, Syf. 362–83.

Johnson, David W. ve Ardyth A. Norem-Hebeisen : "A Measure Of Cooperative, Competitive, And individualistic Attitudes", **The Journal Of Social Psychology**, Cilt: 109, No: 2, 1979, Syf. 253–61.

Kapteyn, Arie, Sara van De Geer, Huib Van De Stadt ve Tom Wansbeek : "Interdependent Preferences: An Econometric Analysis", **Journal Of Applied Econometrics**, Cilt: 12, No: 6, 1997, Syf. 665–86.

Kapteyn, Arie ve Floor G. van Herwaarden : "Interdependent Welfare Functions And Optimal income Distribution", **Journal Of Public Economics**, Cilt: 14, No: 3, 1980, Syf. 375–97.

Keysers, Christian, Bruno Wicker, Valeria Gazzola, Jean-Luc Anton, Leonardo Fogassi ve Vittorio Gallese : "A Touching Sight: SII/PV Activation During The Observation And Experience Of Touch", **Neuron**, Cilt: 42, No: 2, 2004, Syf. 335–46.

Khalil, Elias L. : "Adam Smith And Three Theories Of Altruism", **Louvain Economic Review**, Cilt: 67, No: 4, 2001, Syf. 421–35.

Kingdon, Geeta Gandhi ve John Knight : "Community, Comparisons And Subjective Well-being In A Divided Society", **Journal Of Economic Behavior & Organization**, Cilt: 64, No: 1, 2007, Syf. 69–90.

Klein, Kristi J. K. ve Sara D. Hodges : "Gender Differences, Motivation, And Empathic Accuracy: When It Pays To Understand", **Personality And Social Psychology Bulletin**, Cilt: 27, No: 6, 2001, Syf. 720–30.

Knell, Markus : "Social Comparisons, inequality, And Growth", **Journal Of Institutional And Theoretical Economics**, Cilt: 155, No: 4, 1999, 664–95.

Knies, Gundi : "Income Comparisons Among Neighbours And Life Satisfaction In East And West Germany", **ISER Working Paper Series**, 2010.

Knight, John, Lina Song ve Ramani Gunatilaka : "Subjective Well-being And its Determinants In Rural China", **China Economic Review**, Cilt: 20, No: 4, 2009, Syf. 635–49.

Köse, Sezen, Emre Bora, Serpil Erermiş ve Cahide Aydın : "Otizm-Spektrum Anketi Türkçe Formunun Psikometrik Özellikleri", **Anadolu Psikiyatri Dergisi**, No: 11, 2010, Syf. 253–60.

Krebs, Dennis : "Empathy And Altruism", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 32, No: 6, 1975, Syf. 1134.

Kumar, Vikas : "A Critical Review Of Economic Analyses Of Religion", **East Asian Bureau Of Economic Research WP-2008-023**, 2008.

Lamm, Claus, Howard C. Nusbaum, Andrew N. Meltzoff ve Jean Decety : "What Are You Feeling? Using Functional Magnetic Resonance Imaging To Assess The Modulation Of Sensory And Affective Responses During Empathy For Pain", **PLoS ONE**, Cilt: 2, No: 12, 2007, Syf. 1292.

Lawrence, E. J., P. Shaw, D. Baker, S. Baron-Cohen ve A. S. David : "Measuring Empathy: Reliability And Validity Of The Empathy Quotient", **Psychological Medicine**, Cilt: 34, No: 5, 2004, Syf. 911–19.

Layard, Richard : "Human Satisfactions And Public Policy", **The Economic Journal**, Cilt: 90, No: 360, 1980, 737–50.

Layard, Richard : **Happiness: Lessons Form A New Science**, London, Allen Lane, 2005.

Leslie, Kenneth R., Scott H. Johnson-Frey ve Scott T. Grafton : "Functional imaging Of Face And Hand imitation: Towards A Motor Theory Of Empathy", **Neuroimage**, Cilt: 21, No: 2, 2004, Syf. 601–7.

Levenson, Robert W. ve Anna M. Ruef : "Empathy: A Physiological Substrate", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 63, No: 2, 1992, Syf. 234–46.

Levenson, Robert W. ve Anna M. Ruef : "Physiological Aspects Of Emotional Knowledge And Rapport", **Empathic Accuracy**, Ed: William C. Ickes, Syf. 44–72, New York, Guilford, 1997

Lipps, T. : "Einfühlung, inner Nachahmuog, Und Organ-empfindungen", Archiv Für Die Gesamte Psychologie, No: 2, 1903, Syf. 185–204.

Lishner, David A., C. Daniel Batson ve Elizabeth Huss : "Tenderness And Sympathy: Distinct Empathic Emotions Elicited By Different Forms Of Need", **Personality And Social Psychology Bulletin**, Cilt: 37, No: 5, 2011, Syf. 614–25.

Ljungqvist, Lars ve Harald Uhlig : "Tax Policy And Aggregate Demand Management Under Catching Up With The Joneses", **American Economic Review**, 2000, 356–66.

Lockwood, Penelope ve Ziva Kunda : "Superstars And Me: Predicting The impact Of Role Models On The Self.", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 73, No: 1, 1997, Syf. 91.

Luttmer, Erzo FP : "Neighbors As Negatives: Relative Earnings And Well-being", **NBER Working Paper No. 10667**, 2004.

Marx, Karl : **Das Kapital: A Critique Of Political Economy**, Regnery Publishing, 2012. (İlk Basım: 1867)

McBride, Michael : "Relative-income Effects On Subjective Well-being In The Cross-section", **Journal Of Economic Behavior & Organization**, Cilt: 45, No: 3, 2001, Syf. 251–78.

McFadden, D. : "Conditional Logit Analysis Of qualitative Choice Behavior", **Frontiers In Econometrics**, Ed: P. Zarembka, Syf. 105–42, New York, Academic Press, 1974.

Mehrabian, Albert ve Norman Epstein : "A Measure Of Emotional Empathy", **Journal Of Personality**, Cilt: 40, No: 4, 1972, Syf. 525–43.

Morrison, India, Donna Lloyd, Giuseppe Di Pellegrino ve Neil Roberts : "Vicarious Responses To Pain In Anterior Cingulate Cortex: is Empathy A Multisensory issue?", **Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience**, Cilt: 4, No: 2, 2004, Syf. 270–78.

Muncer, Steven J. ve Jonathan Ling : "Psychometric Analysis Of The Empathy quotient (EQ) Scale", **Personality And Individual Differences**, Cilt: 40, No: 6, 2006, Syf. 1111–19.

Myles, S. Faith, Mary Ann Leone ve David B. Allison : "The Effects Of Self-generated Comparison Targets, BMI, And Social Comparison Tendencies On Body image Appraisal", **Eating Disorders**, Cilt: 5, No: 2, 1997, Syf. 128–40.

Nagel, Thomas : **The Possibility Of Altruism**, Oxford, Clarendon Press, 1970.

Neumark, David ve Andrew Postlewaite : "Relative income Concern And The Rise In Married Women's Employment", **Journal Of Public Economics**, Cilt: 70, No: 1, 1998, Syf. 157–83.

Ng, Yew-Kwang : "Happiness Surveys: Some Comparability Issues And An Exploratory Survey Based On Just Perceivable Increments", **Social Indicators Research**, Cilt: 38, No: 1, 1996, Syf. 1–27.

Ng, Yew-Kwang : "A Case For Happiness, Cardinalism, And interpersonal Comparability", **The Economic Journal**, Cilt: 107, No: 445, 1997, Syf. 1848–58.

Novartis Foundation Symposium : **Empathy And Fairness**, John Wiley & Sons, 2007.

Nussbaum, Martha C. : **Upheavals Of Thought: The intelligence Of Emotions**, New York, Cambridge University Press, 2003.

Oswald, Andrew J. : "Happiness And Economic Performance", The Economic Journal, Cilt: 107, No: 445, 1997, Syf. 1815–31.

Pagano, Ugo : "Is Power An Economic Good? Notes On Social Scarcity And The Economics Of Positional Goods", **The Politics And Economics Of Power**, Ed: Samuel Bowles, Maurizio Franzini, ve Ugo Pagano, Syf. 53–71, London, Routledge Press, 1999.

Pagano, Ugo : "Positional Goods And Asymmetric Development", **Asymmetries In Globalization**, Ed: P. Yotopolus ve D. Romano, Syf. 28–47, London, Routledge Press, 2007.

Parrott, W. Gerrod : "The Emotional Experiences Of Envy And Jealousy", **The Psychology Of Jealousy And Envy**, Ed: P. Salovey, Syf. 3–30, New York, Guilford Press, 1991.

Pavot, William, Ed Diener, C. Randall Colvin ve Ed Sandvik : "Further Validation Of The Satisfaction With Life Scale: Evidence For The Cross-Method Convergence Of Well-Being Measures", **Journal Of Personality Assessment**, Cilt: 57, No: 1, 1991, Syf. 149.

Persson, Mats : "Why Are Taxes So High In Egalitarian Societies?", **The Scandinavian Journal Of Economics**, 1995, 569–80.

Pigou, Arthur Cecil : **The Economics Of Welfare**, Palgrave Macmillan, 2013. (İlk Basım: 1912)

Preston, Stephanie D. ve Frans B. M. De Waal : "Empathy: Its Ultimate And Proximate Bases", **Behavioral And Brain Sciences**, Cilt: 25, No: 01, 2002, Syf. 1–20.

Ravallion, Martin ve Michael Lokshin : "Who Wants To Redistribute? : The Tunnel Effect In 1990s Russia", **Journal Of Public Economics**, Cilt: 76, No: 1, 2000, Syf. 87–104.

Ravallion, Martin ve Michael Lokshin : "Identifying Welfare Effects From Subjective questions", **Economica**, Cilt: 68, No: 271, 2001, Syf. 335–57.

Ravallion, Martin ve Michael Lokshin : "Self-rated Economic Welfare In Russia", **European Economic Review**, Cilt: 46, No: 8, 2002, Syf. 1453–73.

Rizzolatti, Giacomo, Leonardo Fogassi ve Vittorio Gallese : "Neurophysiological Mechanisms Underlying The Understanding And imitation Of Action", **Nature Reviews Neuroscience**, Cilt: 2, No: 9, 2001, Syf. 661–70.

Robson, Arthur J. : "Status, The Distribution Of Wealth, Private And Social Attitudes To Risk", **Econometrica**, Cilt: 60, No: 4, 1992, 837–57.

Rosenberg, Morris : **Society And The Adolescent Self-image**, 17. Basım, Middletown, CT, Wesleyan University Press, 1989.

Sandvik, Ed, Ed Diener ve Larry Seidlitz : "Subjective Well-being: The Convergence And Stability Of Self-report And Non-self-report Measures", **Journal Of Personality**, Cilt: 61, No: 3, 1993, Syf. 317–42.

Schram, Arthur ve Joep Sonnemans : "Why People Vote: Experimental Evidence", **Journal Of Economic Psychology**, Cilt: 17, No: 4, 1996, Syf. 417–42.

Seidlitz, Larry, Robert S. Wyer Jr. ve Ed Diener : "Cognitive Correlates Of Subjective Well-Being: The Processing Of Valenced Life Events By Happy And Unhappy Persons", **Journal Of Research In Personality**, Cilt: 31, No: 2, 1997, Syf. 240–56.

Senik, Claudia : "When information Dominates Comparison: Learning From Russian Subjective Panel Data", **Journal Of Public Economics**, Cilt: 88, No: 9, 2004a, Syf. 2099–2123.

Senik, Claudia : "Relativizing Relative Income", **DELTA Working Paper No. 2004–17**, 2004b.

Shedler, Jonathan, Martin Mayman ve Melvin Manis : "The illusion Of Mental Health.", **American Psychologist**, Cilt: 48, No: 11, 1993, Syf. 1117.

Shields, Michael A. ve Stephen Wheatley Price : "Exploring The Economic And Social Determinants Of Psychological Well-being And Perceived Social Support In England", **Journal Of The Royal Statistical Society**, Cilt: 168, No: 3, 2005, Syf. 513–37.

Singer, Tania : "The Neuronal Basis And Ontogeny Of Empathy And Mind Reading: Review Of Literature And implications For Future Research", **Neuroscience & Biobehavioral Reviews**, Cilt: 30, No: 6, 2006, Syf. 855–63.

Singer, Tania ve Ernst Fehr : "The Neuroeconomics Of Mind Reading And Empathy", **IZA Discussion Paper No. 1647**, 2005.

Singer, Tania ve Claus Lamm : "The Social Neuroscience Of Empathy", **Annals Of The New York Academy Of Sciences**, Cilt: 1156, No: 1, 2009, Syf. 81–96.

Singer, Tania, Ben Seymour, John O'Doherty, Holger Kaube, Raymond J. Dolan ve Chris D. Frith : "Empathy For Pain involves The Affective But Not Sensory Components Of Pain", **Science**, Cilt: 303, No: 5661, 2004, Syf. 1157–62.

Singer, Tania, Ben Seymour, John P. O'Doherty, Klaas E. Stephan, Raymond J. Dolan ve Chris D. Frith : "Empathic Neural Responses Are Modulated By The Perceived Fairness Of Others", **Nature**, Cilt: 439, No: 7075, 2006, Syf. 466–69.

Smith, Adam : **An Inquiry Into The Nature And Causes Of The Wealth Of Nations**, Cilt 2, Ed: R. H. Campbell ve A. S. Skinner, Indianapolis, Ind., Liberty Fund, 1981. (İlk Basım: 1776)

Smith, Adam : **The Theory Of Moral Sentiments**, Mineola, N.Y., Dover Publications, 2006. (İlk Basım: 1759)

Smither, Suzanne : "A Reconsideration Of The Developmental Study Of Empathy", **Human Development**, Cilt: 20, No: 5, 1977, Syf. 253–76.

Smith, Richard H. : "Envy And The Sense Of injustice.", **The Psychology Of Jealousy And Envy**, Ed: P. Salovey, Syf. 79–99, New York, Guilford Press, 1991.

Smith, Richard H., W. Gerrod Parrott, Edward F. Diener, Rick H. Hoyle ve Sung Hee Kim : "Dispositional Envy", **Personality And Social Psychology Bulletin**, Cilt: 25, No: 8, 1999, Syf. 1007–20.

Smith, Richard H., Caitlin A. J. Powell, David J. Y. Combs ve David Ryan Schurtz : "Exploring The When And Why Of Schadenfreude", **Social And Personality Psychology Compass**, Cilt: 3, No: 4, 2009, Syf. 530–46.

Smith, Richard, Terence Turner, Ron Garonzik, Colin Leach, Vanessa Urch-Druskat ve Christine Weston : "Envy And Schadenfreude", **Personality And Social Psychology Bulletin**, Cilt 2, No: 22, 1996, Syf. 158-68.

Solnick, Sara J. ve David Hemenway : "Is More Always Better?: A Survey On Positional Concern", **Journal Of Economic Behavior & Organization**, Cilt: 37, No: 3, 1998, Syf. 373–83.

Solnick, Sara J. ve David Hemenway : "Are Positional Concern Stronger In Some Domains Than In Others?", **American Economic Review**, Cilt: 95, No: 2, 2005, 147–51.

Spence, Jeffrey R., D. Lance Ferris, Douglas J. Brown ve Daniel Heller : "Understanding Daily Citizenship Behaviors: A Social Comparison Perspective", **Journal Of Organizational Behavior**, Cilt: 32, No: 4, 2011, Syf. 547–71.

Spencer, Herbert : **The Principles Of Psychology**, Williams And Norgate, 1870.

Stadt, Huib van De, Arie Kapteyn ve Sara van De Geer : "The Relativity Of Utility: Evidence From Panel Data", **The Review Of Economics And Statistics**, Cilt: 67, No: 2, 1985, Syf. 179–87.

Stein, Edith : **On The Problem Of Empathy**, ICS Publications, 1989. (İlk Basım: 1916)

Stevenson, Betsey ve Justin Wolfers : "Economic Growth And Subjective Well-being: Reassessing The Easterlin Paradox", **NBER Working Paper No. 14282**, 2008.

Stutzer, Alois ve Rafael Lalive : "The Role Of Social Work Norms In Job Searching And Subjective Well-Being", **Journal Of The European Economic Association**, Cilt: 2, No: 4, 2004, Syf. 696–719.

Stürmer, Stefan, Mark Snyder, Alexandra Kropp ve Birte Siem : "Empathy-motivated Helping: The Moderating Role Of Group Membership", **Personality And Social Psychology Bulletin**, Cilt: 32, No: 7, 2006, Syf. 943–56.

Suls, Jerry ve Ladd Wheeler, Ed : **Handbook Of Social Comparison: Theory And Research**, Kluwer Academic Publishers, 2000.

Sutton, Steven K. ve Richard J. Davidson : "Prefrontal Brain Asymmetry: A Biological Substrate Of The Behavioral Approach And Inhibition Systems", **Psychological Science**, Cilt: 8, No: 3, 1997, Syf. 204–10.

Takahashi, Hidehiko, Motoichiro Kato, Masato Matsuura, Dean Mobbs, Tetsuya Suhara ve Yoshiro Okubo : "When your Gain is My Pain And your Pain is My Gain: Neural Correlates Of Envy And Schadenfreude", **Science**, Cilt: 323, No: 5916, 2009, Syf. 937–39.

Van Dijk, Wilco W., Jaap W. Ouwerkerk, Sjoerd Goslinga, Myrke Nieweg ve Marcello Gallucci : "When People Fall From Grace: Reconsidering The Role Of Envy In Schadenfreude", **Emotion**, Cilt: 6, No: 1, 2006, Syf. 156.

Van Praag, Bernard, Paul Frijters ve Ada Ferrer-i-Carbonell : "The Anatomy Of Subjective Well-being", **Journal Of Economic Behavior & Organization**, Cilt: 51, No: 1, 2003, Syf. 29–49.

Van Praag, Bernard, Arie Kapteyn ve F. G. van Herwaarden : "The Definition And Measurement Of Social Reference Spaces", **The Netherlands' Journal Of Sociology**, Cilt: 15, No: 1, 1979, Syf. 3–25.

Veblen, Thorstein : **The Theory Of The Leisure Class**, Ed: Martha Banta, Oxford University Press, 2009. (İlk Basım: 1899)

Veenhoven, Ruut : "Is Happiness Relative?", **Social Indicators Research**, Cilt: 24, No: 1, 1991, Syf. 1–34.

Weinberger, Daniel A., Gary E. Schwartz ve Richard J. Davidson : "Low-anxious, High-anxious, And Repressive Coping Styles: Psychometric Patterns And Behavioral And Physiological Responses To Stress.", **Journal Of Abnormal Psychology**, Cilt: 88, No: 4, 1979, Syf. 369.

Weiner, Bernard : "A Cognitive (attribution)-Emotion-Action Model Of Motivated Behavior: An Analysis Of Judgments Of Help-Giving.", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 39, No: 2, 1981, Syf. 186–200.

Weinzierl, Matthew : "Estimating A Relative Utility Function", 2005. (Çevirimiçi), http://dornsife.usc.edu/IEPR/symposium/Panel%20IV/Weinzierl.pdf, (26.10.2014)

Weiss, Yoram ve Chaim Fershtman : "Social Status And Economic Performance: A Survey", **European Economic Review**, Cilt: 42, No: 3-5, 1998, Syf. 801–20.

Wellman, Henry M. : **The Child's Theory Of Mind**, Cambridge, MIT Press, 1992.

Wheeler, Ladd, René Martin ve Jerry Suls : "The Proxy Model Of Social Comparison For Self-assessment Of Ability", **Personality And Social Psychology Review**, Cilt: 1, No: 1, 1997, Syf. 54–61.

Wheeler, Ladd ve Kunitate Miyake : "Social Comparison In Everyday Life.", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 62, No: 5, 1992, Syf. 760.

Wicker, Bruno, Christian Keysers, Jane Plailly, Jean-Pierre Royet, Vittorio Gallese ve Giacomo Rizzolatti : "Both Of Us Disgusted In My Insula : The Common Neural Basis Of Seeing And Feeling Disgust", **Neuron**, Cilt: 40, No: 3, 2003, Syf. 655–64.

Wills, Thomas A. : "Downward Comparison Principles In Social Psychology.", **Psychological Bulletin**, Cilt: 90, No: 2, 1981, Syf. 245–71.

Wispé, Lauren : "The Distinction Between Sympathy And Empathy: To Call Forth A Concept, A Word is Needed.", **Journal Of Personality And Social Psychology**, Cilt: 50, No: 2, 1986, Syf. 314.

Woittiez, Isolde ve Arie Kapteyn : "Social interactions And Habit Formation In A Model Of Female Labour Supply", **Journal Of Public Economics**, Cilt: 70, No: 2, 1998, Syf. 185–205.

Wood, Joanne V. : "Theory And Research Concerning Social Comparisons Of Personal Attributes.", **Psychological Bulletin**, Cilt: 106, No: 2, 1989, Syf. 231.

Wooldridge, Jeffrey M. : **Econometric Analysis Of Cross Section And Panel Data**, 2. Baskı, Cambridge, MIT Press, 2010.

Xu, Xiaojing, Xiangyu Zuo, Xiaoying Wang ve Shihui Han : "Do you Feel My Pain? Racial Group Membership Modulates Empathic Neural Responses", **The Journal Of Neuroscience**, Cilt: 29, No: 26, 2009, Syf. 8525–29.

Zahavi, Dan : "Beyond Empathy. Phenomenological Approaches To intersubjectivity", **Journal Of Consciousness Studies**, Cilt: 8, No: 5-7, 2001, Syf. 151–67.

Zinn, William : "The Empathic Physician", **Archives Of Internal Medicine**, Cilt: 153, No: 3, 1993, Syf. 306–12.

EK-1. Göreli Durum Araştırma Anketi

DOKTORA ARAŞTIRMA FORMU

Katılımcı No: _____

Hoş geldiniz! Bu araştırmanın bir parçası olduğunuz için çok teşekkür ederiz. Başlamadan önce, sizin hakkınızda birkaç soru sormak istiyoruz. Lütfen dikkatlice cevap veriniz.

Bu araştırmada vereceğiniz tüm cevapların tamamen isimsiz kalacağının garanti altında olduğunu ve kime ait olduğunun kesinlikle kimse tarafından asla bilinmeyeceğini unutmayın. Lütfen bu form üzerinde hiçbir yere adınızı yazmayınız.

Aşağıdaki her soruda yalnızca sizi en iyi betimleyeni işaretleyiniz. Birden fazla seçenek arasında kalırsanız size en yakın olanını seçiniz.

1. Bugün üniversiteye nasıl geldiniz?

Yürüdüm	Bisiklet kullandım	Belediye otobüsü/ vapur/ tramvay ile geldim	Araba veya motosiklet ile getirildim	Araba veya motosiklet sürerek geldim	Diğer
☐	☐	☐	☐	☐	_____

2. Bugün kendinizi fiziksel olarak nasıl hissediyorsunuz?

Çok kötü	Kötü	Pek iyi değil	İyi	Sağlıklı	Çok sağlıklı
☐	☐	☐	☐	☐	☐

3. Bugün ruh haliniz nasıl?

Çok kötü	Kötü	Pek iyi değil	Fena değil	İyi	Çok iyi
☐	☐	☐	☐	☐	☐

4. Ailenizle her şey yolunda mı?

Çok kötü	Kötü	Pek iyi değil	Fena değil	İyi	Çok iyi
☐	☐	☐	☐	☐	☐

5. Üniversitede her şey yolunda gidiyor mu?

Çok kötü	Kötü	Pek iyi değil	Fena değil	İyi	Çok iyi
☐	☐	☐	☐	☐	☐

6. Genel olarak kendi yaşıtlarınızla karşılaştırdığınızda, sağlık durumunuzu nasıl değerlendirirsiniz? Sağlığımın durumu...

Çok kötü	Kötü	Pek iyi değil	Fena değil	İyi	Çok iyi
☐	☐	☐	☐	☐	☐

7. Şimdi size genel olarak yaşadığınız hayattan ne kadar mutlu olduğunuzu soracağız. Lütfen, kendinizi **tamamen mutsuz** hissediyorsanız **0**'ı, **tamamen mutlu** hissediyorsanız **10**'u işaretleyiniz. Kendinizi bunların arasında bir yerde hissediyorsanız, lütfen 1 ve 9 arasında bir rakamı seçiniz. Rakamın artması, daha fazla mutlu olduğunuz anlamına geliyor. Her şeyi göz önünde bulundurduğunuzda ne kadar mutlu olduğunuzu söylerdiniz? (İfade eden rakamı işaretleyiniz)

Tamamen Mutsuz										**Tamamen Mutlu**
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Araştırmanın bu kısmında, sizden iki kuşak sonra yaşayan sanal bir kişinin, hangi toplumda yaşamasının daha iyi olduğunu düşünmenizi isteyeceğiz. Örneğin, gelecekteki torununuzu veya başka bir akrabanızı hayal edin. **Burada "en iyi" ile kastettiğimiz toplum, en mutlu olacağınızı düşündüğünüz toplumdur.**

A ve B olarak tanımlanan toplumlarda soruda belirtilen gelir seviyeleri dışında bir fark yoktur**. Mal çeşitliliği ve fiyatlar her iki toplumda da aynıdır**. Yani, her iki toplumda da 100 TL ile aynı malları aynı miktarda alabilirsiniz. Fiyatlar bugünün fiyat seviyeleri ile ifade edilmiştir.

Cevabınızı, en iyi durumda olacağınız tercih üzerine odaklamanız dışında başka bir şey düşünmeniz gerekmiyor. **Bu soruların "doğru" veya "yanlış" bir cevabı yok ve sizden yalnızca tercihinizin üzerine dikkatlice yoğunlaşmanızı istiyoruz.**

Örnek: Aşağıdaki örnekte hayali torununuz, A toplumunda, B toplumunda 200 TL/ay fazla kazanıyor. Ayrıca torununuz, A toplumunda, toplumun ortalama gelirinden 500 TL/ay daha az kazanıyor ve B toplumunda, toplumun ortalama gelirinden de 300 TL/ay daha fazla kazanıyor.

A Toplumu:	– Torununuzun geliri 2.000 TL/ay – A toplumunun ortalama geliri 2.500 TL/ay
B Toplumu:	– Torununuzun geliri 1.800 TL/ay – B toplumunun ortalama geliri 1.500 TL/ay

Sizden hangi toplumun hayali torununuz için daha iyi olduğunu seçmenizi istiyoruz; yani, gelecekte en mutlu olacağını düşündüğünüz toplumu. Önemli olan şey, cevaplarınızı yalnızca bunun üzerine yoğunlaştırmanız; yani, yalnızca hangi toplumun hayali torununuz için en iyisi olduğuna odaklanın. Burada, hangi toplumun bir bütün olarak daha iyi olduğunu **düşünmeyin.**

Fiyat düzeyleri dâhil olmak üzere iki toplumda diğer her şey aynıdır. Hayali torununuz **A ve B toplumlarının ikisinde de haftada 40 saat çalışıyor ve iki toplumda da ortalama çalışma saati aynı şekilde 40 saattir.**

1. Aşağıdaki durumda, hayali torununuz için A toplumu ile B toplumu arasında bir tercihte bulununuz. Hayali torununuz için en iyi olacağını, yani en mutlu olacağınızı düşündüğünüz toplumu seçiniz.

A Toplumu: – Torununuzun geliri 2.000 TL/ay
– A toplumunun ortalama geliri 2.400 TL/ay

B Toplumu: – Torununuzun geliri 2.000 TL/ay
– B toplumunun ortalama geliri 1.600 TL/ay

A Toplumu **B Toplumu**

□ □

2. Aşağıdaki durumda, hayali torununuz için A toplumu ile B toplumu arasında bir tercihte bulununuz. Hayali torununuz için en iyi olacağını, yani en mutlu olacağınızı düşündüğünüz toplumu seçiniz.

A Toplumu: – Torununuzun geliri 2.000 TL/ay
– A toplumunun ortalama geliri 2.400 TL/ay

B Toplumu: – Torununuzun geliri 1.900 TL/ay
– B toplumunun ortalama geliri 1.600 TL/ay

A Toplumu **B Toplumu**

□ □

3. Aşağıdaki durumda, hayali torununuz için A toplumu ile B toplumu arasında bir tercihte bulununuz. Hayali torununuz için en iyi olacağını, yani en mutlu olacağınızı düşündüğünüz toplumu seçiniz.

A Toplumu: – Torununuzun geliri 2.000 TL/ay
– A toplumunun ortalama geliri 2.400 TL/ay

B Toplumu: – Torununuzun geliri 1.800 TL/ay
– B toplumunun ortalama geliri 1.600 TL/ay

A Toplumu **B Toplumu**

□ □

4. Aşağıdaki durumda, hayali torununuz için A toplumu ile B toplumu arasında bir tercihte bulununuz. Hayali torununuz için en iyi olacağını, yani en mutlu olacağınızı düşündüğünüz toplumu seçiniz.

A Toplumu: – Torununuzun geliri 2.000 TL/ay
– A toplumunun ortalama geliri 2.400 TL/ay

B Toplumu: – Torununuzun geliri 1.640 TL/ay
– B toplumunun ortalama geliri 1.600 TL/ay

A Toplumu **B Toplumu**

□ □

5. Aşağıdaki durumda, hayali torununuz için A toplumu ile B toplumu arasında bir tercihte bulununuz. Hayali torununuz için en iyi olacağını, yani en mutlu olacağınızı düşündüğünüz toplumu seçiniz.

A Toplumu: – Torununuzun geliri 2.000 TL/ay
– A toplumunun ortalama geliri 2.400 TL/ay

B Toplumu: – Torununuzun geliri 1.460 TL/ay
– B toplumunun ortalama geliri 1.600 TL/ay

A Toplumu **B Toplumu**

□ □

6. Aşağıdaki durumda, hayali torununuz için A toplumu ile B toplumu arasında bir tercihte bulununuz. Hayali torununuz için en iyi olacağını, yani en mutlu olacağınızı düşündüğünüz toplumu seçiniz.

A Toplumu: – Torununuzun geliri 2.000 TL/ay
– A toplumunun ortalama geliri 2.400 TL/ay

B Toplumu: – Torununuzun geliri 1.400 TL/ay
– B toplumunun ortalama geliri 1.600 TL/ay

A Toplumu **B Toplumu**

□ □

7. Aşağıdaki durumda, hayali torununuz için A toplumu ile B toplumu arasında bir tercihte bulununuz. Hayali torununuz için en iyi olacağını, yani en mutlu olacağınızı düşündüğünüz toplumu seçiniz.

A Toplumu: – Torununuzun geliri 2.000 TL/ay
– A toplumunun ortalama geliri 2.400 TL/ay

B Toplumu: – Geliriniz 1.340 TL/ay
– B toplumunun ortalama geliri 1.600 TL/ay

A Toplumu **B Toplumu**

□ □

Aşağıdaki sorular size ve hayat hakkında görüşleriniz üzerinedir.

8. Cinsiyetiniz

Kadın □ Erkek □

9. Yaşınız kaç? _____ yaşındayım.

10. Boyunuz kaç santim? _____ cm.

11. Kaç kilosunuz? _____kg.

12. Hangi bölümdesiniz? _____

13. Kaçıncı sınıftasınız? _____

14. Aile evinizde (siz dâhil) kaç kişi bulunuyor? _____ (Buraya, düzenli olarak yanında kaldığınız hane içindeki tüm kişileri katmalısınız)

15. Kaç kardeşiniz var? _____

16. Son 12 ay içinde gönüllü bir işte (ücret karşılığı olmayan, aile işleri dışında) çalıştınız mı? Aşağıdaki seçenekler arasında çalıştığınız gönüllü işi en iyi tanımlayanları yanındaki kutuyu işaretleyerek belirtiniz. Uygun olmayanları boş bırakınız.

Ücret karşılığı olmayan işin türü

Ücretsiz kamusal işler	□
Temizlik, tamir ve inşaat	□
Gençlik kuruluşları, gençlik kulüpleri, izcilik	□
Kurum ve kuruluşların aktivite ve buluşmaları	□
Diğer ailelerde çocuklara ve/veya kişilere bakım	□
Diğer ailelere başka yardımlar	□
Yaşlı, sakat ve yoksullara yardım eden bir hayır kuruluşu	□
Kamusal eğitim ve öğretim çalışmaları	□
Kültürel ve diğer kamusal aktivite organizasyonu	□
Dini dernek, kuruluş, cami yaptırma derneği vs.	□
Çevre koruması, hayvan hakları gibi alanlarda çalışan kuruluşlar	□
Gönüllü organizasyonlar için para toplama	□
Diğer gönüllü kuruluşlar	□

17. Elde edilen tüm maaşları, emekli maaşlarını ve diğer gelirleri toplarsak ailenizin evinde (anne babanız ayrıysa velinizin bulunduğu evde) elde edilen toplam gelir ne kadardır? Lütfen evinizde vergiler sonrası elde edilen aylık gelirin uygun düştüğü aralığı işaretleyiniz.

□ 500 TL'den az	□ 3.000 TL – 3.499 TL arası
□ 500 TL – 999 TL arası	□ 3.500 TL – 3.999 TL arası
□ 1.000 TL – 1.499 TL arası	□ 4.000 TL – 4.499 TL arası
□ 1.500 TL – 1.999 TL arası	□ 4.500 TL – 4.999 TL arası
□ 2.000 TL – 2.499 TL arası	□ 5.000 TL üzeri
□ 2.500 TL – 2.999 TL arası	

18. Aylık olarak cebinize ne kadar para giriyor? Kendi kazançlarınız ve ailenizden aldığınız miktarın uygun düştüğü aralığı işaretleyiniz.

☐ 250 TL'den az	☐ 1.500 TL – 1.749 TL arası
☐ 250 TL – 499 TL arası	☐ 1.750 TL – 1.999 TL arası
☐ 500 TL – 749 TL arası	☐ 2.000 TL – 2.249 TL arası
☐ 750 TL – 999TL arası	☐ 2.250 TL – 2.499 TL arası
☐ 1.000 TL – 1.249TL arası	☐ 2.500 TL üzeri
☐ 1.250 TL – 1.499 TL arası	

19. İstanbul'a hangi yıl geldiniz? (İstanbul doğumluysanız lütfen doğum tarihinizi yazınız)

_____ yılında

LÜTFEN AŞAĞIDAKİ HİÇBİR İFADEYİ BOŞ BIRAKMAYINIZ

Burada yapmanız gereken, her ifadeden sonra gelen kutucuklarda 1'den 4'e kadar verilmiş derecelerde bu ifadelerin size ne kadar yakın olduğunu belirtmektir.

1, "**kesinlikle katıldığınızı"**; 4, "**kesinlikle katılmadığınızı"** ifade etmektedir. Görüşünüz bunlar arasında bir yerdeyse aradaki rakamlardan birini seçebilirsiniz.

1.	Birisi sohbete katılmak istediğinde bu durumu kolaylıkla anlayabilirim.	1☐	2☐	3☐	4☐
2.	Hayvanları insanlara tercih ederim.	1☐	2☐	3☐	4☐
3.	Güncel eğilimler ve modayı takip etmeye çalışırım.	1☐	2☐	3☐	4☐
4.	Benim kolaylıkla anladığım şeyleri anlamadıklarında, başkalarına açıklama yapmak bana zor gelir.	1☐	2☐	3☐	4☐
5.	Çoğu gece rüya görürüm.	1☐	2☐	3☐	4☐
6.	Diğer insanlarla ilgilenmekten hoşlanırım.	1☐	2☐	3☐	4☐
7.	Problemlerimi diğerleri ile tartışmaktansa kendi başıma çözmeye çalışırım.	1☐	2☐	3☐	4☐
8.	Sosyal ortamlarda ne yapacağımı bilmekte zorlanırım.	1☐	2☐	3☐	4☐
9.	Sabahları günün kendimi en iyi hissettiğim vaktidir.	1☐	2☐	3☐	4☐
10.	İnsanlar sıklıkla tartışmada kendi görüşümü söylerken çok ileri gittiğimi söylerler.	1☐	2☐	3☐	4☐
11.	Bir arkadaşımla buluşmaya geç kalırsam bu durumdan çok rahatsız olmam.	1☐	2☐	3☐	4☐
12.	Arkadaşlıklar ve ilişkiler benim için çok zordur, bu nedenle onlarla canımı sıkmam.	1☐	2☐	3☐	4☐
13.	Ne kadar küçük olursa olsun, asla kuralları/kanunları çiğnemem.	1☐	2☐	3☐	4☐
14.	Bir şeyin kaba ya da nazik olup olmadığına karar vermek bana sıklıkla zor gelir.	1☐	2☐	3☐	4☐
15.	Sohbet sırasında dinleyenin ne düşünüyor olabileceğinden çok kendi fikirlerime odaklanma eğilimindeyimdir.	1☐	2☐	3☐	4☐

16.	Sözlü şakalardansa el şakalarını tercih ederim.	1☐	2☐	3☐	4☐
17.	Hayatı gelecekten çok bugün için yaşarım.	1☐	2☐	3☐	4☐
18.	Çocukken ne olacağını görmek için solucanları kesmeyi severdim.	1☐	2☐	3☐	4☐
19.	Eğer bir kişi bir şey söylüyor fakat görünürde söylediğinden başka bir şeyi kastediyorsa bunu çok çabuk kavrarım.	1☐	2☐	3☐	4☐
20.	Ahlaki konularda çok katı fikirlerim vardır.	1☐	2☐	3☐	4☐
21.	Bazı şeylerin insanları neden çok üzdüğünü anlamak benim için zordur.	1☐	2☐	3☐	4☐
22.	Kendimi başka birinin yerine koymak benim için kolaydır.	1☐	2☐	3☐	4☐
23.	İyi davranışların bir ailenin çocuğuna öğreteceği en önemli şey olduğunu düşünürüm.	1☐	2☐	3☐	4☐
24.	Anlık kararlarla bir şeyler yapmayı severim.	1☐	2☐	3☐	4☐
25.	Başka birinin nasıl hissedeceğini tahmin etmekte iyiyimdir.	1☐	2☐	3☐	4☐
26.	Gruptan bir kişinin kendini huzursuz ya da mahcup hissettiğini çok çabuk fark ederim.	1☐	2☐	3☐	4☐
27.	Başka birinin güceneceği bir şey söylersem, bu durumun benim değil onların problemi olduğunu düşünürüm.	1☐	2☐	3☐	4☐
28.	Eğer birisi yeni saç kesimini nasıl bulduğumu sorarsa, beğenmemiş de olsam doğruyu söylemeyi tercih ederim.	1☐	2☐	3☐	4☐
29.	Neden bazılarının bir söz ile gücenebileceğini anlayamam.	1☐	2☐	3☐	4☐
30.	İnsanlar sıklıkla sağımın solumun belli olmadığını söylerler.	1☐	2☐	3☐	4☐
31.	Herhangi bir sosyal faaliyette ilgi odağı olmayı severim.	1☐	2☐	3☐	4☐
32.	Ağlayan insanları görmek beni (gerçekten) üzmez.	1☐	2☐	3☐	4☐
33.	Politika hakkında tartışmalara katılmayı severim.	1☐	2☐	3☐	4☐
34.	Bir kastım olmamasına rağmen son derece açık sözlü biriyim ki bazı insanlar bunu kabalık olarak görüyor.	1☐	2☐	3☐	4☐
35.	Sosyal ortamlarda ne yapacağımı bilmekte zorlanmam.	1☐	2☐	3☐	4☐
36.	İnsanlar onların nasıl hissettiklerini ve ne düşündüklerini anlamada iyi olduğumu söylerler.	1☐	2☐	3☐	4☐
37.	İnsanlarla konuşurken kendimle ilgili şeylerden çok onlarla ilgili konulardan bahsetmeye eğilimliyimdir.	1☐	2☐	3☐	4☐
38.	Bir hayvanı acı içinde görmek beni mutsuz eder.	1☐	2☐	3☐	4☐
39.	Diğer insanların düşüncelerinden etkilenmeden kararlar verebilirim.	1☐	2☐	3☐	4☐
40.	O gün için planladığım her şeyi yapmadan rahatlayamam.	1☐	2☐	3☐	4☐
41.	Ben konuşurken birisi ilgilenir ya da sıkılırsa bunu kolayca anlarım.	1☐	2☐	3☐	4☐

42.	Haberlerde acı çeken insanlar gördüğümde mutsuz olurum.	1☐	2☐	3☐	4☐
43.	Arkadaşlarım çoğunlukla problemlerini bana açarlar çünkü benim çok anlayışlı birisi olduğumu söylüyorlar.	1☐	2☐	3☐	4☐
44.	Eğer birini rahatsız ediyorsam, o kişi bunu bana söylemese bile ben bunu anlarım.	1☐	2☐	3☐	4☐
45.	Sürekli yeni hobilere başlarım ama onlardan kolaylıkla sıkılıp başka şeyler aramaya yönelirim.	1☐	2☐	3☐	4☐
46.	İnsanlar bazen çok fazla alay edip ileri gittiğimi söylerler.	1☐	2☐	3☐	4☐
47.	Gerçekten büyük bir hızlı trene binecek olsaydım çok sinirli ve tedirgin olurdum.	1☐	2☐	3☐	4☐
48.	Nedenin anlayamama rağmen insanlar çoğu kez duygusuz biri olduğumu söylerler.	1☐	2☐	3☐	4☐
49.	Eğer gruba yeni birisi katılırsa ortamla kaynaşmak için çabalaması gereken odur.	1☐	2☐	3☐	4☐
50.	Bir filmi genellikle karakterlerin duygularına kendimi kaptırmaksızın izlemeyi beceririm.	1☐	2☐	3☐	4☐
51.	Günlük yaşamda organize olmayı çok severim ve sıklıkla yapmam gereken gündelik işlerin bir listesini çıkarırım.	1☐	2☐	3☐	4☐
52.	Başka birinin belli bir durumda ne hissettiğini hızla ve kolayca anlayabilirim.	1☐	2☐	3☐	4☐
53.	Risk almayı sevmem.	1☐	2☐	3☐	4☐
54.	Karşımdaki kişinin ne hakkında konuşmak isteyebileceğini kolaylıkla tahmin edebilirim.	1☐	2☐	3☐	4☐
55.	Birisinin gerçek duygularını saklıyor olduğunu anlayabilirim.	1☐	2☐	3☐	4☐
56.	Karar vermeden önce destekleyen ve karşıt olan yönleri tartarım.	1☐	2☐	3☐	4☐
57.	Sosyal ortamlarda doğru davranabilmeyi çaba harcamaksızın başarabilirim.	1☐	2☐	3☐	4☐
58.	Başkalarının ne yapacağını tahmin etmekte iyiyimdir.	1☐	2☐	3☐	4☐
59.	Arkadaşlarımın problemleri olduğunda duygusal olarak etkilenirim.	1☐	2☐	3☐	4☐
60.	Diğer kişilerin bakış açılarına katılmasam da genellikle değer veririm (saygı duyarım).	1☐	2☐	3☐	4☐

20. Burada yapmanız gereken, aşağıda verilen ifadelerin "**Kendimi … biri olarak görüyorum**" cümlesindeki boş yere yazıldığında size ne kadar yakın olduğunu belirtmektir. 1, **kesinlikle katılmadığınızı**; 7, **kesinlikle katıldığınızı** ifade etmektedir. Görüşünüz bunlar arasında bir yerdeyse aradaki rakamlardan birini seçebilirsiniz.

Kendimi … biri olarak görüyorum.

işini eksiksiz yapan	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐
iletişimi kuvvetli, konuşkan	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐
bazen başkalarına karşı biraz kaba davranan	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐
özgün/orijinal, yeni fikirler üreten	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐
sıklıkla endişelenen	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐
affedici bir doğası olan	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐
tembellik yapmaya hazır/meyilli	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐
dışa dönük, arkadaş canlısı	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐
sanatsal faaliyetlere değer veren	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐
kolaylıkla tedirgin/gergin/endişeli olan	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐
işlerini etkin ve verimli şekilde yapan	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐
çekingen	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐
düşünceli ve başkalarına karşı nazik	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐
güçlü bir hayal gücüne sahip	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐
rahat, sıkıntıları rahatça kaldıran	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐

21. Burada yapmanız gereken, her ifadeden sonra gelen kutucuklarda 1'den 5'e kadar verilmiş derecelerde bu ifadelerin size ne kadar yakın olduğunu belirtmektir. İfadenin sizi **hiç tanımlamadığını** düşünüyorsanız 1'i, sizi **çok iyi tanımladığını** düşünüyorsanız 5'i işaretleyiniz. Görüşünüz bunlar arasında bir yerdeyse aradaki rakamlardan birini seçebilirsiniz.

Benden daha talihsiz insanlara karşı sıklıkla hassasiyet ve şefkat duyguları taşırım.	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐
Bazen diğer insanlar sorunlar yaşadığında onlar için çok fazla üzülmüyorum.	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐
Birisinin zaafından faydalanıldığını gördüğümde, ona karşı bir tür korumacı tavır alırım.	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐
Diğer insanların talihsizlikleri genelde beni çok fazla rahatsız etmez.	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐
Birine adaletsiz davranıldığını gördüğümde, bazen onlara çok fazla acımam.	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐
Sıklıkla gördüğüm şeylerden oldukça etkilenirim.	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐

Kendimi oldukça yumuşak kalpli bir insan olarak tanımlayabilirim.	1□	2□	3□	4□	5□

22. Genel olarak, üniversitenizdeki ortalama bir öğrenci ile karşılaştırdığınızda, şu an cebinize giren paranın kabaca ne durumda olduğunu söylersiniz?

Ortalamanın çok altı	Ortalamanın altı	Ortalamanın biraz altı	Ortalamanın biraz üstü	Ortalamanın üstü	Ortalamanın çok üstü
□	□	□	□	□	□

23. 1'den 6'ya puanlama ile diğer insanlar tarafından ne kadar güven duyulan bir kişi olduğunuzu düşünüyorsunuz?

1 (Tamamen güvenilmez)	2	3	4	5	6 (Tamamen güvenilir)
□	□	□	□	□	□

24. Son 12 ay içindeki genel sağlık durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Çok kötü	Kötü	Ne iyi ne kötü	İyi	Çok iyi
□	□	□	□	□

25. Sizin için kendi gelirinizi başkalarının geliriyle karşılaştırmak ne kadar önemlidir?

0 (Hiç önemli değil)	1	2	3	4	5	6 (Çok önemli)
□	□	□	□	□	□	□

26. Burada yapmanız gereken 1'den 7'ye kadar verilmiş derecelerde bu ifadelerin size ne kadar yakın olduğunu belirtmektir. 1, **kesinlikle katılmadığınızı**; 7, **kesinlikle katıldığınızı** ifade etmektedir. Görüşünüz bunlar arasında bir yerdeyse aradaki rakamlardan birini seçebilirsiniz.

Biri bana bir iyilik yaptığında karşılık vermeye hazırımdır.	1□	2□	3□	4□	5□	6□	7□
Bana ciddi bir kötülük yapıldığında neye mal olursa olsun en kısa sürede intikamımı alırım.	1□	2□	3□	4□	5□	6□	7□
Biri beni zor durumda bırakırsa, ona aynısını yaparım.	1□	2□	3□	4□	5□	6□	7□
Daha önce bana iyi davranmış birine yardım etmek için özel çaba sarf ederim.	1□	2□	3□	4□	5□	6□	7□
Biri beni kırdığında ben de aynı şekilde onu kırarım.	1□	2□	3□	4□	5□	6□	7□
Daha önce bana yardım etmiş birine yardım etmek için kişisel bedellere katlanmaya hazırımdır.	1□	2□	3□	4□	5□	6□	7□

27. Burada yapmanız gereken 1'den 10'a kadar verilmiş derecelerde bu ifadelerden hangisinin size daha yakın geldiğini belirtmektir. 1, **soldaki** ifadeye tamamen katıldığınızı; 10, **sağdaki** ifadeye tamamen katıldığınızı belirtmektedir. Görüşünüz bunlar arasında bir yerdeyse aradaki rakamlardan birini seçebilirsiniz.

Gelirler, fırsatlar gibi daha eşit hale getirilmelidir									Kişisel çabanın ortaya çıkması için daha büyük gelir farklarına ihtiyacımız var
1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐	8☐	9☐	10☐
Özel mülkiyete ait işyeri ve fabrikaların sayısı arttırılmalıdır									Devlete ait işyeri ve fabrikaların sayısı arttırılmalıdır
1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐	8☐	9☐	10☐
Devlet herkesin gereksinimlerinin karşılanmasını sağlamak için daha fazla sorumluluk almalıdır									İnsanlar kendi gereksinimlerini karşılamak için daha fazla sorumluluk almalıdır
1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐	8☐	9☐	10☐
Rekabet iyidir. İnsanların daha sıkı çalışmasını ve yeni fikirler geliştirmesini sağlar									Rekabet zararlıdır. İnsanların en kötü yanlarını ortaya çıkarır
1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	6☐	7☐	8☐	9☐	10☐

28. Ülkenizin gelecekte nasıl bir toplum olmayı hedeflemesi gerektiğini düşünüyorsunuz? İki ifade arasında birinci seçeneğe mi, ikinci seçeneğe mi yakın olmayı tercih edersiniz? 1, **soldaki** ifadeye tamamen katıldığınızı; 5, **sağdaki** ifadeye tamamen katıldığınızı belirtmektedir. Görüşünüz bunlar arasında bir yerdeyse aradaki rakamlardan birini seçebilirsiniz.

Başarıya bakılmaksızın, zengin ve fakir arasındaki farkın az olduğu eşitlikçi bir toplum					Servetin kişilerin başarılarına bağlı olarak dağıldığı rekabetçi bir toplum
1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	
Kapsamlı bir sosyal refahın ancak yüksek vergilerin olduğu bir toplum					Vergilerin düşük olduğu ve bireylerin kendi sorumluluklarını üstlendiği bir toplum
1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	
Uygun düzenlemeler yoluyla güvenlik ve istikrarın sağlandığı bir toplum					İnsanların kendi eylemlerinden sorumlu oldukları, düzenlemelerin bulunmadığı bir toplum
1☐	2☐	3☐	4☐	5☐	

29. Burada yapmanız gereken, her ifadeden sonra gelen kutucuklarda 1'den 5'e kadar verilmiş derecelerde bu ifadelerin size ne kadar yakın olduğunu belirtmektir. 1, **kesinlikle katılmadığınızı**; 5, **kesinlikle katıldığınızı** ifade etmektedir. Görüşünüz bunlar arasında bir yerdeyse aradaki rakamlardan birini seçebilirsiniz.

Her zaman kıskançlık/haset hissederim.	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐
Acı gerçek şu ki, genellikle kendimi başkalarından aşağıda görürüm.	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐
Kıskançlık/haset hisleri sürekli olarak içimi kemirir.	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐
Bazı insanların ne kadar kolay başarılı olduğunu görmek çok sinir bozucu.	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐
Ne yaparsam yapayım, kıskançlık/haset beni bırakmaz.	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐
Yetersizlik hissi bana dert olur.	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐
Bazı insanların tüm yeteneklere sahip görünmesi pek de adil görünmüyor.	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐
İşin doğrusu, etrafımdakilerin başarısı onlara öfkelenmeme sebep olur.	1☐	2☐	3☐	4☐	5☐

30. Burada yapmanız gereken, her ifadeden sonra gelen kutucuklarda 1'den 4'e kadar verilmiş derecelerde bu ifadelerin size ne kadar yakın olduğunu belirtmektir. 1, **kesinlikle katılmadığınızı**; 4, **kesinlikle katıldığınızı** ifade etmektedir. Görüşünüz bunlar arasında bir yerdeyse aradaki rakamlardan birini seçebilirsiniz.

Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.	1☐	2☐	3☐	4☐
Birçok iyi özelliğe sahip olduğumu düşünüyorum.	1☐	2☐	3☐	4☐
Genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim.	1☐	2☐	3☐	4☐
Ben de diğer insanların çoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilirim	1☐	2☐	3☐	4☐
Kendimle gurur duyacak fazla bir şeyim olmadığını düşünüyorum.	1☐	2☐	3☐	4☐
Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim.	1☐	2☐	3☐	4☐
Genel olarak kendimden memnunum.	1☐	2☐	3☐	4☐
Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim.	1☐	2☐	3☐	4☐
Zaman zaman kesinlikle bir işe yaramadığını düşünüyorum.	1☐	2☐	3☐	4☐
Bazen hiç de yeterli bir insan olmadığımı düşünüyorum.	1☐	2☐	3☐	4☐

31. Dini bayramlar ve cenazeler dışında ne sıklıkla ibadet edersiniz?

Günde beş defa	Günde bir defadan fazla	Her gün	Haftada bir defadan fazla	Haftada bir defa	Ayda bir defadan fazla	Ayda bir defa	Yılda bir defadan fazla	Yılda bir defa	Asla
□	□	□	□	□	□	□	□	□	□

32. Tanrı, hayatınızda ne kadar önemlidir?

Hiç önemli değildir									**Çok Önemlidir**
1□	2□	3□	4□	5□	6□	7□	8□	9□	10□

33. Siyasi konularda insanlar "sol" ve "sağ" kavramlarını kullanıyor. Genel olarak kendinizi aşağıdaki ölçekte nerede değerlendiriyorsunuz?

Sol									**Sağ**
1□	2□	3□	4□	5□	6□	7□	8□	9□	10□

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Bilge Terzioğlu

Doğum Tarihi: 17.02.1982

Unvanı: Araş. Gör. (Işık Üniversitesi)

Öğrenim Durumu: Doktora Öğrencisi

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	İktisat	Dokuz Eylül Üniversitesi	2005
Y. Lisans	İktisat	Ege Üniversitesi	2007
Doktora	İktisat	İstanbul Üniversitesi	-

Yüksek Lisans Tez Çalışması

"Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Türkiye Örneği" Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

Uluslararası hakemli dergilerde yayınlanan makaleler

"Türkiye'nin AB'ye katılım sürecine ticarette uyumluluk açısından bir bakış," İktisat, İşletme ve Finans, Bilgesel Yayıncılık, vol. 23(263) 2008, pages 124-145. (R. Fatih Saygılı ile birlikte)

Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında (*Proceedings*) basılan bildiriler

"Science and Technology Policies in the Adjustment Process with European Union," (Co-Author: Elif Tunalı), 5. Knowledge, Economy, and Management Congress 2006